

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
HARPUT UYGULAMA ve ARAŞTIRMA MERKEZİ

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
HARPUT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF HARPUT STUDIES

Türkçe ve İngilizce yayımlanan uluslararası hakemli sosyal bilimler dergisidir. Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanır.

International peer-reviewed journal of social sciences published in Turkish and English. It is published as two issues a year, in March and September.

Cilt/Volume: V Sayı/Number: 2 Eylül/September 2018

ISSN: 2148-2527

Harput Araştırmaları Dergisi,
Research Bible, OpenAire, ASOS Index, Sobiad, DergiPark ve İSAM tarafından
indekslenmektedir.

Sahibi/Owner

Prof. Dr. Kutbeddin DEMİRDAĞ
Fırat Üniversitesi Rektörü

Editörler/Editors

Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Doç. Dr. Kürşat ÇELİK

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Prof. Dr. Murat SUNKAR
Prof. Dr. Bahir SELÇUK
Doç. Dr. Burcu ÖZCAN
Doç. Dr. Hasan ŞENER

Redaktörler/Redactors

Arş. Gör. Bedirhan ÜNLÜ (Türkçe)
Dr. H. Gökçe DEMİREL (İngilizce)

Yazışma Adresi/Correspondence Adress

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Elazığ
e-posta: harputumdergi@gmail.com **Tel:** (0424) 2370000/3839-4197

Baskı/Printed By

Fırat Üniversitesi Basımevi-Elazığ

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi,
uluslararası hakemli bir dergidir. Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı
olarak yayımlanır. Yayımlanır. Yayım dili Türkçe ve İngilizcedir. Her hakkı saklıdır. Makale son
kabul tarihleri: Mart ayı için Ocak ayı sonu, Eylül ayı için ise Temmuz ayı sonudur.

Dergimizin yayım kurallarına göre hazırlanmamış makaleler kabul edilmez.
Yazıların her türlü hukuki ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Makalelere
PDF formatında Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin Web sayfasından
ulaşılabilir. Ancak kaynak gösterilmeksizin kullanılamaz.

Danışma ve Hakem Kurulu/Advisory&Referees Board

Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ	Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulvahap ÖZCAN	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülhalik BAKIR	Bilecik Şeyh Edebali Ün.
Prof. Dr. Adem BAŞIBÜYÜK	Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKSİN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet YATKIN	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ali DERAN	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ÖZÇAĞLAR	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın ÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Bahir SELÇUK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Beyhan KESİK	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Çetin SEMERCİ	Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Emir ERDEN	Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan ALKAYA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal AÇIKSES	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ergün LAFLI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Füsün KARA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza ATEŞ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan YÜKSEL	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İlknur ÖNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İrfan ALBAYRAK	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. İskender OYMAK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail AYTAÇ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan ARINÇ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan PEKER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Levent GÖKDEMİR	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfi Gürkan GÖKÇEK	Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfi ÖZAV	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut TEKİN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÇEVİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ	İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Zeydin YILDIZ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Murat SUNKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÇELİKTEN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TURAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin ALGAN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan KILIÇ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan YAZICI	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Recep YILDIRIM	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Saadettin TONBUL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Şener DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Şenol ÇELİK	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR	Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Tarık ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut YİĞİT	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur YAVUZ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Y. Cemalettin ÇOPUROĞLU	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki BOYRAZ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Turan DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Esmâ Ülkü KAYA	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan ŞENER	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Kürşat ÇELİK	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. M. Taner ŞENGÜN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Sabri KARADOĞAN	Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Taner YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ünal TAŞKIN	Adıyaman Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri/Referees For This Issue

Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Doç. Dr. Seydi Vakkas TOPRAK
Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Fırat Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet KARAHAN
Fırat Üniversitesi

Doç. Dr. Sıtkı ULUERLER
Bingöl Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa ALİCAN
Muş Alparslan Üniversitesi

Doç. Dr. Davut KAPLAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet YATKIN
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Bora YENİHAN
Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Mevlüt AKYOL
İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Orhan YAZICI
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Ünal TAŞKIN
Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Kürşat ÇELİK
Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Fikret OTLU
İnönü Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Enver ÇAKAR

Osmanlı Döneminde Ulukale Köyü

Ulukule Village During The Ottoman Period 1

Yüksel ARSLANTAŞ-Bahir SELÇUK

Muharrem Hilmi Efendi'nin Yarım Kalmış Bir Harput Tarihi

An Unfinished Harput History of Muharrem Hilmi Efendi 41

Kürşat ÇELİK

Cumhuriyet Dönemine Kadar Palu Eğitim Kurumları

Palu Educational Institutions Until The Republic Period 57

Ünal TAŞKIN

Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Palu'da Tabii Afetler (1858-1910)

Natural Disasters In The Last Years Of The Ottoman State 73

Abdulkadir ÖZDEMİR-Ziya KILINÇ-Yusuf AĞTAŞ-Ergül DEMİR -Mikail TOFUR-Bilal AYDIN-Ercan KAN

2018 Yılı Murat (Norik) Höyük Kazı Çalışmaları Hakkında Ön Değerlendirmeler

A Preliminary Report of the Archaeological Excavations at Murat (Norik) Mound, 2018 83

Adem DOĞAN-Kübra TÜRKKAN

Yerel Siyaset ve Kent Medyası: 24 Haziran 2018 Genel Seçim Sürecinde Siyasal Haberlerin Kent Gazetelerinde Sunumu

Local Politics And Urban Media: Presentation Of Political News In The Urban Newspapers In The Process Of 24 June 2018 General Election 95

Hasan UZUN-Bekir ARSLAN

Bireysel Emeklilik Sistemi Algısı (Elazığ Örneği)

Perception of Individual Pension System (Elazığ Example) 117

Özcan DEMİR-İrem TANYILDIZI

Üretici KOBİ'lerde Muhasebe Bilgi Sisteminin Farkındalığı: Elazığ
İlinde Yapılan Bir Uygulama

*A Knowledge of Accounting Information Systems in Manufacturer
SMEs: An Application in Elazığ* 137

Yayın İlkeleri ve Makale Yazım Kuralları

Publication Principles And Article Writing Rules 163

OSMANLI DÖNEMİNDE ULUKALE KÖYÜ

Ulukale Village During The Ottoman Period

Enver ÇAKAR*

Geliş Tarihi: 10.09.2018/Kabul Tarihi:10.10.2018

Öz

Bu çalışmada, bugün Tunceli ilinin Çemişgezek ilçesine bağlı bir kırsal yerleşim birimi olan Ulukale Köyü'nün Osmanlı dönemindeki, idari, demografik ve ekonomik yapısı incelenmiştir. Çalışmada, başlıca kaynaklar olarak Osmanlı arşiv belgeleri kullanılmıştır.

1515 yılında Çemişgezek'le birlikte Osmanlı yönetimine geçen Ulukale Köyü, aynı adla anılan nahiyenin de merkezi olarak, tarihi kalesi, değirmeni, boyahanesi ve hanıyla çevresindeki köylere nazaran daha üstün bir konumdaydı. Buraya Müslüman Türk nüfusun iskânı 1524-1540 yılları arasında gerçekleşmiştir. Fakat onların nereden geldikleri ve hangi aşirete mensup oldukları konusunda kaynaklarda bir bilgi yoktur.

Osmanlı Döneminde Ulukale, tarım ve hayvancılığın ön planda olduğu tipik bir Anadolu yerleşmesi özelliğini taşıyordu. Köyde vergiye konu olan başlıca ürünler, buğday, arpa, darı, üzüm ve pamuktu. Coğrafi yapısının müsait olması sebebiyle köyde hayvancılık da yaygın olarak yapılmaktaydı. Büyük ve küçükbaş hayvanların yanı sıra, arıcılık köyün ekonomik faaliyetleri arasında yer alıyordu. Ancak bugün Ulukale'nin en önemi geçim kaynağını oluşturan dut yetiştiriciliği Osmanlı döneminde pek yaygın değildi. Dolayısıyla bu ürünün köy ekonomisinde ağırlığını hissettirmesi Cumhuriyet Döneminde mümkün olmuştur. Köyde daha önce mevcut olan bağlar ise zamanla ortadan kalkmıştır.

Ulukale'nin tarihi yapıları, eski bir kale kalıntısıyla, cami, kilise, çeşme ve Ferruhsad Bey'e ait bir türbeden ibarettir. Fakat çeşme ve yakın zamanda restore edilen Ferruhsad Bey Türbesi haricindeki yapılar bugün harap durumdadır. Köyde Osmanlı döneminde iki defa cami yaptırılmış, bunlardan ilki zamana yenilerek yıkılırken, ikincisi 1994 yılında meydana gelen terör saldırısı sırasında yakılarak harabeye çevrilmiştir. Bugünkü cami ise köyün yeniden kurulduğu alanda inşa edilmiştir ve tarihi bir vasfı yoktur. Bununla birlikte, sarp bir tepenin altında kurulmuş olan köy yerleşmesi de camisiyle birlikte yandığından, eski evlerden geriye pek bir şey kalmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tunceli, Çemişgezek, Ulukale, köy, Osmanlı.

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi-Elazığ.

Abstract

In this study, the administrative, demographic and economic structure of Ulukale Village, a rural settlement unit in Çemişgezek District of Tunceli province, was examined. Ottoman archive documents were used as the main sources for this manuscript.

Ulukale village, which had been administered by Çemişgezek in 1515, was also the center of nahiyeh, the historical castle, the mill, the paint shop and the surrounding villages. The settlement of the Muslim Turkish population was realized between 1524-1540. But there is no sufficient information about where they came from and tribe.

Ulukale was a typical Anatolian settlement in which agriculture and animal husbandry were at the forefront during the Ottoman period. The main products in the village were wheat, barley, millet, grapes and cotton. Due to the availability of the geographical structure of the village livestock was also made widely. In addition to large and small animals, beekeeping was among the economic activities of the village. Today, however, the most important source of livelihood in Ulukale mulberry cultivation was not widespread during the Ottoman period. Therefore, it was possible to make this product feel its weight in the village economy during the Republican period. The vineyards that were present before in the village have disappeared over time.

Ulukale's historical structures consist of a mausoleum belonging to the mosque, church, fountain and Ferruh Bey, with an old castle ruin. However, structures other than the fountain and the recently restored Ferruh Bey mausoleum are in ruins today. In the village, the mosque was built twice during the Ottoman period, the first was defeated by the time and the second was burned and turned into ruins during the terrorist attack in 1994. Today's mosque was built in the area where the village was founded and there is no historical significance. However, the village settlement, which was built under a steep hill, burned down with its mosque, and there was almost nothing left from old houses.

Keywords: *Tunceli, Çemişgezek, Ulukale, village, Ottoman Empire.*

Giriş

Bugün Tunceli ilinin Çemişgezek ilçesi sınırları dâhilinde yer alan Ulukale Köyü, Çemişgezek'le birlikte, 1515 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim Safeviler'den alınan Çemişgezek'in yönetimini yerel hanedanlardan *Pir Hüseyin Bey*'e bırakmıştır (Ünal 1999: 17-18).

Çemişgezek Osmanlı idaresine geçtikten sonra, buradaki gelir kaynaklarını tespit etmek maksadıyla genel bir sayım (tahrir) yapılmıştır¹. Bu sayım işlemi, bundan sonraki yıllarda da ihtiyaç hâsıl oldukça tekrarlanmıştır. Bu sayımlara ait günümüze ulaşmış toplam beş tahrir defteri bulunmaktadır.

Bunların ilki; Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) 64 numarada kayıtlıdır ve 1518 (H. 924) tarihlidir (Ünal 1999: 1). Bu defterde, Çemişgezek Sancağı'nın Ulukale Nahiyesi ve köyleri, 793-795. sayfalar arasında yer almaktadır.

İkinci defter; Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 998 numarada kayıtlıdır. Bu defter, arşiv idaresi tarafından dizin ve tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır². Fakat defterin tarihi konusu tartışmalıdır. Çünkü ne zaman hazırlandığına dair bir tarih bulunmamaktadır. M. Ali Ünal, başka verilerden de hareketle, defteri 1523 olarak tarihlendirmiştir (Ünal 1999: 2). Bir icmal (özet) defter olmakla birlikte, mahalle ve köylere ait nüfus bilgilerini de ihtiva eden bu defterde, Ulukale Nahiyesi ve köyleri 166. sayfada yer almaktadır.

Üçüncü defter; yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 213 numarada kayıtlıdır. Ne zaman hazırlandığına dair defterde bir bilgi yer almamakla birlikte, Çemişgezek Sancakbeyi Mehmedşah Bey'in hasırlarının icmalini gösteren ve defterin baş tarafında bulunan kayıt, Rebiü'l-evvel 949 (M. 1542) tarihlidir³. Dolayısıyla defterin bu tarihten önce hazırlanmış olması gerekir. Nitekim M. Ali Ünal da bunu 1541 (H. 947) olarak tarihlendirmiştir (Ünal 1999: 3). Fakat defterin sayfaları eksik olduğundan Ulukale Nahiyesi ve köyleri mevcut değildir.

¹ Osmanlı Devleti'nde yeni fethedilen yerlerde öncelikli olarak genel bir nüfus ve arazi sayımı yapılırdı. Daha sonra belirli aralıklarla tekrarlanan bu sayımlar sonucunda hazırlanan defterlere Tahrir Defteri denirdi. Tahrir ve tahrir defterleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Öz (2010), "Tahrir", *DİA*, 39, İstanbul, s. 425-429; Mehmet Öz (1991), "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, 22, Ankara, s. 429-439; Halil İncelik (1954), *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara; Feridun M. Emecen (1991), "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri, 28-29 Mayıs 1990: Bildiriler*, İstanbul, s. 149-155; H. W. Lowry (1992), *Studies in Defterology: Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, İstanbul; L. T. Darling (1996), *Revenueraising and Legitimacy: Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1500-1660*, Leiden; Fatma Acun (2000), "Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1, İstanbul, s. 319-332.

² Bkz. 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (93771530) I, *Dizin ve Tıpkıbasım*, Ankara, 1998.

³ Defterin baş tarafında yer alan dirlik kayıtları, hicrî 960, 971, 978 gibi muhtelif tarihleri içermekte ise de en eski olanı Rebiü'l-evvel 949 tarihlidir (bkz. BOA, TD, no: 213, s. 4-16).

Dördüncü defter; Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde (TKA) 164 numarada kayıtlıdır. Çemişgezek Sancağı'na ait sayısal verileri içeren bu defterin ne zaman hazırlandığı belirtilmemiştir. Ancak yukarıda bahsedilen 213 numaralı tahrir defteri, bu defterden kopyalanarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla 1541 (H. 947) tarihlidir (Ünal 1999: 3). Defterin baş kısmında 975 (M. 1567/1568) tarihi bulunmakta ise de, bu tarih sonradan yazılmıştır. Ulukale Nahiyesi ve köyleri söz konusu defterin 135a-138a sayfaları arasında yer almaktadır.

Çemişgezek hakkında bilgi veren son tahrir defteri ise Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde 106 numarada kayıtlıdır. Fakat bu defter, Çemişgezek Sancağı'nın yanı sıra, Harput, Ergani, Çüngüş, Çermik ve Hani kazalarını da ihtiva etmektedir. Çemişgezek Sancağı, toplamı 406 varak olan defterin 2-66. varakları arasında bulunmaktadır. M. Ali Ünal, icmal ve diğer ilgili belgelerle karşılaştırarak, defterin tarihini hicrî 973-974 (M. 1566-67) olarak tespit etmiştir (Ünal 1999: 4-5). Ancak Ulukale Nahiyesi ve köyleri bu defterde yer almamaktadır⁴.

Ulukale Köyü'nün 19. yüzyıldaki nüfusunu tespit etmek için kullandığımız en önemli defterler ise, nüfus defterleridir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, Ulukale'nin de dâhil olduğu, Çemişgezek Kazası'na ait üç ayrı nüfus defteri bulunmaktadır. Sadece erkek nüfusun, yaşları ve fiziksel özellikleriyle belirtildiği bu defterlerin en eskisi 1835 (H. 1251) tarihlidir ve 2603 numarada kayıtlıdır. Toplamı 439 sayfa olan bu defterde, Ulukale Köyü'nün Müslüman nüfusu 43-51. sayfalar, gayrimüslim nüfusu da 389-390. sayfalar arasında yer almaktadır. Çemişgezek Kazası'na ait diğer iki defter 1840 (H. 1256) tarihlidir. Bunlardan 2604 numarada kayıtlı olan Müslüman nüfusu göstermektedir ve toplam 583 sayfadır. Ulukale Köyü, bu defterin 345-360. sayfaları arasında bulunmaktadır. 2605 numarada kayıtlı olan ikinci defter ise gayrimüslim (reâyâ) erkek nüfusu göstermektedir. Toplamı 153 sayfa olan bu defterde de Ulukale Köyü, 115-117. sayfalarda yer almaktadır.

Nüfus defterlerinin yanı sıra, Çemişgezek Kazasına ait bir Kefalet Defteri de bulunmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 2606 numarada kayıtlı bulunan bu defter, H. 1263 (M. 1846/1847) tarihlidir. Toplamı 127 sayfa olan bu defterde, Ulukale Köyü 18-21. sayfalar arasında yer almaktadır.

⁴ M. Ali Ünal, Ulukale Köyü'nün müstakil olarak defterde yer aldığı belirmekte ve köyün nüfusunu 144 hane, 50 mücerred olarak göstermektedir (bkz. Ünal 1999: 212). Fakat bahse konu olan defterde bu nüfusa sahip olan tek köy Hozat'tır. Dolayısıyla bir karışıklık meydana gelmiş olmalıdır. Bkz. TKA, TD, no: 106, v. 64a-65a.

1-Ulukale Adının Kökeni

Ulukale adı Osmanlı belgelerinde “*Ulu Kal’a*” olarak geçmektedir. “Çok yüksek, çok büyük” manasındaki “*ulu*” sıfatıyla, Arapça *kal’a* (kale) kelimesinden oluşan bu isim, zamanla “*Ulukale*” şekline dönüşmüştür. Bu ismi, köyün yaslandığı sarp bir tepenin en yüksek noktasında kurulmuş olan kalesinden almıştır. Bu kalenin harabesi halen mevcuttur. Fakat daha ziyade bir gözetleme kulesi niteliği taşıyan bu kalenin ne zaman inşa edildiğine dair kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır⁵.

1518 ve 1523 yıllarında Ulukale Köyü’nden *Rabat* adıyla bahsedilmektedir. *Rabat* kelimesinin aslı *ribat*⁶ olup bu yörede *rabat* şeklinde telaffuz olunmaktadır. 1541 tarihli Çemişgezek Livâsı Kanunnâmesi’nde; Çemişgezek havalisinde öteden beri tüccardan ribatlarda *tamga* (damga) vergisi alındığı, fakat bu tarihten sonra Çemişgezek Kasabası haricindeki bütün ribatlarda tamga vergisi alınması uygulamasına son verildiği belirtilmektedir⁷. Dolayısıyla 1541’den önce ribat özelliği taşıyan Ulukale Köyü’nde, tüccarın getirdiği malın özelliği ve miktarına göre, tamga vergisi alındığı, fakat bu tarihten itibaren ribat vasfını kaybetmesi sebebiyle, köyün artık sadece Ulukale adıyla anıldığı söylenebilir.

Esasen 16. yüzyılın başlarında Çemişgezek’te neredeyse her nahiyenin merkezinde bir “*ribat*” vardı; bundan dolayı ribat (rabat), nahiyeye merkezi gibi bir anlam da taşıyordu⁸. Mesela; 1518’de *Kerbüzek*, *Sebtoros*, *Sağman*, *Rabat*, *Keban* ve *Puşadı* nahiyelerinde *Rabat* isimli köyler vardı⁹. Yine 1518’de Gündüz Nahiyesi’nin merkezi “*Karye-i Kasaba*” olarak zikredilirken (BOA, TD, no: 64, s. 824), 1541’de aynı nahiyenin merkezinden “*Karye-i Rabât-ı Gündüz*” olarak bahsedilmektedir (bkz. TKA, TD, no: 164,

⁵ “*Kasaba dâhilinde ve (Ulu kal’a) ve (Rabât) karyelerinde mevcûd birer kal’a harâbesinin ahvâl-i târihiyeleri gayr-i ma’lûmdur*”. H. 1325 Tarihli Ma’mûretü’l-Aziz Vilayet Salnamesi, s. 247.

⁶ İlk İslam devletlerinde sınır boylarında askerlerin atlarını bağlayıp nöbet tuttıkları mekânlara ve buralarda inşa edilen müstahkem yapılara ribât, cihad sevabı almak için ribâtlarda toplanan gönüllü askerlere de murâbit adı verilmiştir. Başlangıçta cihad için hazır tutulan atların bağlandığı ve murâbitlerin konakladığı basit çadırlardan ibaret olan ribâtlar giderek müstahkem yapılara dönüşmüş, Hz. Osman zamanında özellikle Bizans saldırılarına açık Suriye ve Mağrib sahillerinde Bizans’tan kalma kalelerin yanı sıra yeni askerî binalar (ribâtlar) inşa edilmiştir. Fakat ticaret yolları üzerindeki geçitlerde inşa edilen ribâtlar bölgede İslâmlaşma’nın tamamlanmasından sonra kervanların yol güvenliğini ve konaklama ihtiyaçlarını sağlamaya yönelik birer kervansarayaya dönüşmüştür (Yiğit 2008: 76-79).

⁷ “*Ve nefs-i Çemişgezek’den gayri ribâtlarda tamga ref’ olunmuşdur. Min-ba’d nefs-i Çemişgezek’den gayri yerde bir akçe ve bir habbe tamga alınmaya*”. Ünal 1999: 187.

⁸ M. A. Ünal da her nahiyenin başına ribât deyimini eklendiğini; hatta bir nahiyeye adının Ribat (Rabat) olduğunu belirtmektedir. Bkz. Ünal 1999: 134.

⁹ Bkz. BOA, TD, no: 64, s. 783, 789, 799, 812, 819, 861.

v. 52b). Buna karşın birçok nahiye merkezi de “*nefs*” kelimesiyle vurgulanmıştır (Mesela; “Karye-i Nefs-i Mazgirt”, “Nefs-i Vagird” gibi).

2-Coğrafi Konumu

Tunceli yüksek ve çok dağlık bir bölgedir. Bu yükseklikten ve bol yağışlardan faydalanan kuvvetli akarsular, bu dağlık bölgede derin ve sarp dereler tesis etmiş, sıradağları birer birer kesip, zayıf olanları parçalamak suretiyle bölgeyi çetin ve engebeli hale getirmiştir. Burası, tarihi ana yollardan faydalanamadığı için, genellikle kenarda kalmıştır (Saraçoğlu 1989: 205). Bugün kullanılan yollardan biri Elazığ’dan çıkarak doğuda Palu yakınlarında batıya, Tunceli’ye doğru bir kol atmakta, bundan ayrılan kollar da ilçelere uğramaktadır. Esas yol ise Munzur üzerindeki büyük bir köprüden geçerek Pülümür’e çıkmakta ve buradan Erzincan Ovası başındaki Mutu Köprüsü’ne inmektedir ki, bu yol Tunceli’yi her yere bağlayan büyük yoldur. Buradan da Ovacık, Nazımiye ve Mazgirt’e yollar ayrılmaktadır (Saraçoğlu 1989: 219).

Ulukale Köyü, Çemişgezek’ten gelip Hozat’a ulaşan tali bir yol üzerinde bulunduğundan, stratejik bakımdan önemli bir konumdaydı. Bir vadinin sonunda ve sarp bir tepenin de eteğinde kurulmuş olan (bkz. Resim-1) bu köyün yerleşme şekli çevre köylerden bazı ayrıcalıklar göstermekteydi. Bulduğu yerin özel koşulları gereği, dar yollar köyü şekillendirmişti. Bağ ve bahçeler köyün altında, güneyde, genişleyen vadide yer almaktaydı (Sözen 1993: 119). Fakat köy, 1994 yılında PKK terör örgütünün saldırısı sırasında tamamen yakıldığı için ilk yerleşim yerinin takriben iki kilometre batısında yeniden kurulmuştur (bkz. Resim-3). Köyün eski yerleşim alanı ise bugün neredeyse tamamen harabe bir durumdadır.

3-İdarî Yapısı

Ulukale, Çemişgezek Sancağı’nın bir köyü olduğu için, idarî yapılanması da Çemişgezek’le paralellik göstermektedir. Osmanlı yönetimine geçtiği 1515 yılından itibaren Diyarbekir Vilayeti’nin sınırları içinde yer alan Çemişgezek¹⁰, 1550, 1568-1574 yılları arasında Erzurum Vilayeti’ne (bkz. Emecen-Şahin 1999: 79; Kunt 1978: 140), 1578-1588 yılları arasında da Diyarbekir Vilayeti’ne bağlıydı (Kunt 1978: 164).

17. ve 18. yüzyıllarda Diyarbekir Eyaleti sınırları içinde yer alan Çemişgezek Sancağı’nı (bkz. Kunt 1978: 191; Baykara 1988: 102; Kılıç 1997: 62-63; Yılmazçelik 1995: 129), 1821 yılında da Diyarbekir Eyaleti’ne bağlı olarak görmekteyiz (Yılmazçelik 1995: 133).

¹⁰ 1527’de de Diyarbekir Vilayeti’ne bağlıydı (Kunt 1978: 130).

Bundan sonraki yıllarda “kaza” statüsüyle, 1846’da *Maden-i Hümayun Eyaleti*’ne (BOA; NFS-d, 2606: kapak), 1856 yılında Harput Eyaleti’nin Harput Sancağı’na (Baykara 1988: 254; Aksın 1999: 33), 1880 yılında Dersim Vilayeti’ne (Yılmazçelik 2011: 94), 1888’de Dersim Vilayeti lağ-vedilip mutasarrıflığa dönüştürülünce *Mamuratü’l-Aziz Vilayeti*’ne bağlandı (Aksın 1999: 36). Çemişgezek’in ve onunla birlikte Ulukale Köyü’nün bu idari yapısı 1907 yılında da devam etmiştir (H. 1325 Tarihli Ma‘mûretü’l-Aziz Vilayet Salnamesi: 247).

Öte taraftan, Çemişgezek Sancağı da kendi içinde nahiyelere¹¹ taksim edilmişti ve Ulukale (Rabat) Köyü 1518’de yine aynı adla anılan nahiyeye (Ulukale Nahiyesi) bağlıydı. Bu nahiyeye, 16. yüzyılın başlarında (1518-1523) toplam 10 köyden oluşuyordu. Bunlar; *Rabat* (Ulukale), *Reşilo*, *İrken Kağın* (Erkağan/Bozağaç), *Dehke* (Toratlı), *Birastik* (Taşlık)¹², *Ahtük* (Tekeli), *Hardşad*¹³, *Stinsor Ulya* (Sinsor/Payamdüzü), *Stinsor Sufla* ve *Vank-i Hardşad* adlı köylerdi¹⁴. Bu köylerden sadece Reşilo¹⁵ Kürt köyü, diğerleri ise gayrimüslim köyleriydi. 1541 yılına gelindiğinde ise; Ulukale Nahiyesi’nin yine 10 köyü ve 6 mezrası vardı. Diğer iki defterden (TD 64 ve TD 998) farklı olarak, 1541’de *Eksek* adlı bir Kürt köyünün daha kurulduğu, buna karşın Vank-i Hardşad adlı köyün ise artık “*Kenise-i Hardşad*” (Hardşad Kilisesi) adıyla anıldığı görülmektedir (bkz. TKA, TD, no: 164, v.137a-b).

Ulukale Köyü, aynı adlı nahiyenin (Ulukale Nahiyesi) merkezi konumundaydı. Zira bu köyde, genellikle kasabalarda bulunan tekstil ürünlerinin boyandığı bir boyahane ile iki taş kapasiteli bir hububat değirmeni de vardı. Ayrıca köyün *Rabat* olarak isimlendirilmesi, burada bir hanın da olduğuna ve 1541’den önce buradan geçen tüccardan *tamga* adıyla bir verginin alındığına işaret etmektedir. Fakat, yukarıda da izah edildiği üzere, Ulukale Köyü’nde tamga vergisi alınması usulüne 1541’den itibaren son verilmiş, bu vergi bundan sonra sadece Çemişgezek Kasabası’nda alınmıştır.

1566 yılında Çemişgezek Sancağı’nın tahriri yapılmakla birlikte (bkz. TKA, TD, no: 106), Ulukale Nahiyesi’ni oluşturan köyler bu defterde yer

¹¹ Sözlükte “*taraf, cihet, yöre, kenar, bölge*” gibi anlamlar taşıyan “*nahiyeye*” kelimesi, Osmanlı idarî sistemi içinde bazen bir yönetim ünitesini ve bölgeyi, bazen de coğrafi bakımdan büyük veya küçük bir çevreyi ve yöreyi ifade etmekteydi (Şahin 2006: 306-307).

¹² Bugün Tekeli köyünün mezrasıdır.

¹³ “Hardşat”. 998 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve ‘Arab ve Zü’l-Kâdiriyye Defteri (93771530) I, Dizin ve Tıpkıbasım*, s. 166

¹⁴ Bu köy adları, tahrir defterlerinde genellikle aynı olmakla birlikte bazı farklılıklar da göze çarpmaktadır. Mesela; 1518’de Reşilo adıyla zikredilen köy, 1523’te *Ekrad-ı Şoli*, 1541’de ise *Reşolu* adıyla kaydedilmiştir.

¹⁵ Bugün bu köyde Şavaklılar meskündür.

almamaktadır. Ulukale, daima Çemişgezek'e bağlı kaldığına göre, defterin bu kısmı eksiktir, yani sonradan yırtılarak veya tahrip olarak defterden ayrılmıştır. Bundan başka elimizde tahrir defteri bulunmadığı için de Ulukale Köyü'nün 19. yüzyıla kadar olan idari ve nüfus yapısını tespit etme şansına sahip değiliz. Fakat 1705 tarihli bir Mühimme Defteri kaydı, Ulukale Nahiyesi'nin 18. yüzyılın başlarında da mevcut olduğunu ve Hardşad Kilisesi'nin bazı bölümlerinin hükümetten izin alınmak suretiyle tamir edildiğini göstermektedir¹⁶.

Nüfus defterlerindeki verilerden anlaşıldığına göre, 1835 yılında Ulukale Nahiyesi artık mevcut değildi ve Ulukale Köyü de kaza merkezine yani Çemişgezek Kasabası'na bağlıydı. Çemişgezek'in bu tarihteki nahiyeleri ise; *Sisne*, *Sebtoros* ve *Kirnir*'di (BOA, NFS-d, 2604, s. 123, 185, 269). Fakat 1840 yılına gelindiğinde, Ulukale Köyü'nü bu defa *Âbad* adıyla kurulan yeni bir nahiyeye bağlı olarak görmekteyiz. Kaza merkezi olan kasabası haricinde, Çemişgezek Kazası'nın bu tarihteki diğer nahiyeleri ise *Sisni* (Sisne), *Sebtoros* ve *Kirnir*'di (BOA, NFS-d, 2604, s. 88, 183, 330, 464).

Cumhuriyet Döneminde Tunceli'ye bağlı bir ilçe statüsünde olan Çemişgezek'in, 1967 yılında *Merkez*, *Gedikler* (Germili) ve *Akçapınar* (Vaskuvan) olmak üzere üç bucağı vardı ve Ulukale Köyü Akçapınar Bucağı'na bağlıydı (Tunceli İl Yıllığı 1967: 20-21). Nahiyelere adlarını veren Germili (Germiri) ve Vaskuvan, 16. yüzyılın ilk yarısında Çemişgezek Sancağı'nın *Belde Nahiyesi*'ne bağlı iki ayrı köydü (998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (93771530) I, s. 163, 164). 1840 yılında ise Vaskuvan Köyü, Âbad Nahiyesi'ne, Germiri Köyü de Sisni Nahiyesi'ne bağlıydı (bkz. BOA, NFS-d, no: 2604, s. 109, 377). Bu iki köy, muhtemelen 20. yüzyılda bucak haline getirilmiştir.

4-Nüfusu

1518'de Rabat (Ulukale) Köyü tamamen gayrimüslimlerden (Ermeni) oluşuyordu ve 31 hane (evli), 8 mücerred (bekâr) yetişkin erkek nüfusu vardı. Ortalama olarak, bir hanenin, anne, baba ve üç çocuktan oluştuğunu (toplam 5 kişi) varsaydığımızda, Ulukale'nin 1518 yılındaki tahmini gerçek nüfusunu 155 olarak tespit edebiliriz.

¹⁶ “Çemişgezek Kâdisına hüküm ki; Kazâ-i mezbûre muzafatından Ulukal'a Nâhiesinde sâkin ehl-i zimmet re'âyâ tâifesi gelub nâhiye-i mezbûrede vâki' feth-i hâkâniden beru yerlerinde terk olunan Hardşad Kenisesi ba'zı mahalleri mürur-ı eyyâm ile harâbe müşrif olmağla mukaddemâ virilan emr-i şerîf mücebince kenise-i mezbûrenin harâbe müşrif olan mahallerinin...”, BOA, Mühimme Zeyli, no: 12, s. 158, hüküm: 659.

1523'te köyün nüfusu yine gayrimüslimlerden oluşuyordu ve vergi mükellefi toplam yetişkin erkek nüfusu 35 hane, 9 mücerred idi (998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri (937/1530) I, s. 166). Bu verilerden hareketle, hane sayısını 5 katsayısı ile çarptığımızda, köyün bu tarihteki tahmini gerçek nüfusu da 175 olmaktadır.

1541 yılına gelindiğinde; Ulukale Köyü'nde toplam 115 nefer yetişkin erkek nüfusun olduğu görülmektedir. Bunun 20 hane ve 6 mücerred Müslüman¹⁷ (tahminen 100 kişi), 69 hane ve 17 mücerred de (tahminen 345 kişi) gayrimüslimdi. Ayrıca köyde Çemişgezek Sancakbeyi Pir Hüseyin Bey¹⁸, in üç nökeri de vardı. Bunlar öteden beri *raiyyet* (yani toprağa bağlı köylü) yazılmadıkları için, buldukları yerlerde kendilerinden ve oğullarından baş akçesi ve avâriz vergisi¹⁹ alınmazdı²⁰.

1518 ve 1523 yıllarında Ulukale Köyü nüfusunu gayrimüslimler oluşturduğuna göre, Müslüman nüfus 1524-1540 yılları arasında köye iskân edilmiştir. Ancak mevcut verilerle bunların nerelerden getirilerek Ulukale'de yerleştirildiğini tespit etmenin imkânı yoktur.

¹⁷ 1541'de Müslüman nüfus şu isimlerden oluşuyordu: Süleyman oğlu Hüdavirdi, Süleyman oğlu Halil, Kasım oğlu Kalender (Mücerred), Pir Hüseyin oğlu Baretta, Sultan oğlu Muhammed ve kardeşi Oruc, Abdal oğlu Derviş Hüseyin ve oğlu Kurd (Mücerred), Süleyman oğlu Pir Budak ve kardeşleri Baba ve Hasan, Pir Veli oğlu Çoban (Nöker), Uzeyr oğlu Mehmed, Monla Mehmed oğlu Bayram Bey (Mücerred) ve kardeşi Şahvirdi, Monla Mehmed (İmam-Pir-i fâni), Piri oğlu İbrahim, Veli oğlu Yahşi ve oğulları Ağas? ve Kulu (Mücerred), Pervane, Şeyh Çoban oğlu Maksud ve kardeşi Hamza, Maksud oğlu Bulduk (Mücerred), Pir Veli ve kardeşi Eşref, Süleyman oğlu Hüseyin, Halil oğlu Yakub (Nöker) ve kardeşi Nurali (Nöker) (TKA, TD, nr. 164, s. 135a).

¹⁸ Erzurum ve çevresinde hüküm sürmüş Selçuklu emirlerinden Saltuk'un soyundan geldiği düşünülen Pir Hüseyin Bey, Bıyıklı Mehmed Paşa ile birlikte Çemişgezek'i Safeviler'den temizledikten sonra, sancakbeyliği Pir Hüseyin Bey'e yurtluk-ocaklık olarak verilmiştir. Ancak ölümünden sonra oğulları arasında iktidar kavgası çıkınca Osmanlı Hükümeti Çemişgezek'i klasik sancak haline getirerek merkezden bir sancakbeyi tayin etmiştir. Oğullarına ise Çemişgezek içinden oluşturulan üç ayrı sancağın yönetimi verilmiştir (Ünal 1999: 34-35).

¹⁹ Avâriz, önceleri savaş ve sefer gibi olağan üstü durumlarda reâyâdan alınan bir vergi olmakla birlikte, 17. yüzyıldan itibaren olağan bir vergil haline gelmiştir. Avâriz hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Sahillioğlu (1991), "Avâriz", *DİA*, c. 4, İstanbul, s. 108-109; Oktay Özel (2000), "Avâriz ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, (haz. Halil İnalçık-Şevket Pamuk), Ankara, s. 35-50.

²⁰ "Ve vilâyet-i mezbûrede merhum Pir Hüseyin Bey'in ba'zı ağaları ve nökerleri olub kadimü'z-zamândan ri'âyet olunagelüb hâliyâ defter-i cedid-i hâkânide dahi ra'iyet yazılmayub nöker deyü baş akçesiyle 'avâriz-ı divâniyeden mu'âf kayd olunub ellerine suret-i defter verilmişdir ol asıl defter-i cedide nöker yazılanların kendülerinden ve sulbî oğullarından oturdıkları yerde sipâhileri baş akçesi taleb itmeyeler 'avâriz-ı divânî dahi taleb olunmaya". (Ünal 1999: 187).

Yukarıda da bahsolunduğu üzere, elimizde Çemişgezek bölgesinin, 17. ve 18. yüzyıllardaki nüfus yapısını aydınlatacak herhangi bir kaynak bulunmamaktadır. Fakat 19. yüzyılda nüfus sayımlarının yapılmış olması²¹, bu konuda bizlere önemli veriler sağlamaktadır.

1835 yılında Ulukale köyünde toplam 66 hane ve bu hanelerde yaşayan 313 erkek nüfus bulunmaktaydı. Erkekler kadar kadın nüfus olduğunu varsaydığımızda, köyün tahmini nüfusu 626 olmaktadır. Bunlardan 62 hane ve 287 erkek nüfus Müslüman, 4 hane ve 26 erkek nüfus da gayrimüslimdi. Müslüman erkeklerin 83'ü 30'dan yukarı, 76'sı 15-30 arası, 115'i de 1-15 arası bir yaşa sahipti. Erkeklerin 13'ü ise bedensel özürlyüdü (BOA, NFS-d, no: 2603, s. 43-51). Köyün imamı 65 yaşındaki *Ömer Efendi*, ihtiyarı 60 yaşındaki *Muhammed oğlu Mahmud*, muhtarı da 23 yaşındaki *Mahmud oğlu Veli* idi. Ulukale'deki gayrimüslim haneleri ise; Timurci (Demirci) oğlu Kirkor, Timurci oğlu Nikağos, Dehkelü Hazar oğlu Nazar ve Tağarlı Boğos'un haneleriydi. Bu dört hanede toplam olarak 26 erkek nüfus barınmakta, bunların 8'i 1-11 yaş arası, 18'i de 11'den yukarı yaşta idi (BOA, NFS-d, no: 2603, s. 389-390).

1840 yılına gelindiğinde; Ulukale'deki Ermeni nüfusu altı haneye yükselmiş olmakla birlikte, toplam erkek nüfusu 25'e inmiştir. Hatta bunların dördü İstanbul'a gittiği için, köyde toplam 21 erkek nüfus kalmıştır. Hepsini çiftçi olan bu hane sahiplerinden ikisi İğob'un oğulları Kirkor ve Karabit'e, diğerleri ise Ohan oğlu Nikağos, Hazar oğlu Nazar, Vartan oğlu Boğos ve Arakil oğlu Sebraca'ya aitti (BOA, NFS-d, nr. 2605, s. 115-117). 1840 yılında, Ermeni nüfusa karşın, Ulukale Köyü'ndeki Müslüman nüfusunda bir miktar artış görülmektedir. Nitekim hane sayısı 62'den 87'ye, erkek nüfusu ise 287'den 303'e yükselmiştir (BOA, NFS-d, nr. 2604, s. 345-360). Bu verilere göre, köyün 1840 yılındaki toplam erkek nüfusu 324 olurken, tahmini gerçek nüfusu ise (kadınlarla birlikte) 648 olmaktadır.

1840 yılında Ulukale'deki hanelerden 8'i *tımarlı*²², biri *redif*²³, biri *kefşker* (ayakkabıcı), biri *değirmenci*, 46'sı *çiftçi* ve 8'i de *rençber* idi.

²¹ Osmanlı Devleti'nde düzenli nüfus sayımlarına 1830 yılından itibaren başlanmış, sadece haneleri oluşturan erkekler, yaşları ve fiziksel özellikleriyle birlikte, iskân mahallerine göre kayıt altına alınmışlardır. Bu nüfus sayımları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal H. Karpat (2003), *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul.

²² Tımar sistemi ve sipahilerin 19. yüzyıldaki durumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İnalçık 2012: 168-173.

²³ Bu ordunun kuruluş amacı, Yeniçeri Ocağı'nın ilgasını (1826) müteakip Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adıyla oluşturulan yeni orduya destek sağlamak ve halkı uzun süre mecburi hizmette tutmadan kendi bölgelerinde eğiterek iç güvenliği sağlamaktır. Bu ordunun

Ayrıca köyde hane reisi olmayan 7 redif askeri daha vardı. Köyün birinci muhtarı (*muhtar-ı evvel*), aynı zamanda tımarlı süvari olan *Muhammed oğlu Mahmud*, ikinci muhtarı (*muhtar-ı sâni*) da onun oğlu olan *Ali* idi. Bundan önce muhtar olarak adı geçen Veli ise, bu tarihte muhtarlık vazifesini kardeşine bırakmıştı. Köyün imamı olan Ömer Efendi'nin oğlu *Molla (Monla) Mahmud* redif imamı olarak vazife yapıyordu. Bu tarihte tımarlı süvari oldukları anlaşılan 35 yaşındaki *Numan oğlu Salih*, 50 yaşındaki *Memiş oğlu Mahmud Ağa* ve 37 yaşındaki *Hüseyin Bey oğlu Ali Bey*, 37 yaşındaki *İbşir oğlu Osman*, 42 yaşındaki *Veli oğlu Hasan* ile 32 yaşındaki *Cafer Ağa oğlu Ömer Ağa* ve 26 yaşındaki kardeşi *Ali Ağa* köydeki nüfuzlu ve varlıklı kişilerdi. Bunlardan Muhammed oğlu Mahmud Bey, Ali oğlu Hüseyin, Numan oğlu Salih, İbşir oğlu Osman ve Cafer oğlu Ömer Ağa ile kardeşi Ali Ağa, Çemişgezek Kasabası sakinlerinden *Kılıçlı Hüseyin Ağazade Abdurrahman Bey* ve kardeşi *Osman Ağa* ile birlikte Ulukale Köyü tımarını tasarruf ediyorlardı²⁴.

1846 yılında köyün imamı olarak yine *Abdullah oğlu Ömer Efendi*'yi görmekteyiz. Muhammed Bey'in oğlu *Mahmud Bey* birinci muhtar, Mahmud Bey'in oğlu *Ali* de ikinci muhtar olarak vazifesini sürdürüyordu (BOA, NFS-d, nr. 2606, s. 18-20).

1894 yılında Ulukale Köyü'nün toplam hane sayısı 127, nüfusu ise 445'ti. Nüfusun 427'si (252'si erkek, 175'i kadın) Müslüman, 18'i (9'u erkek, 9'u da kadın) ise Ermeni idi (H. 1312 Tarihli Ma'mûretü'l-Aziz Vilayet Salnamesi: 101).

1840-1894 yılları arasında, Ulukale Köyü'ndeki hane sayısında önemli bir artış olduğu ve 93'ten 127'ye yükseldiği görülmektedir. Fakat nüfus artışı, hane sayısı ile paralel artmamış, bilakis azalmıştır. Zira 1840'ta köyün erkek nüfusu 324 iken 1894'te 261'e inmiştir. Dolayısıyla sadece erkek nüfus dikkate alındığında, 54 yıl içerisinde köyde % 10 oranında bir nüfus kaybının olduğu anlaşılmaktadır. Bunun nedenlerini kesin olarak belirlemek zordur. Mesela 1874 ve 1889 yıllarında, ilki şiddetli olmak üzere, Palu'da depremlerin yaşandığını biliyoruz (Sunkar 2011: 28). Bu depremlerin Çemişgezek köylerini de etkilemiş olması muhtemeldir. Fakat hane sayısında, 1840 yılına nazaran bir düşüş yaşanmamış olması, ciddi bir hasarın olma-

en önemli özelliği subaylarının ve "efrâd-ı redife" denilen erlerinin dâimî statüde oluşuydu (Özcan 2007: 524).

²⁴ "Karye-i mezbûre (Ulukal'a) timâr olub bâ berât-ı 'alî kasabada Kılıçlı Hüseyin Ağa(z)a'de Abdurrahman Bey karındaşı oğlu Osman Ağa ve karye-i mezbûre ahalisinden Muhammed oğlu Mahmud Bey ve Ali oğlu Hüseyin ve Numan oğlu Salih ve İbşir oğlu Osman ve Cafer oğlu Ömer Ağa ve birâderi Ali Ağa'nın 'uhdelerinde olmağla şerh virildi". BOA, NFS-d, nr. 2604, s. 345.

dığına işaret etmektedir. Öte taraftan, erkek sayısının kadınlardan % 30 fazla olması, iş bulmak amacıyla, köyden kente göç ihtimalini de zayıflatmaktadır. Şayet bir yazım hatası söz konusu değilse, köyde kadın sayısının ve doğum oranlarının düşük olması gibi bir ihtimal ön plana çıkmaktadır.

Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde; Ulukale Köyü nüfusunda ciddi oranda bir artış olduğu görülmektedir. Nitekim köyün, 1960 yılında 854, 1965 yılında 914 (Tunceli İl Yıllığı 1967, s. 20-21). 1973 yılında da 116 hane ve 920 toplam nüfusu olduğu görülmektedir. Ulukale, 1973 yılında, hane sayısı bakımından Akçapınar Bucağı'nın en büyük, nüfus sayısı bakımından ise ikinci kalabalık köyüydü (bkz. Tunceli 1973 İl Yıllığı, s. 58).

Netice itibariye Ulukale Köyü'nün nüfusu, 1518-1973 yılları arasında (1894 yılı hariç olmak üzere), genellikle artış göstermiş; 1518'de tahmini nüfusu 155 iken, 1523'te 175'e, 1541'de 648'e, 1835'te 626'ya, 1840'ta 648'e, 1960'ta 854'e, 1965'te 914'e, 1973 yılında ise 920'ye yükselmiştir. Başlangıçta, çevre yerlerden aldığı göçler sonucu, nüfusu hızla artan Ulukale, sonraki yıllarda da doğal nüfus artışı ve ufak çapta göçlerle kalabalıklaşmaya devam etmiştir.

19. yüzyılın ilk yarısında (1835-1840), Ulukale Köyü'nde hane sahipleri için kullanılan lakaplara baktığımızda; *Ağa Dayı, Ağık, Ahur, Bulanık, Cibo, Çelebi, Çöşek, Deli, Döne, Emür, Genco, İbo Dayı, Kadı, Kara, Kayık, Kel, Keleş, Kenyav, Kivenk, Köse, Kucur, Kürd, Lal, Monla (Molla) Paşa, Şahne, Tatar, Tirkeş, Tok, Vezik ve Zaza* gibi lakapların olduğu görülmektedir. Bunlardan başka, geldikleri memleketleriyle tanınan (*Maraşlı, Malatyalı, Baluşağı ve Gümraşlı*) dört aile de vardı. 1840 yılında erkekler için kullanılan en yaygın isimler²⁵ ise; Mustafa (23 tane), Ali (22 tane), Hüseyin (22 tane), Hasan (19 tane), Muhammed (19 tane), Ahmed (18 tane), Mehmed (17 tane), İbrahim (13 tane), İsmail (13 tane), Yusuf (12 tane), Bekir (11 tane), Veli (11 tane), Osman (11 tane) ve Abdullah (11 tane) gibi, dinî nitelik taşıyan isimlerdir. Diğer isimlerin de neredeyse tamamı İslami isimlerdir.

5-Zirai Üretim, Narh Fiyatları ve Vergiler

Günümüzde toprak, köylü ailesinin mülkü olarak, tarım ekonomisinin en önemli elemanı ise de Osmanlı Devleti'nde *mîrî* adıyla farklı bir statü taşıyordu. Mîrî arazi rejiminde, bağlar ve bahçeler dışında, hububat tarımı yapılan ve tarla olarak kullanılan arazilerin hepsi devletin mutlak mülkiyeti altındaydı. Bunlar para ile satılamaz, hibe ve vakıf edilemezdi. Çünkü büyük kitlelerin geçimi, ordunun ve şehirlerin iâşesi hububat ekimine dayanmak-

²⁵ 1840 tarihli deftere göre ve baba isimleri hariç olmak üzere tespit edilmiştir.

taydı. Hububatın yeterince ekilmemesi durumunda ise darlık ve açlık meydana gelebilirdi. Bundan dolayı devlet, hububat ekimini kontrol altında tutmak zorunluluğunu duymuştur (İnalçık 1993: 3-4).

Çemişgezek'te bir çiftçi öldüğünde toprağı olduğu gibi oğluna intikal ederdi ve bunun için sipahi olanlar ondan ayrıca ücret talep edemezlerdi. Fakat çiftçinin oğlu yoksa kardeşi varsa, tapu resmini ödemesi kaydıyla toprağı kardeşine verilir. Şayet kardeşi de yoksa toprağı eşine ve kızlarına veya amcalarına intikal etmez, toprağın gelirini tasarruf eden sipahi kime isterse ona verirdi (Ünal 1999: 185).

Tapu resmi alınarak köylü aile birliklerine (hane) işletmeleri amacıyla verilen arazide üretim işini bizzat hane sahibi düzenler, öküz, sapan ve tohumu da kendisi sağlardı. Bu rejimde, köylü aile ünitesi esas itibariyle aile reisi olan koca, kadın, çocuklar ve çoğu zaman evlenmiş oğullarla torunlardan oluşurdu. Fakat devlet vergi mükellefi olarak kocayı tanırdı (İnalçık 1993: 4).

Osmanlı klasik vergi düzeninde bir çift (çiftlik) arazi, verim kabiliyetine göre 60-150 dönüm arasında değişmekteydi (Emecen 1993: 309) ve tasarruf eden her haneden "*çift resmi*" adıyla bir vergi alınmaktaydı. Yılda bir kez alınan bu vergi, sadece şahsi bir vergi olmayıp aynı zamanda bu ünitenin de vergilendirilmesiydi. Şayet çiftçi bir çiftliğin yarısı kadar bir araziye (*nim-çift*) tasarruf ediyorsa vergisini de ona göre öderdi.

Çemişgezek Sancağı için düzenlenen 1518 ve 1541 tarihli kanunnamelerde, vergilendirmenin ne şekilde ve ne zaman yapılacağı ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Buna göre; her yılın mart ayı başında olmak üzere, köylerde sakin olan Müslüman erkeklerden tam *çift* tasarruf edenlerden 50 akçe *resm-i çift* ve altı akçe *ırgadiye*, *nim-çift* yer tasarruf edenlerden de 25 akçe *resm-i çift* ve 6 akçe *ırgadiye* vergisi alınırdı. Fakat Çemişgezek'in ekseri dağlık olduğu için, arazileri tam ve *nim çift*te uygun değildi. Bundan dolayı vergilendirme, dönüm esasına göre yapılır ve çiftçiden çift resmi yerine zemin resmi (*resm-i zemin*) alınırdı. Zemin resmi ise her iki dönüme bir akçe olarak tespit edilmişti. Şayet hane sahibinin ekebileceği toprağı yoksa ondan 12 akçe *bennak resmi* ile 6 akçe *ırgadiye resmi* alınırdı. Bunlardan artık çift resmi talep edilmezdi. Bekâr olan ve kazanç temin edebilecek yaşta bulunan erkek çocuklar da vergi mükellefi sayılır, onlardan da 6 akçe *mücerred resmi* alınır, ancak *ırgadiye resmi* alınmazdı (Ünal 1999: 183-185). Buradaki *ırgadiye resmi*, köylünün devlete veya onun temsilcisine yapmakla mükellef olduğu bedeni hizmetlerin bir karşılığı olmalıdır.

Gayrimüslim köylü erkeklere gelince; cizye vergisi haricinde²⁶, onlardan çift, bennak ve mücerred resmi adı altında vergi alınmaz, her yetişkin erkekten evli-bekâr ayrımı yapmaksızın 20 akçe *ispenç* ile sadece evli olanlarından 6 akçe *ırgadiye resmi* alınır (Ünal 1999: 183-185).

1518 yılında Rabat (Ulukale) Köyü nüfusu tamamen gayrimüslimlerden oluşuyordu. Bundan dolayı köyde Müslümanlardan alınan çift, bennak ve mücerred vergileri mevcut değildi. Her yetişkin erkek 25 akçe *ispenç* vergisi ödemek zorunda olduğu için, 31 hane ve 8 mücerredin toplam *ispenç* vergisi 975 akçeydi.

1518'de köydeki toplam buğday üretimi takriben 64,1 ton (2500 kile²⁷), arpa ve darı üretimi de 17,3 ton (750 kile) civarındaydı. Köyde, Müslüman ve gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın, toprak mahsullerinden 1/5 oranında öşür vergisi alınıyordu. Bu bağlamda; buğdayın öşrü 500 kile veya bunun karşılığı olarak 4000 akçe, arpa ve darının öşrü ise 150 kile veya 1500 akçeydi²⁸.

Hububattan başka Ulukale'de bağ yetiştiriciliği de yapılıyordu. Nitekim üzümünden elde edilen şıradan 1/5 oranında öşür vergisi alınıyordu²⁹. Buna göre köylüden tahsil edilen yıllık şıra öşrü 1518'de 140 men³⁰ veya 700 akçeydi³¹.

Öte yandan, Ulukale'de su kuvvetiyle çalışan bir tahıl değirmeni de vardı. İki taş kapasiteli olan bu değirmenden yıllık 100 akçe vergi geliri (*resm-i âsiyâb*) elde ediliyordu. Her taşı için aylık 5'er akçe vergi tayin edildiğine göre, bu değirmenin yılın 10 ayı çalıştığı, iki ayı ise faaliyetini

²⁶ Cizye, bülüğ çağına erişmiş, vücut ve akılca sağlam, ayrı iş gücü sahibi ve 300 akçelik menkul mala sahip olan her gayrimüslim erkekten alınan bir şer'î vergidir (Ünal 1999: 121). Tahrir defterlerinde, köylerde oturan gayrimüslimlerden ne kadar cizye alındığı belirtilmemiş, sancağın toplam cizye miktarı yazılmıştır. Bundan dolayı Ulukale Köyü'nün cizye vergisini ayrıca belirleme şansımız yoktur.

²⁷ Çemişgezek'te hububat ölçümünde kullanılan kile, İstanbul'da kullanılan kilenin ¼'üne eşitti (Ünal 1999: 185). Osmanlı Devleti'nin resmi ölçü birimi olan bir İstanbul kilesi ise 16. yüzyılda 20 okka, yani 25,6589 kg buğday ve un, 23,093 kg arpa alırdı (Kallek 2002: 569). Buna göre, Çemişgezek'te kullanılan kile de 6,4147 kg buğday, 5,7732 kg arpa almaktaydı.

²⁸ 1518 yılında Çemişgezek'te bir İstanbul kilesi buğdayın resmi fiyatı 8 akçe, arpa ve darı ise 6 akçe idi. 1541 yılında ise buğdayın kilesi 9 akçe, arpa 6 akçe, darı da 4 akçeydi. Ünal 1999: 101.

²⁹ Müslümanların bağ, pamuk ve meyvelerinden yedide bir oranında vergi alınırken gayrimüslimlerden beşte bir oranında vergilendirme yapılmaktaydı. Ünal 1999: 183.

³⁰ 1518'de Diyarbakır menni (ipek ve kumaş için) 1580 dirhem = 5,06763275 kg., Harput menni (ipek için) de 1800 dirhem = 5,7732525 kg. çekerdi (Kallek 2004: 29).

³¹ Bir men şıra 5 akçeydi.

yürütmediği söylenebilir. Yine köyde tekstil ürünlerinin boyandığı bir *boyahane* mevcut olup, bu boyahaneden de yıllık 500 akçe vergi alınıyordu (BOA, TD, no: 64: 793). Bütün bunlardan başka, çeşitli gelir kalemlerini ihtiva eden ve *bâd-i hevâ* olarak adlandırılan vergi miktarı da 225 akçeydi³². Dolayısıyla Ulukale Köyü'nün 1518 yılında devlete veya onun temsilcisi olan sipahiye ödemekle mükellef olduğu yıllık verginin miktarı 8.000 akçeydi.

1541 yılında Ulukale'de Müslüman nüfus da bulunduğu için, artık köyden bennak ve mücerred resimleri de alınmaya başlanmıştır. Buna göre, evli olan, fakat geçimini sağlayabilecek yeterlilikte toprağı olmayan her köylü erkekten 12 akçe bennak resmi ve 6 akçe de ırgadiye resmi alınıyordu. Yani evli olan her erkek herhangi bir iş yapmasa bile toplamda 18 akçe devlete vergi vermekle mükellefti. Bekâr olup, olgunluk çağına erişmiş her erkekten ise 6 akçe mücerred resmi alınır. Çemişgezek genelinde çifti olan her Müslüman çiftçiden 50 akçe çift resmi ve 6 akçe ırgadiye resmi alınırken, yarım çifti olanlardan ise 25 akçe çift resmi ve 6 akçe de ırgadiye resmi alınmaktaydı (Ünal 1999: 185). Ancak, yukarıda da belirtildiği üzere, Ulukale Köyü'nün ekseri dağlık olduğu için, tam ve yarım çift niteliğinde arazileri yoktu. Bundan dolayı çift resmi de alınmıyordu³³. Ulukale'deki gayrimüslimlerden ise çift, bennâk ve mücerred resimleri alınmaz, bunların yerine her yetişkin erkekten yıllık 25 akçe ispenç vergisi alınır. Ancak evli olanlar ayrıca 6 akçe de ırgadiye resmi öderlerdi. Buna göre, 1541 yılında Ulukale Köyü'nden tahsil edilen yıllık bennak vergisi 240 akçe, mücerred vergisi 36 akçe, ispenç vergisi 2.150 akçe, ırgadiye vergisi de 534 akçeydi (TKA, TD, no: 64, v. 135a-b).

1541 yılında köydeki toplam buğday üretimi takriben 41 tona (1600 kile) gerilerken, arpa ve darı üretimi 24,5 tona yükselmiştir³⁴ (18,5 ton/800 kile arpa ve 6 ton/300 kile darı). Bu ürünlerin vergilendirmesi 1/5 oranında yapıldığı için, Ulukale Köyü'nden bu mahsullerden sağlanan toplam vergi

³² Bâd-ı hevâ defterlerde tek başına yazıldığı gibi, birçok resimle birlikte de geçmektedir. Nitekim kanunnâmelerde bu terimin birkaç çeşit resim için kullanılan genel bir ad olduğu açıkça görülmektedir. Mesela; resm-i arûs, cürm-i cinâyet, ev tapusu ve deştibânî bâd-ı hevâ çatısı altında zikredilen vergilerdendir. Bunlardan arus resmi gelin olan kız ve kadınlar için erkeklerden alınırken, cürm-i cinayet ise suç işleyenlerden, suçun çeşidine göre alınan cezalardı (Sahillioğlu: 417).

³³ Çemişgezek Sancağı'nda tam-çift ve yarım-çifti olmayan köylerde toprak vergisi dönüm hesabına göre tespit edilir ve her iki dönüme bir akçe zemin resmi alınır. Ulukale Köyü'nde zemin resmi alınmadığına göre, köylünün elinde 24 dönümden fazla ekebileceği tarlasının olmadığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı bütün evli erkekler topraksız yani bennak kabul edilip, vergilendirmeleri ona göre yapılmıştır.

³⁴ Arpa ve darı üretimine ağırlık verilmesi, bu dönemde hayvan yemine olan talebin de arttığına işaret etmektedir.

miktarı 320³⁵ kile buğday (parasal değeri 2880 akçe), 160 kile arpa (960 akçe) ve 60 kile de darı (240 akçe) idi. Vergiler akçe cinsinden parasal değerleriyle yazılmakla birlikte, köylüden aynî olarak tahsil ediliyordu³⁶. Bu tarihte köyde pamuk ekimi de yapılıyordu. 1541 yılında pamuktan alınan vergi miktarı 10 men, yani 500 akçeydi. Bir men 16. yüzyılda takriben 5,5 kg olduğuna göre, köydeki toplam tahmini pamuk üretimi 50 men yani 275 kg civarındaydı. Bir men pamuğun fiyatı ise 50 akçeydi. Köyde bağcılık da yaygın olan bir zirai meşguliyetti. Nitekim köyün yıllık toplam *bağat resmi* 1130 akçeydi³⁷. Fakat tahrir defterlerinde Ulukale’de dut yetiştiriciliğine dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Bu durumda, bugün köy ekonomisinde en fazla ağırlığı olan dut yetiştiriciliğinin yakın zamanlarda, belki de bağcılığın yerini almak suretiyle, gelişme gösterdiği söylenebilir. Bunların yanı sıra, köyde öteden beri badem ve çeşitli meyve ağaçlarının varlığı da bilinmektedir. Çünkü 1541 yılında badem ve meyvelerden toplam 200 akçe vergi alındığı kayıtlıdır (TKA, TD, no: 164, v. 135 a-b).

Çemişgezek’te koyun ve keçilerden alınan vergiler padişah haslarına dâhil olduğu için, tahrir defterlerinde sancağın toplam ağnam resmi tek kalemde yazılmıştır. Bundan dolayı Ulukale’deki hayvan sayılarını ayrıca tespit etme şansımız yoktur. Fakat hayvansal ürün ihtiyacını karşılamak maksadıyla da olsa köylünün çok sayıda küçük ve büyük baş hayvan beslediği açıktır. Küçükbaş hayvanı olanlar, her iki koyun veya keçi için devlete birer akçe vergi (*resm-i ağnam*) ödemekle mükellefti. Ulukale’de 1541 yılında arıcılık da yapıldığı, köylüden alınan 200 akçe tutarındaki *kivare*³⁸ vergisinden anlaşılmaktadır. Fakat bu vergiden hareketle köyde ne kadar arı kovanı olduğunu tespit etmek mümkün olmamakla birlikte, Ulukale Nahiyesi köyleri içerisinde en fazla bal üretiminin Ulukale Köyü’nde yapıldığını söyleyebiliriz. Bu köyü, sırasıyla, 120’şer akçe vergisiyle Dehkelü ve Ahtük, 100 akçe vergisiyle Kenise-i Harşad, 60 akçe vergisiyle Stinsor Ulya, 30 akçe vergisiyle Stinsor Sufla ve 20 akçe vergisiyle de Harşad köyü takip etmekteydi. Diğer köylerde kivare vergisinin olmaması, buralarda arıcılığın yapılmadığını göstermektedir.

³⁵ Bir kile buğday 8 akçe olduğuna göre doğrusu 360 kile olmalıdır.

³⁶ “*Vilâyetde eğer ucuzlukdur ve eğer kızlıktır reâyâdan öşür bedeli akçe alınmayıp eğer buğday ve eğer arpa ve sâir hububât her ne ise ölçülüb aynıyle tereke vireler eğer sancakbeyleridir ve eğer sâir zu’emâ ve gayridir reâyâyâ zulm idüb öşür bedeli akçe taleb itmeyeler itmek isterlerse hâkimü’l-vakt olanlar men’’ ideler*”. Ünal 1999: 186.

³⁷ 1541 yılında Çemişgezek’te Müslümanların her yüz teğek bağından beş akçe, gayrimüslimlerden ise altı akçe vergi alınmaktaydı (Ünal 1999: 186). Bunların hepsini gayrimüslim bağı olarak kabul ettiğimizde, köyde 19 binden fazla teğek bağı olduğu anlaşılır.

³⁸ Kivâre veya küvâre Arapça bir kelime olup petek anlamında kullanılmaktadır. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Lûgat*, s. 626.

Yukarıda da açıklandığı üzere, Ulukale Köyü, çevre köylere nazaran bölgesinde bir kasaba vasfını taşıyordu. Köyün camisi ve kilisesi olduğu gibi, muhtemelen hanı, bir boyahanesi ve su kuvvetiyle çalışan bir tahıl değirmeni de vardı. Boyahanenin vergi geliri 1541 yılında 700 akçeye yükselirken (1518’de 500 akçeydi), değirmenin yıllık vergisi 60 akçe olarak tespit edilmiştir. Değirmenin 1518’de 100 akçe vergisinin olması, önceden on ay olarak belirlenen çalışma süresinin 1541’de altı aya indirildiğini göstermektedir. Zira her taşı için takdir edilen aylık vergisi beş akçeydi. Köydeki değirmen iki taş kapasiteli olduğu için de yıllık vergisi 60 akçeydi.

Bunların dışında, köylüden alınan başka vergiler de vardı. 1518 tarihli defterde belirtilmeyen bu vergilerden *tapu*³⁹ ve *deştbanı*⁴⁰ nin yıllık miktarı 150 akçe, *bad-ı heva* ve *cürm-i cinayet* vergisi miktarı da 510 akçeydi.

Netice itibariyle Ulukale Köyü’nün devlete veya onun temsil eden sipahiye ödemekle mükellef olduğu toplam yıllık vergi miktarı 1518’de 8 bin akçe iken, 1541’de 10490 akçeye çıkmıştır⁴¹. Bu artış, bazı mahsullerde fi-yat artışının yanı sıra, üretimin artması ve yeni vergilerin konmuş olmasından kaynaklanmıştır. Nitekim 1518’de bir kile buğdayın resmi fiyatı 8 akçe iken, 1541’de 9 akçeye yükselmiş, toplam arpa ve darı üretimi ise takriben 17,3 tondan 24,5 tona ulaşmıştır.

6-Mimari Yapılar

6.1-Kale

Köye adını veren kale (Ulu Kale), günümüze sağlam olarak ulaşmamıştır. Osmanlı döneminde kale olarak kullanıldığı da meçhuldür. Sadece 1907 yılında harabe halde olduğuna dair bir kayıt vardır⁴².

³⁹ Mülkiyeti devlete ait araziden çift tasarruf eden reâyâ, bir defaya mahsus olmak üzere sipahiye resm-i tapu adı altında bir resim öderdi (Ünal 1999: 130). Reâyâdan ev yeri için de tapu alınması kanundu, fakat reâyânın ziraat için tapuladığı yerde ev yapması halinde tapu alınmazdı. Yine bir kişi sipahiden izinsiz olarak çalılık ve taşlık yeri temizleyip tarla yapsa, üç yıla kadar elinden alınması ve tapu istenmesi yasaktı. Üç yıldan sonra sipahi tapu talep edebilirdi ve öncelik hakkı da o yeri ihya edenindi. Bu da Osmanlı Devleti’nin reâyâyı ormanlık yerlerden, çalılık ve taşlık yerlerden tarla açmaya teşvik etme siyasetinin bir yansımasıdır (Öz 2007: 492).

⁴⁰ Çemişgezek Kanunnamesi’nde ceraim-i hayvanat olarak da isimlendirilmektedir ve buna göre, herhangi bir şahsın atı veya sığırı bir başkasının ekinine girip zarar verirse, hayvan sahibinden her sığır veya at başına beşer akçe cürüm alınır, ekin sahibinin zararı tazmin edildiği gibi, hayvan başına da beşer sopa vurulurdu (Ünal 1999: 129).

⁴¹ TKA, TD, no: 164, s. 135b.

⁴² “Kasaba dâhilinde ve (Ulukal’a) ve (Rabât) karyelerinde mevcûd birer kal’a harâbesinin ahvâl- târihiyeleri gayr-i ma’lûmdur”. H. 1325 (M. 1907) Tarihli Ma’mûretü’l-Aziz Vilayet Salnamesi, s. 247.

6.2-Cami

Ulukale Köyü'nün en eski camisi *Hacı Mustafa Paşa* tarafından yaptırılmıştır. 1691 yılı sonlarında köy halkına hizmet verdiği anlaşılan bu caminin yapıldığı tarihi gösteren bir kitabesi mevcut olmadığı gibi, resmi belgelerde de bu konuda herhangi bir bilgi yoktur. Yine caminin bânisi olan Hacı Mustafa Paşa'nın kimliği konusunda da kesin bir bilgiye sahip değiliz. Fakat onun Çemişgezek'in de bağlı olduğu Diyarbakır Eyaleti valilerinden biri olması muhtemeldir.

Bir vakıf eseri olduğu anlaşılan köy camisi, zamanla yıpranıp yıkıldığı için, 1797 yılında (veya az öncesinde) yeniden inşa edilmiş, içine bir minber de konularak, cami olabilmesi için hükümetten izin istenmiştir (bkz. VGMA, HD, no: 565, s. 77). Zira bir mescidin cami olabilmesi ve orada vakit namazlarından başka, cuma ve bayram namazlarının da kılınabilmesi için merkezi hükümetten izin alınması gerekiyordu.

M. Sözen, evler arasına sıkışmış, moloz taşlardan yapılmış, yalın görünümlü bir yapı olarak bahsettiği bu ikinci köy camisinin, herhangi bir kaynak göstermeksizin, Diyarbakır'da bir süre valilik yapan *Yusuf Ziya Paşa*⁴³ tarafından 1793/1794 (1208 H.) yılında yaptırıldığını söylemektedir (bkz. Sözen 1973: 121). Onun bahsettiği Yusuf Ziya (Ziyaeddin) Paşa, 1785-1799 ve 1807-1811 yılları arasında olmak üzere, emsallerine göre çok uzun bir süre Maden Emîni olarak görev yapmış (Beydilli 2013: 34), Keban'da kendi adıyla anılan, cami, medrese, kütüphane ve çeşmeden oluşan bir külliye de inşa etmiştir⁴⁴ (bkz. Çobanoğlu 2013: 37-38). 1797 yılı Hurufat kayıtlarında, cami minberinin köy halkı tarafından yaptırıldığı ifade edilmekte⁴⁵, cami bânisinin kim olduğu ise belirtilmemektedir. Fakat onu da köy halkının yaptırmış olması muhtemeldir. Çünkü camiye Yusuf Ziya Paşa yaptırmış olsaydı, kitabesiyle birlikte minberini de yaptırır veya bu camiyle ilgili

⁴³ Yusuf Ziya Paşa, 1793-1794 yıllarında Diyarbakır valiliği yapmıştır (Yılmazçelik 2000: 250). M. Süreyya, Yemencizâde lakabıyla bilinen Yusuf Paşa'nın 1792/1793 yıllarında Diyarbakır valiliği yaptığını yazmakta ise de, akabinde Yusuf Ziya (Ziyaeddin) Paşa'yı da 1793/1794 (H. 1208) yıllarında Diyarbakır valisi olarak zikretmektedir (bkz. M. Süreyya 1996: 1700-1702). Muhtemelen burada bir yanlışlık yapılmıştır. Çünkü Yusuf Ziya Paşa'dan önce Ferhad Paşa, sonrasında ise Hasan Paşa Diyarbakır valisidir (bkz. Yılmazçelik 2000: 250).

⁴⁴ Bu külliye için kurulan vakfın gelir ve gider kalemleri için bkz. Çelik 2014: 49-64.

⁴⁵ “Çemişgezek Kazâsına tâbi Ulukal'a nâm karyede câmi'de hasbî imâm ve hatîb olan İbrahim fevt olub ve câmi'-i mezbûr mürûr-ı eyyâm ile münhedim olmağla ehl-i karye bi-izn-i hümâyûn müceddeden minber vaz' idüb câmi'-i şerîfe imâm ve hatîb nasb ve ta'yîn olunmak lâzım ve mühim olmağla müteveffâ-yı mezbûr mahlûlünden imâmet ve hitâbet ber vech-i hasbî Veli'ye nâibi Abdurrahman 'arzıyla tevcih buyruldu”. Zilkade 1211/Nisan-Mayıs 1797 (VGMA, HD, no: 565, s. 77).

Hurufat kayıtlarında böylesine önemli bir devlet adamının adı zikredilmeden geçilmezdi.

Ulukale, 1994 yılında terör saldırısında maruz kalmış ve bu esnada köyle birlikte camisi de tamamen yakılarak tahrip edilmiştir. Nitekim bugün cami harabesinden başka geriye pek bir şey kalmamıştır (bkz. Resim-4). Fakat köy yeniden inşa edildiğinde yeni bir cami de yaptırılmıştır (bkz. Resim-3).

Ulukale'deki cami, 17. yüzyılda vakıf eseri olduğundan, vakfın ve caminin yönetiminden sorumlu bir mütevellisi ile bir imam-hatibi ve temizlik işlerine bakan bir personeli (*ferraş*) de vardı. Caminin temizlik görevlisi olan ve günlük bir akçe ücretle bu vazifeyi yürüten *Timurtaş*, 1691 yılı sonlarında vefat ettiğinden, vazifesi oğlu *Muharrem*'e verilmiştir (VGMA, HD, no: 1098, s. 241). Aynı tarihte caminin mütevellisi olarak vazife yapan ve hizmetine karşılık olarak günlük 1,5 akçe ücret alan *Hasan*'ın beratı 1704 yılı başlarında yenilenmiştir (VGMA, HD, no: 1098, s. 242). 1704 yılı başlarında cami *ferraş* olarak vazife yapan *Muharrem*'in de beratının yenilenmiş⁴⁶ olması, *III. Ahmed*'in 1703 yılında yeni Osmanlı padişahı olarak tahta çıkmasından sonra tüm beratların (yani göreve atanma belgelerinin) da yenilediğini göstermektedir. Caminin mütevellisi olan *Hasan*, 1707 yılı başlarında vefat ettiğinden vazifesi oğlu *Ali*'ye tevcih edilmiştir (VGMA, HD, no: 1098, s. 243). 1732 yılında günlük yarım akçe ücretle camide imam ve hatip olarak vazife yapan *Hasan*'ın da beratı yenilenmiştir. *Hasan*'dan önceki cami imamı ise *Muhammed* adında biri olup kendi isteğiyle vazifesini *Hasan*'a devretmiştir (VGMA; HD, no: 1094, s. 133). 1755 yılına gelindiğinde, caminin imam-hatibi *İsmail* adında biridir ve söz konusu tarihte beratı yenilenmiştir (VGMA, HD, no: 1092, s. 127). Günlük yarım akçe maaşla bu vazifeyi yürüttüğü anlaşılan *İsmail*, 1766 yılı sonlarında vefat ettiğinden yerine oğlu *İbrahim* atanmıştır (VGMA, HD, no: 1099, s. 20).

18. yüzyılın sonlarında cami yeniden yapılıncaya, imam ve hatipliğine yine *İbrahim* adında biri, ücretsiz yapmak üzere tayin edilmiştir ki, muhtemelen bu aynı kişidir. Nitekim onun 1797 yılında vefatı üzerine, *Çemişgezek* naibinin hükümete arzıyla, yerine oğlu *Veli* tayin edilmiştir (VGMA, HD, no: 565, s. 77). Fakat *Veli*'nin de 1808 yılında vefatı sebebiyle vazifesi *Ömer* adında birine ve yine ücretsiz yapmak üzere tevcih edilmiştir (VGMA, HD, no: 541, s. 175). Öyle anlaşılıyor ki, caminin vakıf akarları da ortadan kalktığı için, bu dönemde imam ve hatip olarak vazife yapan personele hizmetine karşılık olarak artık hiçbir ücret ödenemiyordu.

⁴⁶ “Çemişgezek’de Ulukal’a karyesinde Hacı Mustafa Paşa Cami’inde *ferrâş Muharrem*’e *tecdid*”. Şevval 1115/Şubat/Mart 1704 (VGMA, HD, no: 1098, s. 242)

Bugün neredeyse tamamen harap olan ve geriye kemerlerinden başka bir şey kalmayan (bkz. Resim-4) köy camisine geç devirde eklenmiş bir son cemaat yerinden girilmekteydi. Yapının ortasında üç kalın ayak yer aldığından, giriş kapısı yana kaydırılmıştı. Mihrap duvarına paralel üç ayakta çıkan kemerler doğu ve batı duvarlarına bağlanmakta, böylelikle yapı enine dört nefe bölünmekteydi. Ayrıca kemerlerin duvarlara bağlandıkları yerlerde duvar ayakları dikkat çekmekteydi. Yapının üst örtüsü düz damdı. Cami eğilimli bir arazide yapıldığından pencereler genellikle batı duvarına açılmış, doğu duvarına açılan pencere de oldukça yukarı alınmıştı. İçi beyaz badanalı, yalın görünümlü camide, mihrap ve minber de bu yalın görünüşüne uygun şekilde düşünülmüştü. Tam orta eksene, kemerleri tutan üç ayağın konması yüzünden mihrap biraz sola, doğuya kaydırılmıştı (Sözen 1973: 122-125).

6.3-Kilise

Köyün doğusundaki sarp kayalıkların eteğinde yapılmıştır. Moloz ve yer yer kesme taşların kullanıldığı bu küçük kilisenin en çok yıkıma uğrayan kısmı da girişidir. Bugün tamamen harap durumda olan bu küçük kilisenin esasını, bir sivri kemerle desteklenen beşik tonozlu kısımla, dışarıdan gizlenen yarım yuvarlak apsis teşkil etmekteydi. Yer yer sıvaları dökülmüş ve bozulmuş olduğundan duvarların fresklerle bezeli olup olmadığı anlamamıştır. Kilisenin inşa tarihi konusunda ise herhangi bir ipucu yoktur (Sözen 1973: 121).

6.4-Ferruşad Bey Türbesi

Köyün bugünkü sınırlarının biraz dışında, tarlalar arasındadır. Çevresinde yer yer bazı yapı kalıntılarının varlığı dikkat çekmektedir. Kesme taş, moloz taş ve tuğlanın kullanıldığı bu yapı bütünüyle ayakta. Fakat özellikle kubbesi zamanla tahrip olduğu için (bkz. Resim-5), yakın zamanda restore edilerek yenilenmiştir. Kapının üzerinde dört satırlık bir Arapça kitabesi vardı. Bu kitabe, 1997 yılında yerinden sökülerek çalınmış ise de 2017’de bulunarak Tunceli Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü’ne teslim edilmiştir. Henüz yerine konulmamış olan bu kitabede, türbenin Ferruşad Bey’e ait olduğu ve Zilhicce 957 (Aralık 1550/Ocak 1551) tarihinde bitirildiği zikredilmektedir (Sözen 1973: 127-128). Türbede yatan Ferruşad Bey, Osmanlıların ilk Çemişgezek Sancakbeyi olan *Pir Hüseyin Bey*’in oğlu olup, babasının ölümünden sonra Çemişgezek’ten ayrılıp müstakil sancak yapılan *Mazgirt*’in sancakbeyliğine getirilmiştir. Fakat kardeşlerinin onu devrin padişahı Kanuni Sultan Süleyman’a ihanetle ve devlet malını zimmetine geçirmekle suçlayıp hakkında şikâyetçi olmaları sebebiyle katledilmiştir (Ünal 1999: 39).

Dış yüzleri kesme taşlarla kaplanmış olan türbe sekizgen bir plana sahiptir. Gövde kısmının altında, ortasında ve üstünde, kırmızı kesme taşlardan üç sıra şeritle, yalın kesme taşlardan meydana gelen cepheler hareketlendirilmiştir. Giriş kapısı ve iki yandaki pencerelerin üstü hafif sivri kemerlidir. Kemerlerin içindeki esas pencereler ise düz taştan hatıllarla şekillendirilmiştir (Sözen 1973: 130).

6.6-Meydan Çeşmesi

Bütün yüzleri kesme taşlarla kaplanmış olan bu çeşme, bu yörenin en karakteristik çeşmelerinden biridir. İçinde maşrapa konmasına yarayan küçük bir nişin dışında, çeşmenin iki de musluğu vardır (bkz. Resim-6). Kitabesi olmayan bu çeşmenin 16. yüzyılın sonları veya 17. yüzyılın başlarında yapılmış olması muhtemeldir (Sözen 1973: 134).

6.7-Değirmen

Ulukale'de 16. yüzyılın başlarından itibaren mevcut olduğu anlaşılan ve su kuvvetiyle çalışan iki taşlı bir değirmen vardı. Tahıl öğütmekte kullanılan bu değirmen, yılın altı ayı çalıştırılır ve her taşı için 30 akçe olmak üzere, devlete yıllık 60 akçe vergi ödenirdi. 1907 tarihli Mamuratü'l-aziz Salnamesinde Ulukale'deki değirmenden *Hevik* ismiyle söz edilmekte ve onun *Gözeli* mevkiinde olduğu belirtilmektedir (H. 1312 Tarihli Ma'mûretü'l-Aziz Vilayet Salnamesi: 42).

6.8-Eğitim-Öğretim Kurumları

Ulukale Köyü'nde önceleri vakıf eseri olarak bir mektep veya medrese yoktu. Çocukların eğitimi, muhtemelen köyün camisinde ve geleneksel usullerle yapılmaktaydı. Fakat 20. yüzyılın başlarında köyde 27 erkek ve 4 kız çocuğun öğrenim gördüğü bir Müslüman mektebi vardı (H. 1312 Tarihli Ma'mûretü'l-Aziz Vilayet Salnamesi: 21).

6.9-Konut Tipleri

Ulukale Köyü, bir vadinin sonunda ve sarp bir tepenin de eteğinde kurulmuştu. Bulunduğu yerin özel koşulları gereği, dar yollar köyü şekillendirmişti. Evler genellikle iki katlı ve çıkmalı olup, dar sokakların iki tarafında yer alıyordu (Sözen 1993: 119). Fakat bugün bu sokak ve evlerden geriye yıkıntılardan başka pek bir şey kalmamıştır. Çünkü 1994 yılında gerçekleştirilen terör saldırısından sonra köy neredeyse tamamen yakılmış, 2-3 kilometre batıda yeniden inşa edilmiştir.

Köy evlerinin planlanmasında üç ana unsur göz önünde bulunduruldu ki, bunlar; insan ve hayvan bölümleri ile depolama ve sergileme bölümleriydi. İnsan bölümü, bir veya birkaç oda ile mutfak ve yemek odası olarak

kullanılan ocaklı odayı ihtiva ederdi. Büyük evlerde genellikle kiler mutfakın yanında bulunurdu. Bazı hallerde evin tahıl ambarı bu işi de görürdü. Oturma ve yatma bölümü, çoğunlukla avludan bir merdivenle çıkılan birinci katta ve ahırın üzerinde olurdu. İnsan bölümünün iki katlı olduğu evlerde mutfak ve kiler alt kata yerleştirilirdi. Bütün evlerin ikinci büyük kısmı ise ahırdı. Samanlık, merak, tahıl ambarı gibi depolama alanları, binanın alt katında, ahırın yanında veya avlunun çevresinde yer alırdı. İnsan bölümü ile hayvan bölümü bağlantısı avlu ile kurulmaktaydı. Küçük evlerde, çatı altına girmiş küçük bir hol, bütün elemanlar arasındaki tek sirkülasyon elemanı olarak aynı ödevi görmekteydi. Her tip evde tahıl ve meyve sergilenen bir dam da bulunurdu. Dolayısıyla bütün iki katlı evlerde, alt kat üst kata göre daha geniş bir alanı kaplardı. Tuvalet ise yapının ana tasarısının dışında, avlunun veya damın insan bölümünden uzak bir köşesine yerleştirilirdi (Kuban 1970: 175)

Şer'iyeye Sicillerinde yer alan birkaç tereke kaydı, köydeki konutlarda kullanılan eşyalar ve fiyatları hakkında da bize az çok fikir vermektedir. Mesela, 1863 yılı başlarında vefat eden ve geride bıraktığı mal varlığından zengin biri olduğu anlaşılan *Sadullah oğlu Ahmed*'in 70 kuruş kıymetinde yedi tane bakır kabı, 7,5 kuruş kıymetinde bir baltası, 5'er kuruş kıymetinde bir kazması ve bir nacağı, 20 kuruş kıymetinde iki eski çuvalı, 10 kuruş kıymetinde bir hırarı, 20 kuruş kıymetinde eski bir palası, 15 kuruş kıymetinde eski keçesi, 50 kuruş kıymetinde eski yatağı, 100 kuruş kıymetinde bir tüfeği, 300 kuruş kıymetinde iki öküzü, 60 kuruş kıymetinde bir tosunu, 100'er kuruş kıymetinde bir ineği ve bir eşiği, 25 kuruş kıymetinde bir buzağısı, 150 kuruş kıymetinde yedi tane keçisi ve oğlağı, 200 kuruş kıymetinde 10 tane koyun ve kuzusu, 70 kuruş kıymetinde altı tane tohlusu⁴⁷, 160 kuruş kıymetinde iki kile tohum ve bulguru ile 300 kuruş kıymetinde bir evi vardı. Vefatından sonra geride bıraktığı bu mirası, eşi *Mine Hanım* ve babası *Sadullah* ile çocukları *Mustafa*, *Numan*, *İsmihan*, *Esmâ* ve *Mine*'ye şer'î miras hukukuna göre taksim edilmiştir (ÇŞS, no: 379: 158).

1881 yılı sonunda vefat eden *Halil oğlu Hasan Ağa*'nın geride bıraktığı mal varlığı ise; üç kat yatak, bir halı, altı tane bakır kap, bir keçe, bir palas, iki çift çuval, bir balta, bir kazma, bir öküz, bir inek ve üç keçi, *Ulupınar* adlı yerde bir bahçe ve bir bağ evi ile köy içindeki iki evden (biri harap durumdaydı) oluşuyordu. Bütün bu malların toplam kıymeti ise 1335 kuruş olup, eşi *Emine Hanım* ile çocukları *Habip*, *Sultan*, *Ayşe*, *Fedişe* ve *Şerife* arasında yine şer'î hukuka göre taksim edilmiştir (ÇŞS, no: 379: 295).

⁴⁷ Altı aylıkla bir yaş aralığındaki kuzu.

Sadullah oğlu Ahmed ve Halil oğlu Hasan Ağa'ya nazaran, daha az mal varlığı olan ve 1882 yılı başlarında vefat eden *Halil oğlu Mehmed*'in mirası ise; iki kat yatak, bir palas, bir keçe, bir çift çuval, beş tane bakır kap, bir balta, bir öküz ve dört keçi ile *Yücebağ* adıyla bilinen bir bahçe ve biri yeni, ötekisi de harap olmak üzere, iki evden oluşuyordu. Bütün bu mallarının toplam değeri ise 678 kuruştı. Bu miras, masraflardan sonra, müteveffanın eşi Ayşe Hanım ile çocukları *Halil, Emine ve Ümmetullah* arasında şer'î hukuka göre pay edilmiştir (ÇŞS, no: 379: 278).

Sonuç

1515 yılında Çemişgezek'le birlikte Osmanlı yönetimine geçen Ulukale Köyü, 1541 yılından önce Rabat adıyla da biliniyordu. Bu köy, Ulukale Nahiyesi'nin merkezi konumunda olup, tarihi kalesi, değirmeni, boyahanesi ve hanıyla çevresindeki köylere nazaran daha üstün bir konumdaydı.

Ulukale Köyü'nün Türklerden önceki sakinleri Ermenilerdi. Buraya Müslüman Türk nüfusun iskânı ise 1524-1540 yılları arasında gerçekleşmiştir. Fakat bunların nereden geldikleri ve hangi aşirete mensup oldukları konusunda kaynaklarda bir bilgi yoktur.

Ulukale, tarım ve hayvancılığın ön planda olduğu tipik bir Anadolu yerleşmesi özelliğini taşımaktaydı. Köyde vergiye konu olan başlıca ürünler, buğday, arpa, darı, üzüm ve pamuktu. Coğrafi yapısının müsait olması sebebiyle, hayvancılık da yaygın olarak yapılıyordu. Ayrıca arıcılık da köyün ekonomik faaliyetleri arasında yer alıyordu. Fakat bugün Ulukale'nin en önemli geçim kaynağını oluşturan dut yetiştiriciliği Osmanlı döneminde pek yaygın değildi. Dolayısıyla bu ürünün köy ekonomisinde ağırlığını hissettirmesi Cumhuriyet Döneminde mümkün olmuştur. Köyde Osmanlı Döneminde mevcut olan bağlar ise bugün tamamen ortadan kalkmıştır.

Ulukale'nin tarihi yapıları, eski bir kale kalıntısıyla, cami, kilise, çeşme ve Ferruḫşad Bey'e ait bir türbedir. Fakat çeşme ve yakın zamanda restore edilen Ferruḫşad Bey Türbesi haricindeki yapılar bugün tamamen harap durumdadır. Köyde Osmanlı döneminde iki defa cami yaptırılmış, bunlardan ilki zamana yenilerek yıkılırken, ikincisi de 1994 yılında meydana gelen terör saldırısı sonucunda yakılarak harabeye çevrilmiştir. Bugünkü cami ise köyün yeniden kurulduğu alanda yakın zamanda inşa edildiği için tarihi bir vasfı yoktur. Yine, sarp bir tepenin altında kurulmuş olan köy yerleşmesi de camisiyle birlikte yandığından, eski evlerden de geriye pek bir şey kalmamıştır.

Kaynakça**1. Arşiv Belgeleri****1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

Tahrir Defterleri (TD): 64, 213 ve 998 numaralı defterler.

Mühimme Defterleri: 12 Numaralı Mühimme Zeyli.

Nüfus Defterleri (NFS-d): 2603, 2604, 2605 ve 2606 numaralı defterler.

1.2. Tapu Kadstro Genel Müdürlüğü Kuyuûd-ı Kadime Arşivi (TKA)

106 ve 164 numaralı tahrir defterleri.

1.3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Hurufat Defterleri: 541, 565, 1092, 1094, 1098 ve 1099 numaralı defterler.

1.4. Şer'iyeye Sicilleri

379 numaralı Çemişgezek Şer'iyeye Sicili (ÇŞS), Milli Kütüphane, Ankara.

2. Salnameler

H. 1312 (M.1894) Tarihli Ma'mûretü'l-Aziz Vilayet Salnamesi.

H. 1325 (M. 1907) Tarihli Ma'mûretü'l-Aziz Vilayet Salnamesi.

3. İl Yıllıkları

Tunceli İl Yıllığı, 1967.

Tunceli 1973 İl Yıllığı.

4. Kaynak Eserler

Mehmed Süreyya (1996), *Sicill-i Osmanî*, c. 5, (Yayına Haz. Nuri Akbayar), İstanbul.

5. Araştırma ve İncelemeler

ACUN, Fatma (2000), "Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1, İstanbul, s. 319-332.

AKSİN, Ahmet (1999), *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ.

BAYKARA, Tuncer (1988), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, I. Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara.

BEYDİLLİ, Kemal (2013), "Yûsuf Ziyâ Paşa", *DİA*, c. 44, İstanbul, s. 34-37.

ÇELİK, Kürşat (2014), "Keban'da Yusuf Ziya Paşa Külliyesi Vakfı", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 1/1, Elazığ, s. 49-64.

ÇOBANOĞLU (2013), “Yûsuf Ziyâ Paşa Külliyesi”, *DİA*, c. 44, İstanbul, s. 37-38.

DARLING, L. T. (1996), *Revenueraising and Legitimacy: Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1500-1660*, Leiden.

EMECEN, Feridun (1993), “Çift Resmi”, *DİA*, 8, İstanbul, s. 309-310.

EMECEN, Feridun M. (1991), “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Tahrir Defterleri”, *Tarih ve Sosyoloji Semineri, 28-29 Mayıs 1990: Bildiriler*, İstanbul, s. 149-155.

EMECEN, Feridun-ŞAHİN, İlhan (1999), “Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri”, *Belgeler (Türk Tarih Belgeleri Dergisi)*, XIX/23, Ankara, s. 58-121.

İNALCIK, Halil (1993), “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *Osmanlı İmparatorluğu-Toplum ve Ekonomi*, İstanbul, s. 1-14.

İNALCIK, Halil (1954), *Hicrî 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara.

İNALCIK, Halil (2012), “Timar”, *DİA*, c. 41, İstanbul, s. 168-173.

KALLEK, Cengiz (2002), “Kile”, *DİA*, c. 25, Ankara, s. 568-571.

KALLEK, Cengiz (2004), “Men”, *DİA*, c. 29, Ankara, s. 105-107.

KARPAT, H. Kemal (2003), *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul.

KILIÇ, Orhan (1997), *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Elazığ.

KUBAN, Doğan (1970), “1968 Yazında Keban Barajı Bölgesinde Köy Mimarisi İncelemeleriyle İlgili Ön Rapor”, *1968 Yaz Çalışmaları*, Ankara.

KUNT, Metin (1978), *Sancaktan Eyâlete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerâsı ve İl İdâresi*, İstanbul.

LOWRY, H. W. (1992), *Studies in Defterology: Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, İstanbul.

ÖZ, Mehmet (2007), “Reâyâ”, *DİA*, c. 34, İstanbul, s. 490-493.

ÖZ, Mehmet (2010), “Tahrir”, *DİA*, c. 39, İstanbul, s. 425-429.

ÖZ, Mehmet (1991), “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, 22, Ankara, s. 429-439.

ÖZCAN, Abdülkadir (2007), “Redif”, *DİA*, c. 34, İstanbul, s. 523-526.

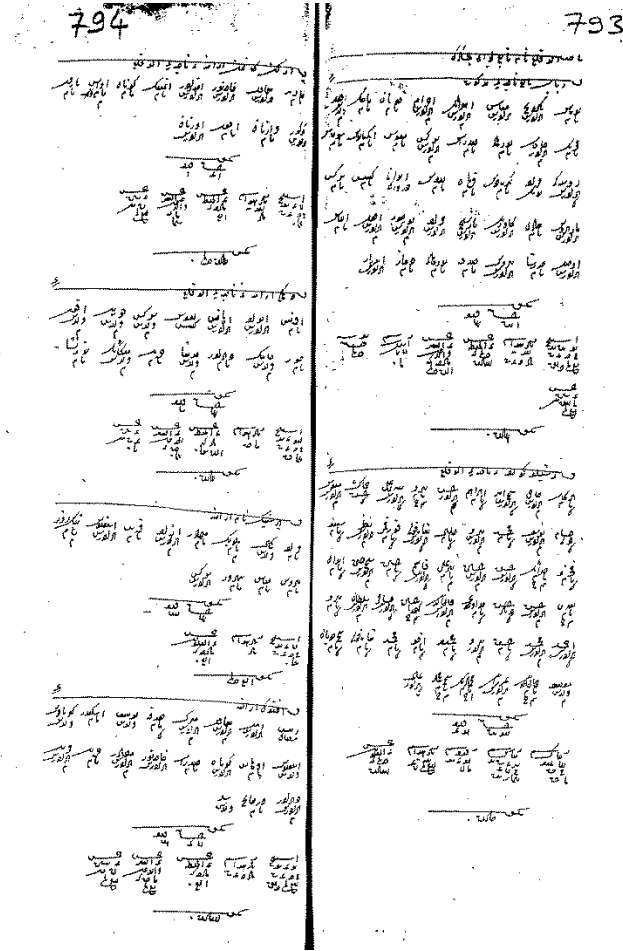
ÖZEL, Oktay (2000), “Avârız ve Cizye Defterleri”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, (haz. Halil İnalçık-Şevket Pamuk), Ankara, s. 35-50.

- SAHİLLİOĞLU, Halil (1991), “Bâd-ı Hevâ”, *DİA*, c. 4, İstanbul, s. 416-418.
- SAHİLLİOĞLU, Halil (1991), “Avârız”, *DİA*, c. 4, İstanbul, s. 108-109.
- SARAÇOĞLU, Hüseyin (1989), *Doğu Anadolu Bölgesi*, İstanbul.
- SÖZEN, Metin (1973), “Çemişgezek’in Ulukale Köyü’ndeki Mimarî Eserler”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, Sayı: 5, s. 119-140.
- SUNKAR, Murat (2011), “8 Mart 2010 Kovancılar-Okçular (Elazığ) Depremi; Yapı Malzemesi ve Yapı Tarzının Can ve Mal Kayıpları Üzerindeki Etkisi”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 56, İstanbul, s. 23-37.
- ŞAHİN, İlhan (2006), “Nahiye”, *DİA*, c. 32, İstanbul, s. 306-308.
- ÜNAL, Mehmet Ali (1999), *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara.
- YILMAZÇELİK, İbrahim (2011), *Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı İdari, İktisadi ve Sosyal Hayat*, Ankara.
- YILMAZÇELİK, İbrahim (1995), *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-840)*, Ankara.
- YILMAZÇELİK, İbrahim (2000), “Osmanlı Hakimiyeti Sürecinde Diyarbakır Eyaleti Valileri (1516-1538)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1, Elazığ, s. 238-287.
- YİĞİT, İsmail (2008), “Ribât”, *DİA*, c. 35, İstanbul, s. 76-79.

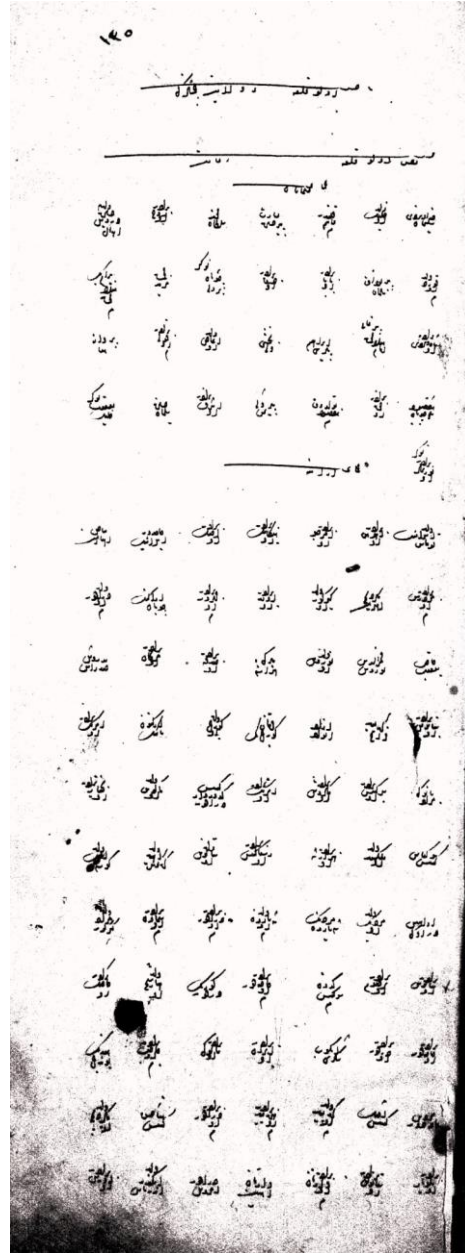
;

Ekler

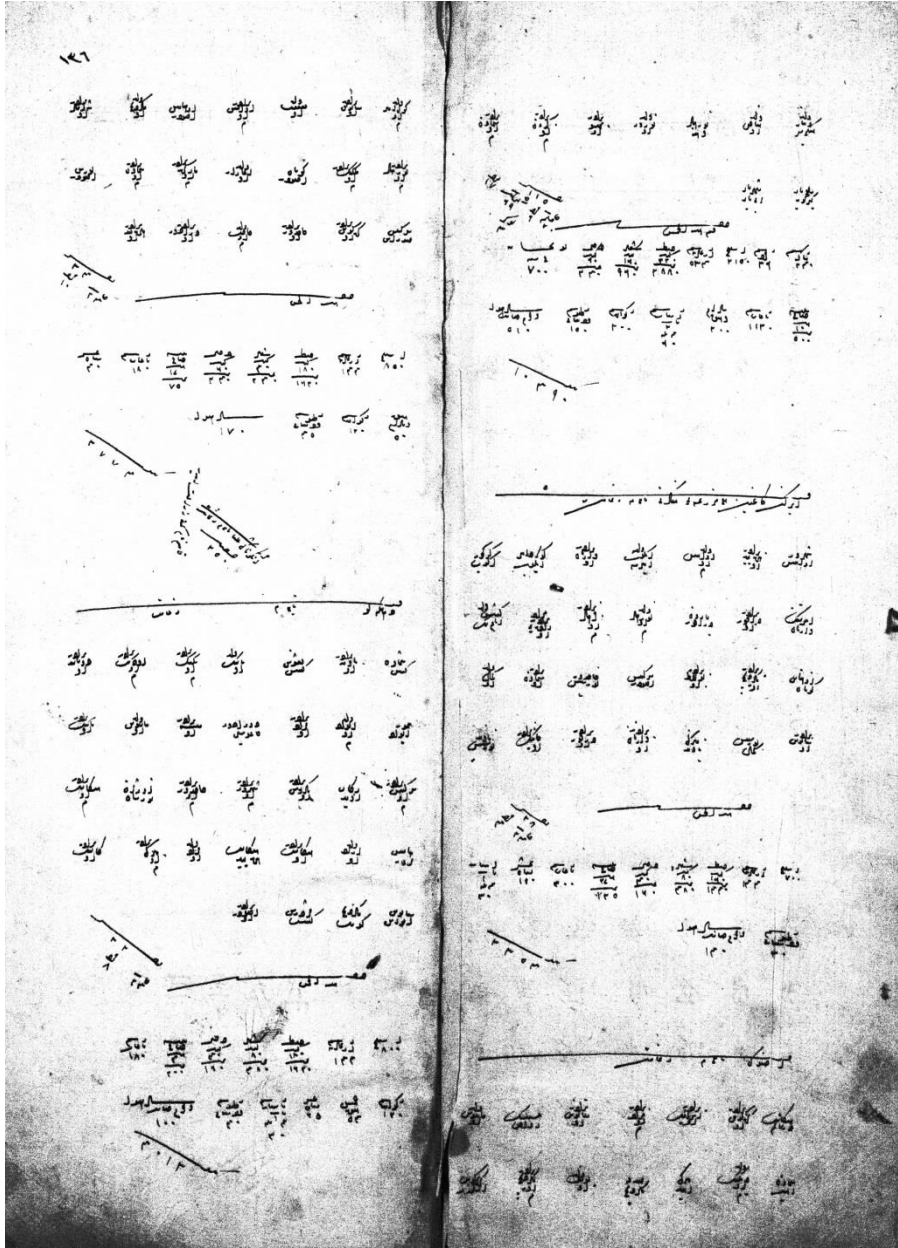
Ek-1 Belgeler

Belge-1: 1518 Yılı Tahrir Defterinde Ulukale Nahiyesi ve Köyleri
(BOA, TD, no: 64, s. 793-794)

Belge-3: 1541 Yılı Tahrir Defterinde Ulukale Köyü
(TKA, TD, no: 164, v. 135a)

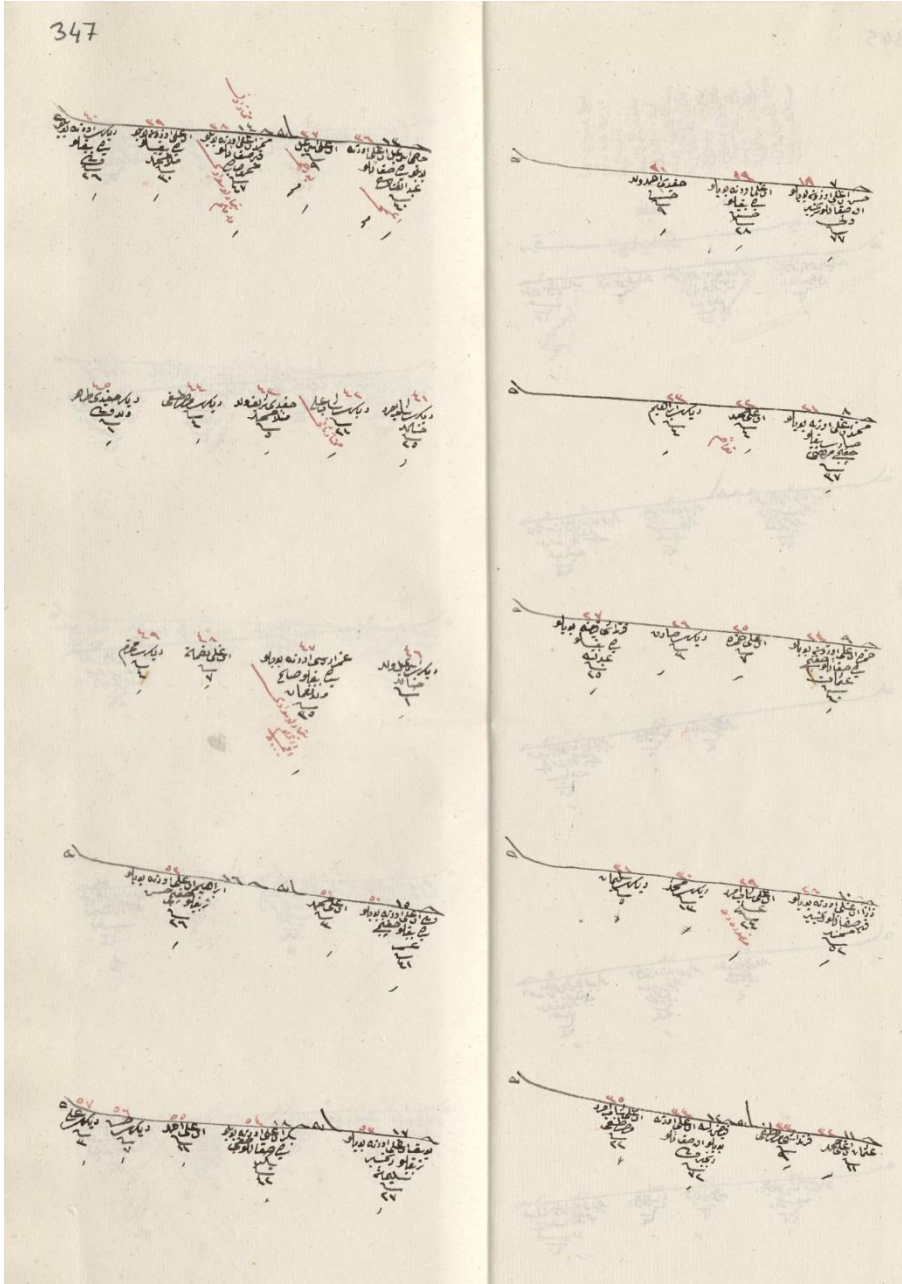

Belge-4: 1541 Yılı Tahrir Defterinde Ulukale Köyü
(TKA, TD, no: 164, v. 135b-136a)

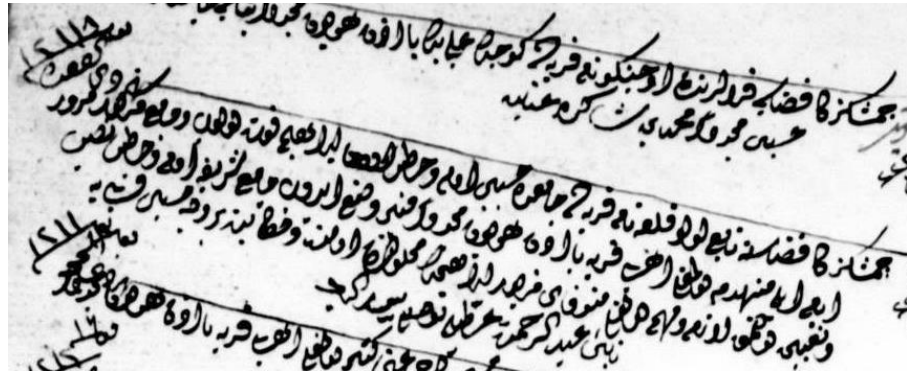
43

حدا فزی زاده	فرزادش ابراهیم اوی	فرزادش خیر افغانا
۲۰	۲۸	۲۴
فرزادش احمد	فرزادش حمید	
۲۶	۲۸	
خانہ بیون	اولوزدوبوقاری	اولوزدوبوقاری
۳۳	۸۹	۱۲
۱۱۶	۱۰۶	۱۹
اولوقالہ		
اشارہ محمد اوی	اوی محمد اوی	دیکرا اوی خال
۶۰	۶۰	۶۱
دیکرا اوی علی	محمد اوی نیک	نقاد اوی صالح
۱۲	۶	۶۰
امام عرفانک	اوی محمد	دیکرا اوی عبداللہ
۶۰	۶۶	۶۸
دیکرا اوی اعلیٰ	محمد اوی مصعب	عبداللہ اوی
۱۸	۶	۶
بیرا اوی محمد	فرزادش بیک	فرزادش ولی
۲۸	۲۵	۲
مدرسا اوی	فرزادش عثمان	سوراللہ اوی احمد
۵۰	۵۰	۵۱
دیکرا اوی علی	عقاد اوی حمید	دیکرا اوی کوف
۱۸	۱۴	۱۴
دیکرا اوی ابراهیم		
۸		

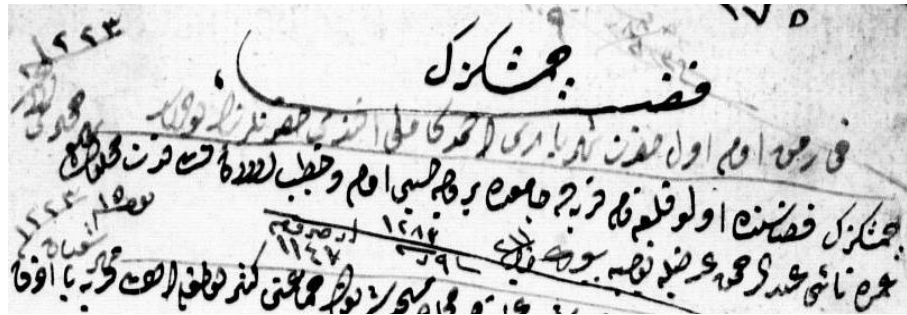
Belge-5: 1835 Yılı Nüfus Defterinde Ulukale Köyü
(BOA, NFS-d, no: 2603, s. 43)

Belge-8: 1840 Yılı Nüfus Defterinde Ulukale Köyü
(BOA, NFS-d, no: 2604, s. 346-347)

Belge-9: Mustafa Paşa Camii'ine yapılan bazı atamaları gösteren Hurufat kayıtları (HD, no: 565, s. 77)

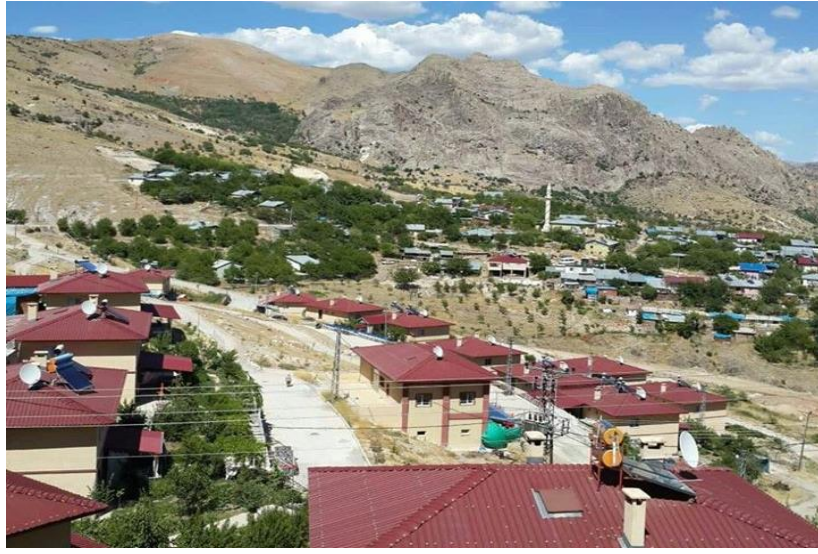
Belge-10: Mustafa Paşa Camii'ine yapılan bazı atamaları gösteren Hurufat kayıtları (HD, no: 541, s. 175)

Resim-1: Ulukale Köyü'nden Bir Görünüm (Eski Yerleşimi)

Resim-2: Eski Ulukale Köyü'nden Bir Görünüm (Eski Yerleşimi)

Resim-3: Ulukale Köyü'nden Bir Görünüm (Yeni Yerleşimi)

Resim-4: Ulukale Köyü Camii Harabesi

Resim-5: Ferruḫşad Bey Türbesinin Eski Görünümü

Resim-6: Meydan Çeşmesi

MUHARREM HİLMİ EFENDİ’NİN YARIM KALMIŞ BİR HARPUT TARİHİ

An Unfinished Harput History of Muharrem Hilmi Efendi

Yüksel ARSLANTAŞ* **Bahir SELÇUK****

Geliş Tarihi: 06.08.2018/Kabul Tarihi: 29.08.2018

Öz

Muharrem Hilmi Efendi, Elazığ’ın son dönemde yetiştirmiş olduğu âlim, mutasavvıf ve şairlerinden biridir. Divan sahibi olan Muharrem Hilmi Efendi, ilmî, dinî ve tasavvufî eserler kaleme almıştır. Müellifin çalışmaları arasında yarım kalmış bir Harput tarihi de bulunmaktadır. Milli Kütüphanede 06 MK. Yz. A 5337/1 numarada kayıtlı eser 10 yapraktan oluşmaktadır. Elazığ’ın coğrafi, idarî, sosyal, dinî ve iktisadî yapısı hakkında çeşitli bilgiler barındıran bu yarım kalmış eserin çevriyazısı yapılarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muharrem Hilmi Efendi, Harput, Elazığ, tarih, coğrafya.

Abstract

Muharrem Hilmi Efendi is one of the scholars, sufis and poets of Elazığ. Hilmi Efendi who is the owner of the Divan, has written scientific, religious and sufistic works. There is also an incomplete Harput history between the author's work. The work, which is registered in the National Library No. 06 MK. Yz. A 5337/12, consists of 10 sheets. Elazığ's geographical, administrative, social, religious and economic structure, which contains a variety of information about this unfinished work has been tried to be translated.

Keywords: Muharrem Hilmi Efendi, Harput, Elazığ, history, geography.

Giriş

Muharrem Hilmi Efendi, Elazığ’ın merkez köylerinden Sarılı’da doğdu. Babası Ahmed Ağa, annesi Feride Hanım’dır. Küçük yaşta ailesi ile birlikte Gurbet Mezraası’na göç etti. Burada başlayan öğrenim hayatı Sofular Köyü’nde devam etti. Eğitim-öğretim yıllarında Arapkirli Ömer Hüdayî Baba ile tanıştı. 1905 yılında Harput’a geldi ve buraya yerleşti. Burada bir müddet Abdullah Efendi Medresesine devam etti. Ertesi yıl askere alınarak Erzurum’a gönderildi. Burada tabur imamlığı ve kâtipliği yaptı. Askerliğe Bitlis’te devam etti ve burada Muhammed Küfrevî’ye (Kübrevî) intisap etti, buradan icazet aldı. Daha sonra Yemen’e gönderildi. Burada da tabur

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. ecakar@firat.edu.tr

** Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bahirselcuk@gmail.com

imamlığı yanında Türkçe hocalığı yaptı. Yemen'den sonra Hicaz bölgesinde görevlendirildi. Bir müddet Medine'de ikamet etti. Buradan Erzurum'a giderek Edib Efendi Medresesinden icazet aldı. Bu uzun ayrılıktan sonra 1926 yılında Elazığ'a döndü. Soyadı kanunu çıkınca "Kösetürkmen" soyadını aldı. 10 Aralık 1964 yılında Elazığ'da vefat etti. Talebesi Süleyman Ateş, ölümüne "Evliyadan on iki zat çıktı tarihin dedi/Ol velî geldi sana fağfir lehu yâ Rabbenâ" şeklinde tarih düşmüştür (Ateş 1976:III-XIV; Ateş 2002:275; Aydoğmuş 2009:219-228; Yapıcı 2015: 31-39)

Dinî ve tasavvufî sahada kendini yetiştirmiş aynı zamanda Kadirî-Nakşî şeyhi olan Hilmi Efendi'nin Sırrî mahlasıyla şiirlerini topladığı divanı ve dinî tasavvufî konularda yazdığı eserleri bulunmaktadır.

Eserleri¹

1. Makamât-ı Ezkâr-ı İlahiyye li Sâlikî 't-Tarîkati 'l-Kadiriyye

Kadirî tarikatının diğer tarikatların esası olduğunu belirtildikten sonra Hz. Peygamber, Hulefâ-i Râşidîn ve tarikat pîrleri tanıtılmaktadır. Niyazî-i Mısrî, İbrahim Gülşenî, İsmail Hakkı Bursevî, İbrahim Hakkı Erzurumî, Nureddin Cerrahî, Sümbül Sinan, Şa'ban-ı Velî gibi mutasavvıflar hakkında da bilgiler verilmektedir. Son bölümde nefis, zikir, mürşit gibi kavramlar üzerinde durulmuştur. Eser Süleyman Ateş tarafından *Kadirî Yolu Sâliklerinin Zikir Makamları* adı altında 1976 yılında yayımlanmıştır.

2. Hediyyetü 'z-zâkirîn

Nakşî tarikatının edep ve erkânı hakkında bilgi vermektedir.

3. Divân-ı Sırrî

Sırrî mahlasını kullanan Muharrem Hilmî Efendi'nin divanında 150 kadar şiir vardır. Süleyman Ateş tarafından notlar ilave edilerek 1976 yılında yayımlanmıştır.

4. Harput Tarihi

Millî Kütüphanede 06 MK. Yz. A 5337/1 numarada kayıtlı olan bu eserin fiziki özellikleri şu şekildedir: 1a-10a, 235x182 mm, 21 satır, çizgili defter kâğıdı, rika, Sırtı siyah bez kaplı, pembe kâğıt kaplı mukavva cilt, yapraklar rutubet lekeli. Aynı yazmanın devamında Emir Mustafa b. Abdullah'a ait *Tebyînü 'l-merâm* adlı fıkıhla ilgili eser yer almaktadır.

¹ Muharrem Hilmi Efendi'nin kütüphanesi vefatından sonra satıldığından diğer eserleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Müellifin Prof. Dr. Süleyman Ateş'in kütüphanesinde bulunan eserleri şunlardır: *Menâzilu's-sâlikîn*, *Mev'ize-i Hilmiyye*, *Nakşî Tarikatına Dâir Risâle*, *Harput Ulemâsi ve Meşâyihî* (Ateş 2002:276).

Yarım kalmış bu eserde, coğrafi yapı çerçevesinde bölgenin dağları, su kaynakları, bitki örtüsü, iklim yapısı, hayvan çeşitliliği, yol ve ulaşım imkânları anlatıldıktan sonra şehrin mahalleleri, buralarda yer alan dükkân, cami, medrese, han, hamam, vb. iktisadi ve sosyal yapıların sayısı verilmektedir. Bu bilgiler yazılırken muhtemelen sonradan daha net bilgi vermek amacıyla bazı kısımlarda sayıların girilmediği görülmektedir.

Eserde verilen bilgilerin bir kısmı salnamelerde bulunmakla birlikte şehrin yol, mahalle ve iş yerleri ile ilgili ayrıntılar kaynaklarda sıkça rastlanan bilgilerden değildir. Son kısımda şehirdeki çeşitli meslekler ve el sanatları hakkında bilgiler verilmekte ise de bu kısım yarım kalmıştır.

“... mektebi ile bir müfettişlik ve bir vilâyet ve...” (3a) şeklinde başlayan eserin ilk sayfasının eksik olduğu anlaşılmaktadır. Bir paragraflık bu girişten sonra sayfa 3b’de “Harput (Ma’ûratü’l-‘Azîz) Vilâyetinin Hudûd-ı Coğrafiyesi” başlığı altında Elazığ ve yöresi hakkında bilgilere geçilmektedir. Bunun dışında eserde herhangi bir başlık bulunmamaktadır. Takı, el sanatları vb. ürünlerin anlatıldığı paragraf, (10a) “ahşabdan mükemmel ve san’atlı sandık...” şeklindeki eksik ifadeyle sona ermektedir.

Eserin dili genel olarak devrine göre sade olmakla birlikte zaman zaman terkiplere, o dönemde az kullanıldığını düşündüğümüz Arapça ve Farsça kelimelere de yer verilmiştir: “Sevâhile bu’ûdiyyeti ve sür’at-i muvâsala esbâb-ı mükemmelesinin buralarca ‘adem-i mevcûdiyyeti ve mevki’inin ehemmiyyet ve ihtiyâcı nisbetinde isitifâdeye ‘akdemce bir derece haylûlet etmekte ise...”, “Ma’ûr ve dil-güşâ mevâki’nden olan...”, “miyâh-ı ma’deniyyenin elem-i mi’de ve emrâz-ı cildiyeye nef’i mücerrebdir.”, “emâkin-i hayriyyeden ma’a” ...

Harput Tarihi (Çevriyazı)

[3a]² ...³ mektebi ile bir müfettişlik ve bir vilâyet ve bir fırka dâireleriyle bir ‘askerî mülkiye-hâneleri ve ... hânedan ‘ibâret olup ... otel, ...hân, ... dükkân ve ... mağazayı hâvîdir. Bil-âhare Harput kasabası harâb olmağla ahâlisi kâmilen bu kasabaya nakl etmiş ise de her tarafda iştiyhâr eden Harput nâmıyla târihi yazılacaktır.

[3b] Harput (Ma’ûratü’l-‘Azîz) Vilâyetinin Hudûd-ı Coğrafiyesi

Harput nâm-ı digeri Ma’ûratü’l-‘Azîz olan belde-i ma’ûremiz Kürdistân, Anadolu, Suriye, Irak kıtalarının hemân fasl-ı müştereki menzilesinde bulunduğu gibi Dicle ve Fırat havzalarına medhal ve İstanbul ve Bahr-i

² Köşeli ayraç içindeki sayılar varak numaralarını göstermektedir.

³ Muhtemelen sonradan doldurulmak amacıyla sayı yerleri boş bırakılmıştır.

Siyâh ve İskenderun sevâhiliyle muvasala-i münâsebetini mevki'-i cihetle ehemmiyet-i ticâriyye ve 'askeriyeyi hâ'iz ve mühim bir vilâyetdir.

Sevâhile bu'ûdiyyeti ve sür'at-i muvâsala esbâb-ı mükemmelesinin buralarca 'adem-i mevcûdiyyeti ve mevki'inin ehemmiyet ve ihtiyâcı nisbetinde isitifâdeye 'akdemce bir derece haylûlet etmekde ise de Türkiye Cumhuriyeti'nin demiryollarına vâki' olan i'tinâ ve 'inâyet-i bâhireleri sâyesinde her tarafda temdîd eden hatlara ma'mûriyyet ve mükemmeliyyeti fevka'l-'âde bir intizâm ve terakkî ve sâ'âdeti husûle getirdiğinden istifâde-yi matlûbeyi tamâmen ve mükemmelen te'mîn etmiştir. Binâen-'aleyh bu mevki' pek mühim bir mevki'-i 'askerî ve işlek bir revâcğâh-ı ticârî hâl ve intizâmını almıştır.

Vilâyeti teşkîl eden mahaller 37 derece 50 dakika ile 39 derece 52 dakika 'arz-ı şimâlî beyinde vâki'dir. Hey'et-i umûmiyyesi ile vilâyetin hâvî olduğu 'arâzî 33=37 ile 32=39 'arz-ı şimâlî dâ'ireleri arasında mıntika-i mu'tedilenin kısm-ı vasatîsi dâhilinde Der-Sa'âdet mebd'e'i tûl i'tibâriyle elyevm vilâyet merkezi olan Mezra'a kasabası 36 derece 55 dakika tûl-ı şarkî ve 38 derece 30 dakika 'arz-ı şimâlîde bulunduğundan harâret ve burûdeti mu'tedildir.

Bu hâlde yaz mevsiminin daha mümted olması îcâb ederse de arâzînin irtifâ'-ı vasatîsi 1000 metre kadar olması ve cenûb ciheti Toros silsilesiyle kâmilen kapalı ve şimâl taraflarındaki dağların istikâmetleri de şimâl-i şarkî ve garbiye doğru bulunması mevsim-i şitâda burûdetinin şiddetine sebep oluyor.

[4a] Bu vilâyetin munhafız yerleri sath-ı bahrden 400 metre en mürtefi' mahalleri de 2650 (iki bin altı yüz elli) ve merkez-i vilâyet olan Ma'mûratü'l-'Azîz 1100 (bin yüz) ve Harput 1450 (bin dört yüz elli) ve Malatya 870 (sekiz yüz yetmiş) ve 'Arabgir 1240 (bin iki yüz kırk) ve Eğin (Kemaliye) 1750 (bin yedi yüz elli) ve Behisni 520 (beş yüz yirmi) Hısn-ı Mansûr 500 (beş yüz) metre irtifâ'ındadır.

İrtifâ' mevki'i ve cibâlin vaz'ıyyeti münâsebetiyle ba'zı senelerde kış santigrad-ı mîzânu'l-harâre "-21, -25"⁴ dereceye kadar tenezzül ve ekser seneler miyâh-ı câriyyenin kâmilen incimâd ettiği mevki'-i coğrafîsi îcâbâtından olarak yaz mevsiminde harâret "-30" dereceyi tecâvüz eylediği mesbûk olmağla berâber yazın harâret-i vasatiyye "+25" kışın "-8" derecedir. Vilâyetin ekser mevki'inde fusûl-ı erba'a tabî'î olarak icrâ-yı hükm eder. Yalnız Dersim cihetlerinden fasl-ı şitâ Hısn-ı Mansûr, Behisni, taraflarında

⁴ Metinde ayrıç içinde verilmiş bu tür bilgiler, tırnak içinde gösterildi.

fasl-ı hârik nisbeten imtidâd eyler. Havânın ağlebiyetiyle ıttrâdı be-tahsîs gece ile gündüz arasında -her mevsimde- mîzânü'l-harâre tevâfütünün pek cüz'î olması hasebiyle havâ-yı mahallî fevka'l-'âde saf ve son derecede latîf ve ceyyiddir.

Ba'zı mahallerde ez-ân cümle Malatya civârında ahyânen sıtma hastalığının vukû'u nâdir değil ise de bu hastalık ebhire ve tesa'udât-ı Mezra'ıyye ciyâdât-ı havâiyye te'sîr ve ihlâlinden değildir.

Pek mebzûl olan meyvenin kavâ'id-i sıhhiyye ve i'tidâl dâhilinde ekl olunmayarak ifrât-ı tedevvülünden mütevârid imtilâdan neş'et etmektedir.

Coğrafiyyûn rutûbeti az olan bu kıt'ayı kesretle eşcâr-ı cesîme yetiştirmege gayr-i sâlih ve fakat çayır ve zirâ'at için elverişli kuvve-i enbâtiyyeyi hâ'iz toprağı hâvî step tesmiye eylemiş arâzîleri addediyorlar.

[4b] Cesîm ve mürtefi' cibâlî yağmur bulutlarını câzib olduğu gibi mi-yâh-ı câriyyesinin vefreti bâ-husûs Fırat nehriyle şu'ûbâtının vilâyet arâzîsine mikdâr-ı kifâyede nâmiye-bahş-ı rutûbet olması cihetiyle Malatya, 'Arabgir civârlarında oldukça ufak tefek meşelikle yine Malatya, 'Arabgir, Harput havâlisiyle mahâll-i sâiresinde eşcâr-ı müsmire nemâ-pezîr-i vücûd ve husûl oluyor.

Bu vilâyet şimâlen Erzurum vilâyetinin Kemâh ve Kiğı kazâları, cenûben Diyarbekir vilâyetine mülhak Ergani Madeni sancağı ile Haleb vilâyeti dâhilinde kâ'in Urfa ve şarken Diyarbekir vilâyetine merbût Palu kazası ve garb ve şimâl-i garbîde Sivas vilâyetinin Kangale kazâsıyla mahdûd ve Almanya meşâhir-i mühendîsînidenden Henri Kibert'in haritasına nazaran şimâlden cenûba doğru 56 (elli altı) sâ'at tûlunda ve şarkdan garba doğru 42 (kırk iki) sâ'at 'arzında olup tevâziyyu'l-müstatîlât şekline şebîhdır. Mesâha-i sathiyyesi terbi'an 16590 (on altı bin beş yüz doksan) kilometreden 'ibâretdir ki bunun 9954'ü (dokuz bin dokuz yüz elli dördü) cebel ve bayır 6636'sı (altı bin altı yüz otuz altısı) kâbilü'z-zirâ'a arâzîdir.

'Akdemce vilâyet merkezi Harput olup el-yevm Ma'mûratü'l-'Azîz denilmekle mevki'-i Mezra'a kasâbası evâ'ilde ümerâ ve ağavâtın makarrı olmakla Ağavât Mezra'ası nâmiyla mersûm iken âhiren makarr-ı hükûmet ittihâz edilmesine binâ'en Ma'mûratü'l-'Azîz nâmiyla tersîm buyurulmuş ve gitdikçe tevessü' eylemiştir. Bu kasâba Bağdat Caddesi üzerinde ve basît bir mevki'de olup Harput şehri bunun kırk dakika cihet-i şimalinde 360 (üç yüz altmış) metre irtifâ'ında bir cebel üzerindedir. Bu kasabanın merkez-i hükûmet ittihâzından sonra şekl-i idâresi birkaç def'a tebeddül edip bir vakt Harput, Malatya, Dersim, Ergani sancaklarını câmi' ve bir müddet hudûdu Diyarbekir ve Urfa'ya kadar müttesi' bir dâ'ire olduğu hâlde ibtidâ-yı teşkilâtda mutasarrıflıkla Diyarbekir vilâyetine ilhâk olunarak 1292 (bin iki

yüz doksan iki) târîhinde müstakil mutasarrıflık ve 1296 (bin iki yüz doksan altı) târîhinde ke-mâ fî's-sâbık vilâyet teşkîl olunmuştur.

Bu kasaba Dersa'âdet'in 215 (iki yüz on beş) sâ'at bu'dunda ve Bağdat Caddesi üzerindedir. İskelesi Samsun'dur ki [5a] Amasya, Tokat, Sivas, Alacahan'dan mürûrla bu vilâyete mülhak Hasan Çelebi, Hekimhan, Fethiye, Malatya kasabâlarına uğranılarak İzolu karyesi önünden cereyân eden Fırat nehrinden geçilip merkeze gelinir. Buradan da Bakır Madeni ve Ergani tarîki ta'kîb olunarak Diyarbekir'e gidilir.

Zîrde tafsîl olunacağı vechile akdemce Samsun'dan Diyarbekir'e kadar seyr ü sefere mükemmelen müsâ'id şoseler var idiyse de Türkiye Cumhuriyeti sâyesinde el-yevm her tarafa yayılmış ve yapılmakta olan şimendifer hatlarla seyr ü sefer daha sühûletle hâsıl olduğu uçaklarla az zamânda mahall-i maksûda gidilerek 'avdet eylemek gibi hâriku'l-âde vesâ'it-i seri'alar icâd ve inşâ olunmuştur.

Merkez-i vilâyetden Keban'a ve 'Arabgîr ve Kemâliye (Eğin) kazaları tarîkiyle Hoşmabeli mevki'i menba'ından geçilip Kemah'a ve Erzincan'a gidilmekte ise de az bir zamân içinde teşebbüs eden vesâ'it-i seri'a buralara da temdîd edilecektir. Ve yine Kemaliye (Eğin) kasabasına iki sâ'at mesâfedeki Delikitaş'dan Kuruçay ve Karahisar'dan Giresun iskelesine ve 'Arabgîr'den Divriği ve Karahisar tarîkiyle yine Giresun iskelesine ve merkez-i vilâyetin cânib-i şimâlinde ve üç sâ'at mesâfede bulunan Pertek kazası önünde kayıkla Fırat'dan geçilerek Dersim merkezi olan Hozat'a ve oradan da Mercan Boğazı Cebel-i Rafîz'den mürûrla otuz altı sâ'atde Erzincan'a gidiliyorsa da şitânın şiddetli zamânlarında bu tarîk haziran ibtidâsında teşrîn-i evvel evâsıtına kadar işlemekte olduğundan bu tarîklerde projeye idhâl edildiğinden yakın zamânda vesâ'it-i seri'aları vucûd bulacaktır.

Birkaç sene akdem Erzincan'a doğru inşâ ve temdîdine med edilen tarîk merkezden Keban ve 'Arabgir, Eğin (Kemaliye) üzeri Kemah hudûduna kadar arabalarla nakli te'mîn edilmiş ise de burada matlûb derecede inşâ edilmesi mukarrerdir.

Eğin (Kemaliye) kasâbası mevki'an sengistân olmağla levâzım-ı zarûriyyesi hemân kâmilten hâricden istihfâ edilmek mecbûriyyeti mevcûddur. Ancak vilâyet dâhilinden oraya yalnız iki tarîk vardır ki biri 'Arabgir, Sarıçiçek yaylasından geçer.

[5b] Kış mevsimlerinde bu tarîk kesret-i berfden mâni' mürûr bir hâlde insidâd eder her vakt mürûra müsâ'id olan diğeri ise Eğin (Kemaliye)'ye merbût Ağın nâhiyesi tarîkidir. Bu tarîk menba'ında güzergâhı tasavvurun fevkinde birtakım mürtefi' ve 'ârızalı sengistân ve tepelere müsâdif ve ora-

dan muntazam bir yol açılmak hemân gayr-ı kâbil iken birkaç sene evvel mükemmelen bir yol vücûda getirilmiştir.

Bu yolun iki tarafı müteselsil cebelli olup nehr-i Fırat o vâdî-i garîb arasından olanca dehşetiyle cereyân etmektedir. Yol dahi zeyl-i cebelden ve Fırat mecra'sından birkaç metre irtifâ'ında gidiyor. İşte bu tarîk-i mühimmi ikmâl için 270 (iki yüz yetmiş) metre tûlunda yek-pâre kaya şekl salâbetindeki su'ûbu'l-mürûr bir hâ'il-i şekl-nümâ, bâzû-yı ikdâmla imhâ edilmiştir.

Anadolu vilâyetleri arasında bir hatt-ı muvâsala teşkil eylediği mevârâ-dât için her sûretle teshîlâtı te'mîne hâdim olduğu cihetle (arter-hatt-ı aslî) ta'bîrine ahrâ olan Samsun-Bağdad şosesi ile bu vilâyet gayr-ı müsâvî iki kısma inkisâm, her iki kısım ve cihetlerine 'â'id taraf-ı mevcûde ve mutazzarra'a hatt-ı kebîrden inşî'âb eder. Bağdad tarîk-i kebîri üzerinde vâki' 240 (iki yüz kırk) kilometre tûlundaki i'mâlât-ı sinâ'iyye 75 (yetmiş beş) kâgir ve 63 (altmış üç) muhtelit köprü 82 (seksen iki) menfez 85 (seksen beş) kasisden 'ibâretdir. Vilâyet dâhilinde vâki' Bağdad cadde-i kebîrinden teşa'üb eden sekiz kısım tarîkden sevkü'l-ceyşi nokta-i nazarından mertebe-i ûlâda hâ'iz-i ehemmiyyet olan ordu ile bu vilâyet merkezi arasında bulunan Mezra'a-Erzincan tarîkinin vilâyet dâhilinde 202 (iki yüz iki) kilometre 680 metre tûlu olup bu kısım üzerinde altmış üç kâgir ve 70 muhtelif köprüleri 51 menfez 67 kasisden 'ibâret olup el-yevm orduların yek-digerine irtibâtı için tahviyye yolları inşâ' ve vesâ'it-i serî'a sâye-i Cumhûriyet'de ihfâr edilmiştir. [6a] Erzincan ile 'Ayntab cihetinde İskenderun iskelesini Malatya'ya rabt eden ve Malatya Haleb tarîk-i 'askerî ve ticârîsinden bu vilâyete 'â'id olan kısmının 140 kilometre tûlu olup üzerinde 2 köprü ile 36 menfez vardır.

Mezra'a-Hozat tarîkinin 72 kilo[metre] tûlu üzerinde beş kâgir on muhtelit köprü ve yedi menfezi olduğu gibi Mezra'a-Palu-Kiğı-Erzurum hatt-ı 'askerîsinin 38 kilometre ve 750 metre tûlu olduğu ve 38 kilometre tûlundaki 'Arabgir-Divriği tarîkinin mevcûd olduğu anlaşılmıştır.

Ve Çemişgezek şekûlî tarîki ise 23 kilometre tûlundadır.

Beş kilometre ve 500 metre tûlunda vâki' Mezra'a-Harput tarîki üzerinde 8 kâgir 1 muhtelit köprü yapılmıştır.

Gerüşla-Egin (Kemaliye) tarîki bir kilometre 900 metre tûlunda olup üzerinde beş köprüsü vardır.

Memâlik-i Türkiye'nin her tarafında gün-be-gün yapılmakta olan demiryollarıyla gâyet muntazam köprüler birer behcet-âbâd-ı 'umrân olup bi'l-'umûm teb'a-i ahâlinin mürûr u 'ubûr husûsundaki teshîlâta sa'y ü ikdâm eden evliyâ-i umûra 'arz-ı şükran eyleriz.

Bu vilâyetçe ebniye inşâ'atı ağılabiyetle fenn-i m'ârînin usûl ve me-sâlik-i hamse-i asliyyesine tatbîken icrâ' edilerek 'âdet-i kadîmenin mülâbes olduğu hâl-i ibtidâ'iyeye ile inşâ edilegelmekte 'âdî ve moloz taşlarla ihzâr ve imlâ edilen temeller üzerine çamurdan i'mâl ve güneşde tahfîf ile iktifâ edilmiş olan çamur kâlıblarının birbiri üzerine vaz' u tertîbiyle ebniyenin cidârı husûle getirilmektedir. Binâ'en-'aleyh kısm-ı fevkânîsinin sakfi dahi müsettah ve müstevî bir sûrette çamurla örtülür. Binâ'en-'aleyh şu son sene-lerde gotik tarz mi'mârisini taklîd iki yeni mebânî inşâ'atı ve çatı tertîbâtı yapılmaktadır.

[6b] Vilâyet arâzîsinin her tarafı tamâmıyla ve sûret-i mükemmelede keşf ü tedkîk edilmediğinden nev'ine dâ'ir ma'lûmât-ı kâfiye yoktur. Jeoloji nokta-i nazarından suhûr ve tabakâtına bakılırsa indifâ'at-ı bürkânîyye ve te'sîrât-ı jeolijiyeye ma'rûz sûrette ve müteşekkil dağlarında görülen gümüş, kurşun, bakır ve demir ma'denleri ve granit ve terasit kayaları husûsiyle tabakâtının 'adem-i intizâmı vilâyetle arâzî-i ibtidâ'iyeden ve dağlarının volkanik suhûr-ı nâriyyeden bulunduğu zehâb olunur. Fakat Fırat nehri kenarından Malatya ovasına ve Fethiye nâhiyesinin şimâline kadar olan kısmı ile Harput ovası (Mezra'a) 'Alışam Peri cihetleri arâzî-i rûsûbiyedendir. Buraları mukaddemâ cesîm bir tatlı su gölü olduğu toprağının teşekkülâtından, tabakâtının intizâmından ve su yosunlarının terâküm ve tasallübünden mütehasıl şuhûr-ı fehmiyyenin ötede beride mevcûdiyetinden ve Toros Dağları eteklerinde suların meşhûd olan âsârından mütedellil olup bu cesîm göl Fırat, Peri, Karasu ve Tohma çaylarından husûle gelmiş ve hâl-i mezkûrda suların çoğalıp ittisa' ve inbâtından ve irtifa'ât ve inhitât gibi 'avârız-ı arâziyyeden sular bilâhare Toros silsilesinden bir mecrâ-yı nüfuz ve inficâr bulmuş, mütebâkî sular dahi bittabî' teressüb ederek ovalar teşekkül etmiştir. Mezkûr mahallerde pek çok zuhûr-ı indifâ'iyeye görülmesi mâhiyyet-i arâziyyenin volkanik olduğuna tamâmıyla delâlet eder. Toros silsilesi ve Harput kasabasının mevki' ve civârıyla müşeyyed Nemrud, Dersim cibâli tamâmıyla suhûr-ı nâriyye ve arâzî-i bürkânîyedendir.

Anadolu kıt'a-i vasî'asının selâsil-i cesîme-i cibâliyyesinden olan Toros silsilesi bu vilâyet arâzîsini şimâl-i şarkîden cenûb-ı garbîye doğru kaplamıştır. Bu silsilenin irtifa'-ı vasatîsi 1700 metredir. Menâ'atları meşhûr olan Dersim cihetinde şimâlden şark-ı şimâlîye doğru imtidâd ve Erzurum dağlarıyla iltisâk eden Ovacık Hazan, Mercan dağları ve bu silsile su'ûbâtındandır.

Toros silsilesi hudûd civârında Ararat Dağı'ndan ayrılıp Van Gölü havzasında ve Bitlis vilâyeti dâhilinde birçok dağların teselsülünden ve Murat

Çayı istikâmetinden gelerek Diyarbekir vilâyeti dâhilinde Mihrâb Dağı'yla şu'ûbâtında yine Diyarbekir cihetine doğru müstemid ve semt-i cenûbîde vâki' "Hazar Baba" [7a] tepesini ve 1700 metre irtifa'ındaki Deveboynu taraf-ı şarkîdeki Mastar Dağı'nı ve küçük ormanları bulunan Sarımeşe, Müşir dağlarını ba'de't-teşkil "Abdülvahab" Tepesi'nde Murat Çayı'na mülâkî olur. Hazar Baba civârında Tilek mevki'inden Kömürhan'a kadar olan kısmında Murat Çayı'na gâyet dar bir geçit verip Piran, Kurtani Dağlarını teşkil eder.

Vilâyetin mevki'ine göre cenûb-ı garbîde ve Kahta'nın şarkında olup üzerinde Pek çok âsâr-ı atîka ve eteklerinde meşelikler bulunan Kahta Dağlarıyla 2230 metre irtifâ'ındaki Akdağ ve Kösten Dağı ve Haleb vilâyetinin Mar'aş sancağı hudûdunda ve semt-i şimâlinde vâki' Ağır ve Norçik ve [...]⁵ Dağları ve 1800 metre irtifâ'ındaki Çatal Tepe ve Kömür Dağları ve Malatya civârında Beydağı ve Beliban⁶ Dağı bu sisile şu'ûbatından olup Kömürcü Dağları silsile-i meşhûresi bunlardan tereküb eder.

Dersim Dağları: Erzincan hudûdunda ve 200 metreye karîb bir irtifâda "Munzur Kutu Deresi" menba'larını hâvî "Köşmer, Sivas, Kutu, Hol" dağlarını ve Munzur Çayı civarındaki "Açık Baba, Börü Baba, Hanmaçur" dağlarını teşkil ediyor.

Çemişgezek'in şimâlinde Yılan Dağı ve Karasu'yun garbında Arabgir civârında Sarıçiçek ile silsile-i müte'ârifesi dâhilinde bulunan Bey, Anberan, Karababa, Gül Dağları şimâl-ı garbî istikâmetiyle garb cihetinde vâki' Geyikli Baba ve oradan Yama Dağı'na müntehî olur.

Hekimhan'ın şimâlinde 1500 metre irtifa'ında bulunan Ağca Dağ ve Tohma Suyu'nun şimâlindeki "Lelek" dahi vilâyetin başlıca cibâlden ma'düddur.

Aşâyir-i mahalliyyenin yaylağı olan cibâl-i mezkûrenin ekserisinin zirvelerinde yaz mevsiminde berf eksik olmamakla beraber yine sath-ı bahrden irtifâ'ları 2500'den 3000 metre râddesinde mütehâlifdir. Şöyle ki: Surşak Dağı, sath-ı bahrden 3050, Malatya'nın cenûbundaki Beydağı 3000, Memaş Dağı 2440, Çakçak Dağı'yla Kızıl Kilise'nin şimâlindeki Sulyas Dağı 2200, Sürgün ve Pütürge'nin İmrun civarındaki Eda, Ziyâret tepeleri ve Karaçor mevki'i 2000, Behisni 1880, Kömür Dağı 1670, Kuzucan nâm-ı diğeri [7b] Celubyan (Çelumyan) 1610, Çolak Uşağı 1580, Sürgü 1380, Harput 1450, Sürgü'ye civar Hanpınarı 1230, Honik (Honsik) karyesi 1150, Mezra'a

⁵ دکتھ - کتھن

⁶ بیبان

kasabası 1080, Kuyulu karyesi 870, Keban ve Pertek 800, Behisni civârında Terse 580 irtifâ'ındadır. Toros silsilesinde gümüş, kurşun, kömür madeni bulunur. Mahalle mahsûs mülâhazâtda görüldüğü vechile Keban'da kurşun, kömür ma'denleri mevcûd ve demir, bakır ma'denlerinin de âsârı rû-nümûddur. Cibâl-i mezkûrenin kâffesinde ayı, kurt, tilki, sansar, geyik, tavşan ve emsâli hayvânât-ı vahşiyye ve tuyûr-ı gayr-ı mûnisenin envâ'ı vardır. Fırat nehr-i cesîminin ayakları olan Murat ve Karasu çayları bu vilâyet dâhilinde birleşir. Enhâr-ı mezkûre ve şu'ûbât-ı arâzî-i mahalliyeyi irvâ eylemekdedir.

Murat Çayı Erzurum Ovası'nda vâkı' Dumlu mevki'i ve Bayiz sancağı dâhilinde kâ'in Diyadin kazâsı dâhilinden çıkıp Bitlis vilâyetinin Malazgird ve Bulanık kazâlarıyla Muş Ovası Varto kazâsının Bingöl etekleri ve Kığı sancağı ve Çabakçur cihetlerinden cereyân ile Palu'ya oradan da "Ginas" ve "Tepe" mevki'leri arasında vilâyet arâzisine dâhil olarak garba doğru akarak Ahur mevki'inde bir geçit verir. Soldan Harput Ovası'nı iskâ eden bir suyu ve Abdul ve 'Adedi önünde de Peri Çayı'nı alır.

Ve "Peri Çayı" Erzurum merkez-i vilâyetinin cenûbundaki Palandöken su'ûbâtından olan Halhal Dağı'ndan "Leçik" suyu nâmıyla neb'an vilâyet-i müşârun ileyh arâzisini sulayarak Kığı kazâsı yakınından cereyân edip "Çele", "Kaş" da bu vilâyet arâzisine dâhil olduktan iyice bir mesâfe Diyâr-bekir hudûdunu fasl ve Peri mevki'ini sağında terkle bir mikdâr aşağıda [8b] Munzur Çayı'nı ahz eder.

Munzur Çayı "Munzur Dağı'ndan" neb'an ve soldan Mercan Boğazı'ndan gelen Mercan Çayırı ve sağından Kutu Deresi'ni alıp Peri Çayı'yla birleşerek 'Abdul Köyü önünde Murat Nehri'ne munsab olduktan sonra Harput kasabasının dört sâ'at şimâlindeki eski Pertek mevki'i önünden cereyân ve Hozat'dan gelen "Sünger Çayı'nı" ahz ve Aşvan karyesini solda terk ve "Vasgird" önünde Yılan Dağı'ndan neb'an ve Çemişgezek Suyu'nu dahi alarak "Paruş" mevki'inin semt-i meyl-i cenûbîsinde "Karasu" ile birleşir.

Karasu Rabbit mevki'inden Divriği ırmağıyla nokta-i telâkiyyesine kadar vilâyetin Erzurum ve Sivas hudûdunu bî-tahdîd o mevki'de istikâmet-i cereyâniyyesini cenûba tahvîl ile "Eryan, Eğin, Vartanik, Gemici, Dok, Pağik" mevâki'inden mürûr ve sağdan Sarıçiçek, Arabgir çaylarından geçen Ağın Deresi'ni ahz ederek Mahaller mevki'inde Murat Nehri'yle birleşerek nehreyin-i mütelâkeyn burada Fırat ismini alır.

Bu noktalaran i'tibâren birkaç geçit verdikten sonra Keban Ma'deni solundan Ma'den Deresi'ni ahz ve dolanbaçlı bir mecrâ ta'kîb ederek sa-

ğından Çermik, Çamurlu Derelerini de ahz ve Morhamam mevki'ini sağında terk ve sekiz kadar sıra adalar teşkil ederek Hekimhanı civârından gelen Kuruçay'ı alır. Buradan aşağı Beyrek bir nısf dâ'ire ve Tersim ve Kesehan kurbundaki Koncuk mevki'inde birkaç büyük adayı da peydâ ve Tohma Çayı'nı ahz eder.

“Tohma” Suyu Sivas dâhilinden zuhûr, Gürün ve Darende şehirlerinden mürûr ederek “İspedin”⁷ mevki'inin biraz garbında bu vilâyet hudûduna dâhil olduktan sonra sağdan Sultan Suyu'nu alır.

[9a] “Sultan Suyu” Beliban⁸ Dağı'ndan çıkan “Beliban⁹, Gözene” ve Kömür Dağı'ndan çıkan Polat, Hendek derelerinden mürekkebe olup çiftlik arâzisini iskâ eyler. Tohma Suyu Sultan Suyu'yla birleşdikden sonra Malatya'nın dört sâ'at şimâlindeki Kırk Göz Köprüsü'nden geçerek Fırat'a karışır. Ba'dehu Fırat Nehri eski Malatya'nın şarkından cereyân eden “Deyr-i Mesîh-Dermez”¹⁰ Çiftlik derelerini alarak İzolu, Kadıköy mevki'leri arasından ve Kömürhan'ın semt-i cenûbîsinden geçip “Şehsüvar” Suyu'nu ve “Kalurbas” mevki'inden sonra Değirmen, Şiro, Çift Tepe Şan, İmrün derelerinin ictima'ından mütahassıl Mamaş Çayı'nı ahz ve “İvasi” Keferdiz karyeleri arasından mürûrla Piran Dağı eteklerinde istikâmet-i cenûb-i garbiye bi't-tahavvül sağdan “Gerger” Çayı'nı ve “Hoca” mevki'inde Bulak, Kahta, Leylak derelerinden müteşekkil Kahta Çayı'nı ahz eder ve Samsad önünde üç ada husûle getirdikden sonra “Adıyaman-Hısn-ı Mansûr”dan Bostan ve Çakal ve çayırından mürekkebe Ziyaret Çayı'nı alan “Kalburcu” Suyu'nu da alır.

Daha aşağıda “Şancan” Suyu, Göksu, Akdere, Değirmen Çayı sularından müteşekkil Gezek Suyu “Türbe” mevki'inde ahz ile Haleb vilâyetinin Birecik kazâsıyla Zor sancağından cereyân ve giderek daha birtakım sularla telâkî ederek Kurna'da Basra Körfezi'ne dökülür.

Nehr-i mezkûr Otlu mevki'inden buraya kadar Diyarbakır ve Haleb hudûdunu fasl ve tahdîd eder. “Murat Çayı” bu vilâyet arâzisine dâhil olduğu zamân yatağının sath-ı bahrden irtifâ'ı 810, Pertek'de 800, Keban'a 700, İzolu'da 680, Bibol'da 500, Samsad'da 460, Gelmek'de¹¹ 420 metre olup

7 (بَابُ الْمَاءِ)

8 بِلِبَانِ

9 بِلِبَانِ

10 (دَيْرِ الْمَسِيحِ - دَرْمَز)

11 كَالْمَرْحَلَةِ

İzolu'dan Palu'ya kadar yatağı hemân düz bir seviyede olduğundan cüz'î bir himmetle seyr-i sefâyine kâbiliyeti der-kârdır.

'Arzı ba'zı mahallerde 1000 metre mikdârında ise de Kömürhan boğazında 35 metre kadardır. Üzerinde köprü bulunmaması ve geçitleri az ve tehlikeli olması hasebiyle Kelek mevki'i olan Pertek, Aşvan [9b] ve Keban, Bekçi, Yanık, İzolu, Keferdiz, Otlı, Gerger, Samsad nâm mahallerde gemi ta'bir olunan bir nev' büyük teknelerle geçilir. Merkez-i vilâyetin garb-ı cenûbîsinde altı sâ'at mesâfede Baki Dere denilen mahalde neb'an ile Ulu Ova'nın üzerinde geçen Haringet Suyu bir kısım arâzîyi ba'del-iskâ merkezin cihet-i şarkiyyesinde 'Alişam karyesi civârında Fırat'a munsab olur.

Yine merkezin cihet-i garbîsinde yarım sâ'at mesâfede Sürsürü karyesinde neb'an ve İğiki, Kesrik, Harhik, Perçenç karyelerinden geçerek arâzîyi iskâ ve mecrâsı üzerinde mebnâ değirmenleri idâre ile Perçenç Çayı nâmı alan su dahi 'Alişam karyesinin üst tarafında Haringet Suyu ile birleşir.

Merkez-i vilâyetin cenûb-i şarkîsinde dört beş sâ'at kadar mesâfede dâ'iren mâdâr sekiz on sâ'at muhîtinde "Gülcek" nâmında bir buhayre de vardır. Bu suları kâffesinde ve 'ale'l-husûs o buhayrede muhtelif nev' ve sıklıkta balıklar ve sâ'ir hayvânât ve tuyûr-ı sâ'ire bulunur.

Kömürhanı civârında Ballica, Guş, Harhik karyelerinde bulunan birer miyâh-ı ma'deniyyenin elem-i mi'de ve emrâz-ı cildiyeye nef'i mücerredir.

Ma'mûr ve dil-güşâ mevâki'nden olan İçme karyesindeki Kilise derûnundan üç değirmen idâre edecek derecede latîf bir su neb'an ve bütün bâğ ve bâğçelerle arâzîyi reyyân eyler. Bu karyede şürbü gayet nâfi' ve müleyyen İçme Suyu nâmıyla ma'rûf bir su vardır. Her sene birçok ahâlî burada tecemmu' ve bu suyun şürbünden istifâde ederler.

Zerteric karyesinde kal'e harâbesi gibi ba'zı âsâr-ı atîka görülüyor.

Bâğçeleri derûnunda ahâlî-i Hristiyanıyece ziyâretgâh 'add olunur Der-i Mesîh nâmında bir mahal vardır. Vilâyet merkezi olan Mezra'a'da kış kanûn-ı evvelden bed ile mart âhîrine kadar imtidâd eder ve merkezde i'tidâl ve civâr dağlarda kesret üzere berf nüzûl eder.

İcadiye ve Mustafa Paşa, Aşağı Mahalle, Akpınar, Çarşı, Aksaray, Nail Bey, Rızaiyye mahalleden [10a] 'îbâret bulunan merkez kasâbasında mebnâ-nî-i resmiyyeden ma'a bâğçe ve müştemilâtı mükemmel bir müfettişlik dâ'iresi ve bir hükûmet konağı bir fırka dâiresi 'askerî kışlası, bir lise, bir orta okul ile (...) ¹² ilk okul ve bir san'at okulu, şarâb fabrikası ve bir

¹² Boş bırakılmıştır.

mu‘azzam ‘asabiyye hasta[hâne]si ve bir (...) ¹³ hasta[hâne]si ve bir ‘askerî hastahânesi ve bir gedikli okulu ve bir telgrafhâne, bir belediye dâiresi ve gayet muntazam halkevi ve bir (...) ¹⁴ okulu, iki matba‘a ve emâkin-i hayriyyeden ma‘a minâre, altı câmi’, bir medrese ¹⁵, bir odun anbarı, üç eczâhâne, (...) ¹⁶ han, (...) ¹⁷ otel, (...) ¹⁸ kırâ‘athâne, (...) ¹⁹ kahvehâne, iki un fabrikası, üç tahta fabrikası, 782 dükkân ve mağaza, (...) ²⁰ fırın ve hamâm bir elektrik fabrikası, beş bezirhâne, (...) ²¹ hâne, bir kilise, bir gazhâne, iki debbağhâne ve merkeze merbût 35 karye, altı han, 164 dükkân, 10 fırın, 7 hamam, 45 değirmen, 38 bezirhâne, 4209 hâne, 17 câmi‘-i şerîf ve mescid, 3 minâre, 2 medrese ²², 2 mekteb-i ibtidâî, 22 kilise ²³ ve manastır bir kal’e harâbesi, 8 debbağhâne vardır. Doğrudan doğruya merkeze merbût ve 22 karyeyi hâvî Mollaköy nâhiyesi dâhilinde 1 han, 19 dükkân, 1 fırın, 13 değirmen, 13 bezirhâne, 1475 hâne, 10 câmi‘-i şerîf, bir mescid, bir minâre, 10 mekteb-i ibtidâî, 13 kilise, ve 15 karyeden mürekkeb Şeyh Hacı nâhiyesinde 1 han, 42 dükkân, 26 değirmen, 9 bezirhâne, 1330 hâne, 10 câmi‘-i şerîf, 13 mekteb-i ibtidâî, 8 kilise ²⁴ ve 25 karyeden müteşekkil Hoh [10b] nâhiyesinde 11 dükkân, 22 değirmen, 12 bezirhâne, 1425 hâne, 7 câmi‘, 1 mescid, 1 minâre, 3 mekteb-i ibtidâî, 3 kilise ve 36 karyeden terekkeb eden Çaykara Ali nâhiyesinde 5 han, 8 dükkân, 16 değirmen, 5 bezirhâne, 1287 hâne, 12 câmi‘, 2 mescid ve 16 karyeyi şâmil Atıkan nâhiyesinde 2 dükkân, 28 değirmen, 1 bezirhâne, 1186 hâne, 28 câmi‘-i şerîf ve 35 köyden müteşekkil Seli nâhiyesinde 3 değirmen, 7 bezirhâne, 873 hâne, 5 câmi‘-i şerîf ve 16 karyeyi şâmil “İrengel” nâhiyesinde 5 dükkân, 43 değirmen, 13 bezirhâne, 1942 hâne, 9 câmi‘-i şerîf, 5 mescid ve 2 kilise bulunup bu cihetle merkez kazâsının hey’et-i mecmû’ası 250 mahallât ve kurâdan ‘ibâretidir ki bâlâda muharrer emâkin-i emiriyye ve ‘askeriyye ve müstemilât ve müteferriâtıyla hastahâne ve eczâhâne ve resmî mekâtib ve kırâ‘athâne ve otel gibi mü’essesât-ı nâfi’a ve ‘umûmiyyeden başka merkez ve nevâhî ve kurâ-yı sâlifede cem‘an 25 han, 1033 dükkân, 25 fırın, 12 hamâm, 2 fabrika, 193 değirmen, 103 bezirhâne, 15342 hâne, 105 câmi‘-i

¹³ Boş bırakılmıştır.

¹⁴ Boş bırakılmıştır

¹⁵ “Medrese harâb olmuştur.”

¹⁶ Boş bırakılmıştır.

¹⁷ Boş bırakılmıştır.

¹⁸ Boş bırakılmıştır.

¹⁹ Boş bırakılmıştır.

²⁰ Boş bırakılmıştır.

²¹ Boş bırakılmıştır.

²² “Medrese harâb olmuştur.”

²³ “Kilise harâb olmuştur.”

²⁴ “Kilise harâb olmuştur.”

şerîf, 15 mescid, 12 minâre, 3 medrese, 64 okul ve 2 inâs mekâtib-i ibtidâiyesi 10 debbaağhâne ve sâ'ire vardır.

Merkez kazâsının nüfûs-ı 'umûmiyyesi zükûr ve inâs olarak 55789, İslâm ve 21 Rum ve 24246 Hristiyan, 7062 Katolik, 3689 Protestan, 360 Latin, 300 Süryani, 6 Keldani Katolik, 33 ecnebiyyeden 'ibâredir.

Nevâhî ve kurâ-yı mülhakadan Aluçlu, Parçikan, Herdi, Zeyve'de 'aşâir meskûndur.

Mezra'a tezyînâta mahsûs altın ve gümüşden envâ-ı hilyât-ı nisvâniyye ve sevâtlı ve sevatsız sigaralık tabaka, baston kabzası, kamçı lülesi, kılıç kını, demir, tunç, bakırdan âlât ve edevât-ı zirâ'iyye ve evânî-i beytiyye ve soba ve mangal gibi levâzım-ı sâire, ahşabdan mükemmel ve san'atlı sandık...

Kaynakça

Ateş Süleyman, *Divan-ı Sırrî-Hacı Muharrem Hilmi Efendi*, Ankara, 1976.

Ateş, Süleyman, "Muharrem Hilmi Kösetürkmen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2002, C.26, s.275-276.

Aydoğmuş, Günerkan, *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, Elazığ, 2009.

Muharrem Hilmi Efendi, *Harput Tarihi*, Milli Kütüphane 06 MK. Yz. A 5337/1.

Yapıcı, Süleyman, *Harput, Bir Havza Kültürünün Manevi Hüviyeti*, Elazığ, 2015, C.2, s.31-39.

CUMHURİYET DÖNEMİNE KADAR PALU EĞİTİM KURUMLARI*

Palu Educational Institutions Until The Republic Period

Kürşat ÇELİK**

Geliş Tarihi: 15.10.2018/Kabul Tarihi: 31.10.2018

Öz

Palu, tarihte pek çok devletin egemenliğine girmiş Doğu Anadolu bölgesinin önemli bir mevkiinde kurulmuş bir yerleşim merkezidir. Bulunduğu konum itibarıyla Doğu Anadolu'yu, Güney Doğu Anadolu'ya bağlayan geçiş güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Kadim bir geçmişe sahip olan Palu, tarihin her döneminde önemini korumuş ve devletlerin ele geçirmek istediği bir yer olma özelliği göstermiştir. Palu, tarihte yetiştirmiş olduğu ulema, müderris, bilim insanı, devlet adamı, gibi insan kaynağıyla da bilinmektedir. Palu'da tarihte pek çok eğitilmiş insanın yetişmiş olması Palu'nun köklü eğitim geçmişi ve kurumlarına sahip olduğunun kanıtıdır. Osmanlı Devleti'ndeki klasik eğitim kurumları olan medrese ve tekkeler Palu'da mevcuttu. Osmanlı'nın eğitim faaliyetlerinin değişim ve dönüşüm geçirdiği 19. yüzyılda Palu'da bundan etkilenmiştir. Bu çalışmada Palu'da, Cumhuriyet dönemine kadar var olan eğitim kurumları olan medrese, ibtidailer, sıbyan mektepleri, rüştiyelerin öğrenci ve öğretmen sayısı, misyoner ve gayr-i müslim okullarının tür ve sayıları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Palu, Osmanlı, Medrese, Misyoner.

Abstract

Palu is a settlement center established in an important position in the Eastern Anatolia Region, which has been dominated by many states in history. It is located on the crossing route connecting East Anatolia to South East Anatolia. Palu, which has an ancient past, maintained its importance in every period of history and has shown the characteristic of being a place that states want to capture. Palu is also known for its human resources such as ulema, müderris, scientist, statesman, and so on. The fact that many educated people have grown up in palu is proof that palu has a long-established educational background and institutions. Classical educational institutions in the Ottoman Empire, madrasahs and tekkes were present in Palu. The 19th century Ottoman educational activities underwent change and transformation. he was influenced by it in Palu in the century. In this study, the number of students and teachers, missionary and non-muslim schools in Palu, madrasahs, ibtidai the

* Bu çalışma, 11-13 Ekim 2018 tarihleri arasında Fırat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen Uluslararası Palu Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulmuş bildirinin eklemeler yapılarak genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, Elazığ kursatel@gmail.com

elementary schools, middle school and the schools of education which existed until the Republican period were investigated.

Keywords: *Palu, Ottoman, Madrasah, Missionary*

Giriş

Eğitim kurumları toplumların günümüzde olduğu gibi geçmişte de gelişmişlik düzeylerinin önemli göstergelerindedir. Palu, bulunduğu konum itibarıyla Doğu Anadolu'yu, Güney Doğu Anadolu'ya bağlayan geçiş güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Geçmişte Diyarbakır yöresinden gelen kervanlar Palu Hükümeti'nin merkezine uğrar; Palu Hükümeti'nden Harput sancağına geçer; Harput'tan sonra Kayseri ve İstanbul güzergâhını takip ederlerdi (Karabulut 2017: 151). Palu bu yönüyle tarihin her döneminde önemini korumuş ve devletlerin ele geçirmek istediği bir yer olma özelliği göstermiştir. 1071 Malazgirt Meydan muharebesinin kazanılmasından sonra Alparslan ümera ve beylerini Anadolu'nun fethi için görevlendirmişti. Harput ve Palu çevresi 1085 veya 1087 tarihlerinde Çubuk Bey tarafından ele geçirilerek Türk-İslam hâkimiyetine girmiştir. Türk-İslam hâkimiyeti ile bölgede Müslümanlar yerleşmeye başlamıştır. Müslümanların yaşamaya başlamasıyla cami, mescit gibi dini ve sosyal yapılarda inşa edilmiştir. Bu yapılara Eski Palu Aşağı Mahallesiindeki Kındık Mescidi örnek gösterilebilir (Bakıcı 2012: 172).

1. Medrese, Cami ve Tekke

Palu'nun eğitim tarihinde medrese, cami ve tekkelerin önemli bir yeri vardır. Palu'da eğitim kurumlarının başında medreseler gelmektedir. Medrese, sözlükte "*okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak*" anlamına gelen ders (dirâse) kökünden bir mekân ismidir. Osmanlı döneminde medrese sıbyan mektebinden sonra orta, lise, yüksek- okul ve üniversite eğitimine tekabül eden, İslami kimliği sebebiyle sadece Müslümanların devam ettiği bir eğitim kurumu özelliği taşımaktaydı. Medrese programında yer alan konular ve dersleri akli ve nakli, dini ve din dışı ilimler, doğrudan ve dolaylı olarak programda okutulanlar olmak üzere sınıflandırılabilir. Medresede okutulan dersler esas itibarıyla cüz'ıyyat denilen hesap, hendese, hey'et ve hikmet dersleri; alet ilimleri (ulum-ı aliye) kabul edilen belagat (meâni, bedî, beyan), mantık, kelam, Arap sarf ve nahvi, dil ve edebiyatı dersleri; ulum-ı aliye denilen tefsir, hadis ve fıkıh derslerinden oluşmaktaydı. Derslerde belirli kitaplar takip edilirdi. Bu kitapların hemen tamamı Arapça idi, ancak eğitim dili Türkçe, eğitim metodu ise genelde tahrir tarzındaydı (İpşirli 200: 327-328). Osmanlı öncesi ve Osmanlı Dev-

leti'nin son dönemlerine kadar medreseler varlıklarını sürdürmüş olan eğitim kurumlarıdır.

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşına giderken itaatini bildirip savaşa katılan Palu hâkimi olan Cemşid Bey sultanın güvenini kazanmış ve Palu ve çevresi kendisine “*Yurtluk ve Ocaklık*” olarak verilmişti. Cemşid Bey tecrübeli bir idareci olmasının yanı sıra hayırseverliği ile de halkın takdirini kazanmış bir bey idi¹. Palu'da cami, medrese ve türbeden oluşan bir külliye inşa ettirmişti. Osmanlı dönemine ait Palu'daki en eski eğitim kurumu bu külliye içindeki Cemşid Bey Medresesidir. Bu medrese ile halkın iyi şekilde eğitilmesi sağlanacağı gibi Palu'nun eğitim seviyesi artarak Palu'nun ilim merkezi olması için büyük bir adım atılmış olacaktı. Cemşid Bey, medresenin ihtiyaçlarını karşılamak için Saraybahçe (Çınaz) köyünün tüm gelirlerini buraya vakfetmişti (Bakıcı 2012: 170). Böylelikle medresenin uzun ömürlü olmasını sağlamıştı. Cemşid Bey'den sonrada kendi soyundan gelenler Cemşid Bey veya diğer ismi ile Cemşidiyye medresesine sahip çıkmışlardı. Örneğin, Süleyman oğlu Mehmed Bey 1621 tarihli vakfiyesinde vakfın gelirlerini Mevlanâ Mehmed bin Satılmış'a bırakmış bu kişinin soyu tükenmesi halinde vakfın gelirlerini Cemşidiyye medresesine devredilmesini emretmişti (VGMA. Df. No: 582, s.151). Yine İbrahim Bey ibn Hasan Bey 1627 tarihli vakfiyesinde vakfın gelirlerini Ebubekir Ağa ibn Molla el-Hasan'a bırakmış bu kişinin soyu tükenmesi halinde vakfın gelirlerini Cemşidiyye medresesine devredilmesini emretmişti (VGMA. Df. No: 582, s.82). Yine İbrahim Bey ibn Hasan Bey 1648 tarihli başka bir vakfiyesinde vakfın gelirlerini Seyyid Mehmed oğlu Osman'a bırakmış bu kişinin soyu tükenmesi halinde vakfın gelirlerini Cemşidiyye medresesine devredilmesini emretmişti (VGMA. Df. No: 582, s.48). Yine Cemşid Bey evlâdından Yansur Bey İbni İbrahim Bey 1710 tarihli vakfiyesinde vakfın gelirlerini Abdurrahman Efendi oğlu Seyyid Halil Efendi'ye bırakmış bu kişinin soyu tükenmesi halinde vakfın gelirlerini Cemşidiyye medresesine devredilmesini emretmişti (VGMA. Df. No: 584, s.200). Yine Seyyid Mir İbrahim Seyyid Mir Süleyman 1730-31 (1143 H.) tarihli vakfiyesinde vakfın gelirlerini Hacı Şeyh İbrahim Efendi İbni Abdullah'a bırakmış bu kişinin soyu tükenmesi halinde vakfın gelirlerini Cemşidiyye medresesine devredilmesini emretmişti (VGMA. Df. No: 582, s.244). Palu Hâkimi Cemşid Bey oğlu Rüstem Bey 1764-65 (1178 H.) tarihli vakfiyesinde vakfın gelirlerini Hasan Efendi İbni Yunus Efendiye bırakmış bu kişinin soyu tükenmesi halinde vakfın gelirlerini Cemşidiyye medresesine devredilmesini emretmişti (VGMA. Df. No:

¹ Cemşid Bey hayırsever bir insan olup Palu dışında Demirkapı denilen mevkide han, tekke ve hamam ile yine Harput'ta kendi ismiyle hamam yaptırmıştı. Bkz. Yapıcı 2004: 50; Karabulut 2017: 151.

606, s.55). Cemşid beyin kurmuş olduğu vakıf ile kendinden sonra yapılan yardımlar sayesinde Cemşidiyye veya Cemşid Bey medresesi Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar eğitim vermeye devam etmiştir. 1899-90'da 27 öğrenci (Maârif Salnâmesi, 1317 H. (1899-1900 M.): 1202-1203), 1901-1902'de 31 öğrenci (Maârif Salnâmesi, 1319 H. (1901-1902 M.): 613) vardı. 1903-1904'de medresede Müderris Ahmed görev yapmaktaydı (Maârif Salnâmesi, 1321 H. (1903-1904 M.): 507).

Palu'da Cemşidiyye medresesi dışında 1765 yılında İblaşoğulları (Eblaşoğulları) ailesinden ticaretle uğraşan el-Hac Hasan bin Ali İblaş (Eblaşi) el-Palevi Efendi otuz adet dükkânını Aşağı Mahalle'de yaptırdığı İblaşiyye (Eblaşiyye) Medresesi'ne vakfetmiştir. Beş hücreden oluşan medresenin, müderris maaşı, öğrenci giderleri, sergi (halı ve kilim), su, aydınlatma ve temizlik ile görevli ücretleri için toplamda günlük 70 akçe verilmesi vakfiyede belirtilmiştir. Medresenin ilk müderrisliğini 1765-1785 yılları arasında günlük 24 akçe maaşla Kemteri Mehmet Efendi yapmış olup onun ölümü üzerine yerine 1785'de Es-Seyyid Osman Efendi geçmiştir (Karabulut 2017: 154, 156, 161). 1765 tarihinde medresenin baş müderrisliğine Şeyh Ali Sebti'nin getirildiği de bazı kaynaklarda belirtilmektedir (Karabulut 2014: 88). Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar İblaşiyye (Eblaşiyye) Medresesi vakfı varlığını devam ettirmiştir. Ancak eğitim hizmeti verip vermediği bilinmemektedir. Salname kayıtlarına göre Osmanlı'nın son dönemlerinde medrese olarak sadece Cemşid Bey Medresesi'nin adı geçmektedir. Yine kayıtlarda Palu beylerinden *Hacı İskender Bey*, muhtemelen 18. yüzyılda Murat Nehri yakınında bir medrese inşa ettirmiştir. Bu medresede günlük 25 akçe ücretle müderrislik yapan *Ahmed* 1779 yılında vefat ettiğinden yerine oğlu *Mustafa* atanmıştır (Çakar 2018:31).

Palu'daki eğitim kurumları içerisinde yer alan bir diğer kurum camilerdir. Camilerin eğitim ve öğretim mahalli olarak kullanılması geleneği Osmanlılarda da başlangıçtan beri benimsenen ve devam ettirilen bir uygulama olmuştur. Osmanlı medreselerinde mevcut odalarda (hücreler) öğrenci ikamet etmekte, medrese dershanesinde belirli dersleri görmekte, bunun dışında genel dersleri camilerde takip etmekteydi. Takrir şeklinde halka açık olarak verilen bu dersler için XVII. yüzyıldan itibaren dersiamların tayin edildiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar aralıksız süren bu usule Cumhuriyet döneminde de devam edilmiştir (Önkal-Bozkurt 1993: 51). Osmanlı öncesi ve sonrasında Palu pek çok cami yapılmıştır. 18. yüzyılda Palu merkezinde on iki camii olduğu hurufat kayıtlarına göre tespit edilmiştir (Çakar 2018:31). 1292 H. (1875-76) tarihli Diyarbakır Vilayet Salnamesine göre Palu kazasında on dört adet cami bulunuyordu (Diyarbakır Vilayeti Salnâmesi 1292 H. (1875 -1876 M.):152-153). 1319 H. (1901-02)

tarihli Diyarbakır Vilayet Salnamesine göre ise Palu kazasının merkezinde dokuz adet cami vardı (Diyarbakır Vilayeti Salnâmesi 1319 H. (1901 -1902 M.), Zeyl Kısmı :61). Bu camiler genelde yaygın eğitim kurumları olarak hizmet vermekle birlikte dini ilimler alanında talebe yetiştirdikleri bilinmektedir.

Palu'daki bir diğer eğitim kurumları tekkelerdi. Tekkeler genel olarak, bir şeyhin yönetiminde tasavvuf eğitiminin verildiği mekân olarak tanımlanmaktadır. Tefsirden felsefeye kadar bütün ilimler medreselerde okutulmuş, tekkeler daha ziyade toplumun mânevî ve ahlâkî açıdan eğitilmesine yönelik esaslar üzerinde yoğunlaşmış kurumlar olmuşlardır. İlk tekkeler basit bir oda ve küçük bir mekândan ibaretti. Zamanla değişik mimari özellikler kazanan ve çok farklı birimleri içine alan tekke yapıları ortaya çıkmıştır. Tekkeler değişik zamanlarda ve değişik coğrafyalarda “zâviye, hankah, dergâh, ribât, âsitâne, buk'a, imaret, düveyre, savmaa, mihrap, tevhidhâne, harâbat” gibi isimlerle anılmıştır (Kara 2011:368). 1292 H. (1875-76 M.) tarihli Diyarbakır Vilayet Salnamesine göre Palu'da iki adet tekke mevcuttu. Bunlardan ilki Mevlana Halid Bağdadi'nin üçüncü halifesi olan Şeyh Ali Sebti'nin kurmuş olduğu tekkedir. Bu tekke Nakşibendiyye üzerine eğitim vermekteydi. 1883 tarihli bir arşiv kaydında tekkenin irşad ve tedris ile meşgul olduğu Diyarbakır, Harput, Erzurum, Bitlis ve havalilerinde tarikat-ı aliyeyi neşr ettikleri ifade edilmektedir. Aynı belgede tekke de yirmi kadar çocuğun eğitim gördüğü, tekyeye bağlı mürid ve dervişlerin olduğu belirtilmiştir (BOA. Y.PRK.AZJ. 7-45). Tekkenin kurucusu olan Şeyh Ali Sebti sadece Palu'da talebe yetiştirmemiş aynı zaman Çapakçur bölgesine de uğramış, o zamanlar Bingöl ve çevresinde bulunan Şeyh Abdullah Melekanî, Şeyh Ahmed el-Çanî, Şeyh Ahmed Halifanî, Kiğılı Şeyh Selim Efendi, Şeyh Süleyman el-Kurî ve Şeyh Ahmed Çapakçurî gibi zatlara ilim ve tasavvuf eğitimi vermiş olduğu bu zatlar da eğitim aldıktan sonra buldukları bölgelere geri dönmüş ve daha önceden devam ettirdikleri medrese geleneğindeki ilmi tedrisat ve irşad faaliyetlerine devam etmişlerdi (Ayiş, 2017: 73). Bu yönüyle Palu'daki Şeyh Ali Sebti'nin kurmuş olduğu tekke dini ilimlerde yetiştirmiş olduğu öğrencileriyle bir nevi bölgenin eğitim merkezi olmuştur. Şeyh Ali Sebti'nin, İbلاşiyye (Eblaşiyye) Medresesi'nde müderris olmasından dolayı bu tekke İbلاşiyye medresesinin devamı olma özelliği taşımakta ve kayıtlarda muhtemelen tekke olarak geçmektedir. Tekkenin bir diğer özelliği bölgede Nakşibendiliğin yaygınlaşmasını sağlamasıdır. 1883 tarihli arşiv kaydında tekkenin halkın yardımlarıyla ihtiyaçlarını karşıladığı ancak öğrenci sayısının artmasıyla bunun mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bu konu ile alakalı Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 4 Mart 1893 tarihli bir belgede Mevlana Halid'in büyük halifelerinden merhum Şeyh Ali Efendi'nin Palu'da bulunan tekkesi postnişini olan oğlu Şeyh Hasan Efendi'ye maaş

bağlanması ve tekkeye mali yardım yapılması ile ilgili Sadarettin (Günümüzde Başbakanlığa denk olan kurum), Dahiliye Nezaretine yazıldığına dair bilgi mevcuttur (BOA. DH.MKT. 1-11; BOA, DH.MKT. 38-16). Bir diğer arşiv kaydında Şeyh Hasan Efendi'nin tekkenin hem şeyhi hem de medresenin müderrisi olduğu ve Şeyh Hasan Efendi'ye maaşini karşılamak üzere 300-400 kuruş arasında maaş bağlanması emredilmiştir (BOA. BEO. 190-14236). Sadarettin konu ile alakadar olması Palu'daki tekkenin ve onun şeyh ve müderrisinin devlet nazarında önemli bir konumda olduğunu göstermesi açısından dikkate şayandır. Salnamelerde kayıtlı olan diğer tekke hakkında arşiv kayıtlarında herhangi bir belgeye tesadüf edilmemiştir.

2. Sıbyan Mektepleri, İbtidâî ve Rüştiyeler

19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin eğitim anlayışında değişiklik yaşanmaya başladı. II. Mahmut eğitim işlerini düzenlemek için Meclis-i Umur-u Nâfia'yı kurdu. Sıbyan mektepleri yeniden düzenlendi, ibtidâî, rüştiye ve sultani isimleriyle yeni eğitim kurumları kuruldu. Bunlara ek olarak yeni yasal düzenlemeler yapıldı (Demir 2015:435-447). Sultan II. Abdülhamit'in saltanatında ise bu değişim daha da hızlanmakla birlikte devletin her yerinde yeni okulların açılması sağlandı. 19. yüzyılda Palu'da eğitim veren kurumların başında Palu Rüşdiyesi gelmektedir. Rüşdiyeler, ilk zamanlarda ilkokul üstü hazırlık okulu iken daha sonraları orta öğretim karakterine sahip öğrenim kurumları karakterini kazanmışlardır (Kodaman 1980:151-152). Palu Rüşdiye'sinin II. Abdülhamit'in yurdun her yerinde okul sayısının artırılması çalışmaları neticesinde kurulmuştur. Palu Rüşdiyesi ile ilgili Diyarbakır Vilayet Salnamesindeki bilgilere göre 1874 tarihinde Hüseyin Efendi bu mektebe muallim olarak tayin edilmiştir (Yıldız 2007:144). 1321 H. (1903-1904 M.) tarihli Maarif Salnamesine göre ise Rüşdiye 1297 H. (1879-80) tarihinde eğitim vermeye başlamıştır (Maârif Salnâmesi, 1321 H. (1903-1904 M.): 508). 1898-99'da 34 öğrencisi olan Rüştiyede, Muallim-i sani olarak Ahmed Efendi, Hat Muallimi olarak İsmail Efendi ile birlikte bir hizmetli olmak üzere toplamda üç görevli okulda görev yapmışlardır (Maarif Salnâmesi 1316 H. (1898-1899 M.): 1050). 1899-1900'da öğrenci sayısı 24'e düşen (Maarif Salnâmesi 1317 H. (1899-1900 M.): 1197) Rüşdiye'nin öğrenci sayısı 1903-1904'de ise öğrenci sayısı 36'ya çıkmıştı (Maârif Salnâmesi, 1321 H. (1903-1904 M.): 505). Devletin gücü nispetinde bu okulun ihtiyaçları karşılanmaya önem gösterilmişti. Örneğin, 1874'te okul için Maârif Nezareti'nden istenen risale ve kitaplar ile 1896'da Asya, Avrupa ve Afrika haritaları hemen gönderilmişti (BOA. MF.MKT. 20-26; BOA. MF.MKT. 331-38). Yine 1906'da Palu Rüşdiyesi tamire muhtaç olması sebebiyle merkezden istenen yardıma binaen 6730 kuruş tamiri için

tahsis edilmişti (BOA. BEO. 2918-218781; BOA. İ.MF. 12-48; BOA. MF. MKT. 947-27).

Tablo. I- Sultan II. Abdülhamit Döneminde Palu'da Açılan Okullar²

Sıra No	Okulun Türü	Yeri	Kuruluş Tarihi
1	Rüşdiye	Kasaba merkezinde	1297 H. (1879-1880)
2	İbtidâî	Karaçor Nahiyesinde	1313 H. (1895-1896 M.)
3	İbtidâî	Bulanık	1313 H. (1895-1896 M.)
4	İbtidâî	Karabekan Köyü	1313 H. (1895-1896 M.)
5	İbtidâî	Sivan	1313 H. (1895-1896 M.)
6	İbtidâî	Veşin (Vişin)	1313 H. (1895-1896 M.)
7	İbtidâî	Karaçor	1313 H. (1895-1896 M.)
8	Sıbyan Mektebi	Kale Mahallesi	1300 H. (1882-1883 M.)
9	Sıbyan Mektebi	Karabekan Köyü	1310 H. (1892-1893 M.)
10	Sıbyan Mektebi	Tadriş	1310 H. (1892-1893 M.)
11	Sıbyan Mektebi	Melkan	1310 H. (1892-1893 M.)
12	Sıbyan Mektebi	Gökdere (Kökdere)	1310 H. (1892-1893 M.)
13	Sıbyan Mektebi	Midek (Meydek)	1300 H. (1882-1883 M.)
14	Sıbyan Mektebi	Kürüm (Kurum)	Bilinmiyor
15	Sıbyan Mektebi	Terkan (Türkan)	Bilinmiyor
16	Sıbyan Mektebi	Hamdi	Bilinmiyor
17	Sıbyan Mektebi	Akmezra	Bilinmiyor
18	Sıbyan Mektebi	Demirci	Bilinmiyor
19	Sıbyan Mektebi	Hedan (Heydan)	Bilinmiyor
20	Sıbyan Mektebi	Ekerik (Ekrek)	Bilinmiyor
21	Sıbyan Mektebi	Hartubek	Bilinmiyor

Sultan II. Abdülhamid, eğitim ve öğretim hizmetlerinin imparatorlukta yayılmasının ancak ibtidâîlerin açılması ve yeni programların bu okullarda uygulanması ile mümkün olacağı görüşünün benimsemişti. Sultan, Müslüman halkı cehaletten korumak için idadiden ziyade, okuma ve yazma ile hesaptan dört işlemi öğretecek ibtidâîlere ihtiyaç duyulması, halkın çoğunluğunu teşkil eden fakir halk çocuklarının zaten üst okullara gidememesi, Müslüman çocukların misyoner ve yabancı okullara gitmesini engellemek gibi düşüncelerinden ibtidâî yatırımlarına ağırlık verilmişti (Kodaman 1980: 128-131). Bu sebeple “*Maârif Hisse-i İanesi*” adında özel bir eğitim vergisi çıkarılarak okullaşma oranının artırılması planlanmıştı. Bu politikanın sonucunda Palu'nun çeşitli yerlerinde de bu dönemde özellikle ilköğretim düzeyinde eğitim veren sıbyan ve ibtidâî mektepleri açılmıştı. Palu merkezde

² Maârif Salnâmesi, 1321 H. (1903–1904 M.): 512.

Palu İbtidâi Mektebi ile Zeyve mahallesinde Palu Dükkanönü İbtidâi Mektebi açılmıştı (Yıldız 2007:124).

Palu'da Sultan II. Abdülhamit döneminde açılan okullar geneli itibariyle ilköğretim düzeyindeki *İbtidâi* ile *Sıbyan* mektepleri idi. Sıbyan mektepleri, sabi denilen beş altı yaşındaki kız ve erkek çocukları okutmak için açılmış olan ilk tahsil müesseselerine verilen isimdir. Sıbyan mektepleri çocuklara Kur'an okutmak, namaz kılınması usullerini ve namazda okunacak ayetleri ve duaları öğretmek ve biraz da yazı yazdırmak gibi üç gaye ile kurulmuşlardı (Ergin 1977: 82). Palu'da on dört adet sıbyan mektebi kurulmuş olup bunlardan biri Palu merkezde geri kalanı ise köylerde bulunmaktaydı. İbtidâi mektebi olarak Palu'da altı eğitim kurumu bulunmaktaydı. Bunlar nüfusun yoğun olduğu köyler ile nahiyelerde yer almaktaydılar. 1903-1904'te ise merkezde iki İbtidâi olduğu kayıtlarda yer almaktadır (Diyarbakır Vilayeti Salnâmesi 1321 H. (1903 -1904 M.): 215). Arşiv kayıtlarında 1901'de Palu kazasındaki İbtidâi mektebinin ahalinin yardımıyla yeniden açıldığı ve muallimliğine Yusuf Efendi'nin atandığı kayıtlıdır (BOA. MF.MKT. 543-34). Bir diğer arşiv kaydında Palu kazasında Hamidiye İbtidâi Mektebine Yahya Efendi'nin muallim olarak atandığı bilgisi mevcuttur (BOA. MF. MKT. 1111-42). Bu bilgilere göre Palu merkezde iki adet ilköğretim düzeyinde eğitim kurumu olduğu ve bir tanesinin adının Hamidiye İbtidâi Mektebi olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda verilen bilgilerden Palu'da Sultan II. Abdülhamit'in eğitimde uyguladığı politika sayesinde okullaşma oranında büyük bir artışın yaşandığı tespit edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde 1875'den itibaren kurulan ve yüksekokullara öğrenci hazırlayan ve günümüzde liseye denk gelen eğitim kurumları olan idadiler Palu'da mevcut değildi. 1869 tarihli *Maârif-i Umumiyye Nizamnamesi*'ne göre idadiler nüfusu 1000 haneyi geçen yerleşim birimlerinde açılacaktı. Ancak maddi imkânsızlıklar ve öğretmen yokluğu yüzünden idadiler 1000 haneyi geçen bazı yerlerde bir türlü açılmamıştı (Öztürk 2000: 465). Bu nedenle ancak vilayet merkezlerine idadiler açılabilmişti. Diyarbakır'a 1891-92'de, Mamuratülaziz'e 1886'da idadi açılmıştı (Parmaksız 2008:62). Palulu öğrencilerin idadi eğitimi alması için Diyarbakır'daki İdadiye mektebinin yatılı kısmına iki kişilik bir kontenjan tahsis edilmişti. Böylelikle Palulu imkânı olmayan gençlerin bu yolla idadi eğitimi alması sağlanacaktı. 1894 yılında bu kontenjana Palu'dan hiçbir öğrenci müracaat etmemişti (BOA. MF.MKT. 237-51).

Palu'da eğitim işlerinden sorumlu olan bir komisyonda bulunmaktaydı. Palu Maârif Komisyonu ismiyle Müftü başkanlığında dört üyeden oluşmuştu. Komisyon üyeleri geneli itibariyle eğitimle meşgul olan kişilerden

seçilmişti. Örneğin 1312 H. (1894-95 M.) tarihli Diyarbakır Vilayet Salnamesinde Palu Maârif komisyonunda Reis Müftü Ahmed Rıfat Efendi, üye olarak Rüşdiye Muallimi Hüseyin Efendi, Banka Kâtibi Abdulkadir Efendi, Ulemadan İbrahim Efendi ve Rika Muallimi İsmail Efendi vardı (Diyarbakır Vilayeti Salnâmesi 1312 H. (1894 -1895 M.): 119).

3. Palu'da Gayr-i Müslimler ile Misyonerlere Ait Eğitim Müesseseleri

Palu'da Müslümanlardan sonra en fazla bulunan dini grup Ermenilerdi. Ermeniler de Osmanlı devletinin kendilerine tanıdığı haklardan istifade etmişlerdi. Diğer dini cemaatler gibi Ermenilerde genelde eğitimleri kendi dini kurumları olan kiliselerde vermekteydiler. Ermeniler çok eski tarihlerden itibaren Palu'da yaşamaktaydılar. 17. yüzyılda Palu'yu ziyaret eden Polonyalı Simeon'a göre sekiz adet kârgir kilise vardı. 19. yüzyılda resmi kayıtlara göre Palu'da beş adet kilise vardı. Muhtemelen bu kiliselerin tamamı Ermenilere aitti (Diyarbakır Vilayeti Salnâmesi 1292 H. (1875 -1876 M.): 152-153). Bu dönemde resmi kayıtlara göre gayri Müslimlere ait 1899-1900'da idadi türünde bir okulun olduğu ve ruhsatın Misterdi ismiyle çıkarıldığı, okulda 63 erkek öğrencinin eğitim aldığı kayıtlıdır (Maarif Salnâmesi 1317 H. (1899-1900 M.): 1202-1203). 1903-1904 tarihli başka bir kayıtta ise bu okulun rüşdiye olduğu ve 1283 H. (1866-1867)'de kurulduğu belirtilmiştir (Maârif Salnâmesi, 1321 H. (1903-1904 M.): 507). Palu Ermeni Mektebi'nde 1898'da 85, 1899'da 63 ve 1901'de 62 erkek öğrenci eğitim görmüştür (Yıldız 2007:258). Raymond Kévorkian ve Paul Paboujian "*Les Armeniens*" isimli kitaplarında 1914'de Palu merkez ve köylerinde Ermenilere ait 38 kilise, 2 manastır ve 26 okulun bulunduğunu ve okullarda 2050 öğrencinin eğitim gördüğünü belirtilmektedir (Kévorkian - Paboujian 1992: 407-408). Raymond Kévorkian ve Paul Paboujian verdiği rakamlara göre okula gitmeyen Ermeni çocuğunun olmadığı anlaşılmakla birlikte bu sayının abartılı olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde gayr-i Müslimler kendilerine ait eğitim kurumları açtıkları bilinmektedir. Palu'daki Ermeni cemaati bu amaçla Palu'ya bağlı Habab köyünde bulunan Meryem Ana Manastırı dahilinde Habab Ermeni Yetimhanesi kurulmuştu. Bu yetimhane kaza merkezine 2,5 saat mesafedeki Habab köyünün dışında yer alıyordu. 1895 Ermeni olaylarından sonra Patrikhane tarafından tamir ve yedi oda tesis ettirilmişti. Ruhsatsız bir şekilde eğitim veren kurum birçok Ermeni çocuk toplayarak, aylık 12 lira ile işçilerinin karşılanmasına ve keşiş marifetiyle eğitim ve öğretim vermek istedi. Bu amaçla odalar yeniden düzenlenerek yemekhane, yatakhane ve dersaneler birbirinden ayrılarak adeta okul haline dönüştürülmüştü. Ancak mahalli hükümetin bu durumu haber alması üzerine bu şekilde ermeni

yetimlere eğitim verilemeyeceği belirtilerek bu kurum kapatılmış ve ermeni yetimler farklı kurumlara sevk edilmişti (Yıldız 2007: 274-276).

19. yüzyılla birlikte Osmanlı topraklarında misyonerlerinde hızlı bir şekilde teşkilatlanmaya ve çeşitli kurumlar kurarak halkı kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalıştıkları bilinmektedir. Bunlardan Amerikalı Misyonerler kendilerine misyon merkezi olarak Harput'u seçmişlerdi. Harput ve çevresinde nüfusları yüz ile beş yüz arasında değişen altmış kadar köy, Harput'a birkaç saat mesafedeydi. Bu sebeple Harput misyon merkezi olmak için çok elverişli bir yerdi. Bu etki alanına yan istasyon olarak seçilen yerler ise yine Harput'a bağlı Palu ve Malatya sancaklarıydı (Yedek 2018: 7). Amerikan misyonerlerinin çalışması sonucunda Protestan cemaatinin sayısı giderek arttı. Protestan grupları bir çatı altında toplamak için 1865'te *Harput Protestan Ermeni Kiliseleri Birliği* kuruldu (Açıkses 2003: 66, 129-131). Palu'da Ermeniler üzerine yoğunlaşan Amerikalı misyonerler çalışmalarında başarılı olmuşlardır. Bunu nüfus verilerindeki Protestan sayısının artmasından anlaşılmaktadır. Palu'da 1881'de 70 olan Protestan nüfus 1894-1895'de erkek 111 kadın 117 olmak üzere toplam 228'e ulaşmış (Yapıcı 2004: 158; Yedek 2015: 63), 1914'te ise bu sayı 166 olmuştur (Karpat 2003: 214). 1914'de bu sayının azalmasında yaşanan savaş ile meydana gelen göçünde etkisi vardır. Protestanların tarihte hiçbir zaman bulunmadıkları bir yerde nüfus olarak artış göstermeleri bölgedeki Protestan misyonerlerin yoğun olarak çalıştıklarının da kanıtıdır. Harput'taki Amerikalı Misyonerler Palu'yu sıklıkla ziyaret etmekte ve buradaki evlerde dini öğretilerini anlatmaktaydılar. Bu toplantılara bayanların katılmasını özellikle istiyorlardı. Ermenilerden herkesin okuma-yazma eğitimi alması için onları cesaretlendirmeye çabalıyorlardı (Wheeler 1868: 115-117, 234). Palu'da misyonerlere ait bir yetimhane bulunmaktaydı. Yetimhane Rahip Simiyunan ve Kiğork (Kiğvork) Toracıyan tarafından idare edilmekteydi. Burada 167 yetim çocuk gece kalmakta buradan iışeleri temin edilmekte gündüz ise kendi okullarına gitmekteydiler. Bu çocuklar Palu'daki biri kızlara mahsus diğeri erkeklere mahsus iki erkek okuluna devam ediyorlardı. Bu yetimhane ile diğeri iki eğitim kurumunun giderleri Almanya ve Amerika'dan gönderilen yardımlar ile karşılanmaktaydı. Diyarbakır Valiliğince yapılan araştırma neticesinde bu kurumların izinsiz olduğu ve Palu kaymakamı Ali Haydar Efendinin acz ve gafletinden bu kurumların hizmet vermeye başladığı tespiti yapılmıştır. Yine araştırmada bu kurumların Harput Amerikan Ecebi Müfettişlerinin kontrolünde olduğu anlaşılmıştır. Bu araştırma neticesinde görevindeki sorumsuzluğuna binaen Palu kaymakamı görevinden el çektirilerek yerine kazanın ehemmiyetine göre bir kaymakam atanmasına karar verilmişti (BOA. DH.TMIK. 63-36; BOA. DH.MKT. 2185-83).

Palu'daki yetimhanede kapatılmıştı. Burada okuyan ve kalan çocukların Diyarbakır'da bir sanayi mektebi yapıldığı ve bunun tamamlanmasından sonra buraya gönderilmeleri de Sadarettin şifreli bir telgrafla Diyarbakır valiliğine iletilmişti. Yetimhanenin kapatılmasıyla birlikte İngiltere sefaretinden hükümete muhtıra verilmiştir. Muhtıradan, Çüngüş ve Palu'daki yetimhanelerin sadece yemek ve barınma sağladıkları çocukların eğitimlerine mahallerindeki mekteplere gittikleri belirtilerek bu kurumların açılması talebi vardı. Merkezi hükümete gelen baskılar üzerine hükümet bu yetimhaneleri Ermeni Patriği'nin talep ve teşebbüsü üzerine kapatıldığını açıklamıştı. Ermeni Patriği de yetimhanelerde Protestan mezhebi talim ve telkini yapılmasından dolayı yetimhanelerin kapatılmasını istediklerini beyan etmişlerdi. Dış ülkelerin baskısının artması üzerine Ermeni Patriğinden Protestan yetimhanelerinin kapatılmasının Patrik'in talebi üzerine gerçekleştiğini belirten bir evrakı Hariciye nezaretine göndermeleri emredilmişti (BOA. A.MKT.MHM. 702-29). Osmanlı hükümeti bu evrakla Avrupa ve Amerikalıların yaptıkları baskılara karşı bu belgeyi delil olarak kullanıp durumu yatıştırmayı planlanmıştı. Ancak yabancı devletlerin baskısına dayanamayan Osmanlı hükümeti Çüngüş ve Palu'daki yetimhanelerin tekrardan açılmasına müsaade etmek zorunda kalmıştı. Sadaret tarafından Maârif ve Hariciye nezaretlerine yazılan resmi yazıda Amerikan yetimhanelerinin muzır faaliyetler yaptıklarının bilindiği, bu yetimhanelere rağbetin azaltılması veya ortadan kaldırılması için devlet tarafından yetim ve acizler için yetimhane yapılması ile bu çocukların eğitimi için Sanayi mektepleri yapılması gerektiği belirtilmiştir (BOA. Y.A.HUS. 399-51). Bu ifadeler Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu aczin bir nevi yansıması olmuştur. Şunu da belirtmek gerekir ki Harput Ermenileri misyonerlerin faaliyetlerine karşı Kasım 1895'de devlet merkezine gönderdikleri bir telgrafta Amerikalı misyonerlerin Ermeni evladını yoldan çıkardıklarını belirterek, Ermenilerin misyonerlerin yardımlarına ihtiyaç duymadıklarını bildirmişlerdi (Taşkın 2009:175-176). Ermenilerinde bölgedeki misyoner faaliyetlerinden rahatsızlık duydukları anlaşılıyor. Ancak, Palu örneğinde misyonerlerin Osmanlı sınırları içerisinde serbestçe hareket ettikleri tekrardan ortaya çıkmıştır. Misyonerler sadece eğitim kurumları vasıtasıyla yerel halkla bağ kurmuşlardı. Aynı zamanda çeşitli tarihlerde köy köy gezerek nakdi yardımlarda yaparak yerel halkı yanlarına çekmeye çalışmışlardı. Diyarbakır valisinin Haziran 1896'da Dâhiliye Nezaretine gönderdiği evrakta Mister Wood'un Palu kazasındaki köyleri gezdiği ve 36.102 kuruşluk yardım yaptığının tespit edildiği bu yardımların kimlere ve hangi gerekçelerle yapıldığının araştırılması istenmişti (BOA. DH.TMIK. 7-35). Yine Sadarettin, Hariciye Nezaretine gönderilen 1895 tarihli telgrafta Harput'ta bulunan Amerikalı rahipler

marifetiyle Palu'ya gönderilmiş olan yardımın bir komisyon marifetiyle dağıtılması emredilmişti (BOA. A.MKT.MHM. 688-4).

Misyonerler maddi yardım yaparak insanları kendilerine çekmenin yanı sıra şehir ve bölgedeki insanların kültür ve tarihi mirasıyla da yakından alakadar olmuşlardı. Örneğin, Almanyalı Lemans isimindeki bir şahıs Lice'ye gitmek üzere Palu'ya gelmiş ve iki gün burada kalmıştı. Lemans, Palu kalesinin kuzeyinde bir metre seksen cm. yüksekliğinde bir buçuk radde ve on cm uzunluğundaki bir kitabenin yazılarını fotoğraflamıştı (BOA. DH. ŞFR. 236-49). Bu yaşanan örnekten de anlaşılacağı üzere misyonerler sadece şehri ziyaret etmiyor bölgedeki tarihi zenginlikler hakkında da bilgi topluyorlardı.

Sonuç

Palu, Anadolu'nun ilim, bilgi, kültür ve eğitim hayatına yapmış olduğu katkılarla geçmiş ve günümüzde ön plana çıkan yerlerden biridir. Devlet bürokrasisi başta olmak üzere çeşitli alanlarda hizmet vermiş olan Palu'da yetişmiş veya Palulu pek çok şahsın varlığı Palu'da eğitime verilen önemin bir göstergesidir. Palu'da eğitime verilen önemin bir diğer işareti de eğitim kurumlarının varlığıdır. Palu'da Osmanlı döneminde kurulan ilk eğitim kurumu Palu Beyi Cemşid bey tarafından yaptırılan medresedir. Cemşid Bey medresesi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar varlığın sürdürmüştür. Yine Hacı İskender Bey medresesi, Eblaşkiye medresesi Palu'da Osmanlı döneminde hizmet vermiş medreselerdendir. Palu'nun ileri gelenleri medreselerin uzun süre hizmet verebilmelerini sağlamak için medreselere bağlı vakıflarda kurmuşlardı. Medreselerle birlikte yaygın eğitim kurumu olarak camilerde de eğitim verilmişti. Palu'daki eğitim kurumları arasında tekkelerde yer almışlardı. Cumhuriyet dönemine kadar Palu'da iki adet tekkenin var olduğu kayıtlıdır. Bunlar içerisinde en bilineni Şeyh Ali Sebti'nin kurucusu olduğu tekkedir. Bölgede günümüzde de etkisini gösteren tekke sadece Palu için değil bölge tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Burada yetişen ilim adamları Anadolu da önemli hizmetler yürütmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'nde, 19. yüzyılla birlikte her alanda olduğu gibi eğitim alanında da değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Bu değişimi etkileyen faktörlerin başında misyonerlerin olumsuz faaliyetleri ile devletin içindeki sorunları çözecek yetişmiş insan gücünü olan ihtiyaç gelmekteydi. Bu amaçlarla her seviyede eğitimin yaygınlaştırılmasını sağlayacak bir eğitim politikası ortaya çıktı. Özellikle Sultan II. Abdülhamid ilkokul düzeyinde okullar olan Sıbyan mektepleri ile ibtidâi okullarının açılması için seferberlik başlatmıştı. Bu politikanın tezahürü olarak Palu merkez başta olmak üzere Palu köy ve nahiyelerinde okullar açılmıştı. Bu okulların açılması ve yaşatılmasında yöre

halkı da azami destek vermişlerdi. Bu desteklerle birlikte Sultan II. Abdülhamid zamanında bir Rüşdiye, altı ibtidâi mektebi ve on dört adet sıbyan mektebi olmak üzere toplam yirmi bir eğitim kurumu açılmıştı.

Palu'da Müslümanlarla birlikte gayr-i Müslimlerde yaşamaktaydı. Bunlarda devletin kendilerine tanımış oldukları haklara binaen ibadethanelerinde eğitim almaktaydılar. 19. Yüzyıla birlikte misyonerler Palu'da faaliyet göstermeye başlamışlardı. Harput'taki Amerikalı misyonerler Harput ve çevresindeki Ermenileri Protestan yapmak için yoğun faaliyet göstermişlerdi. Bunun için sıklıkla Palu'ya gitmiş ve burada ruhsatsız yetimhane kurmuşlardı. Ermeni Patrikliği Palu'daki yetimhanenin kapatılması için devlet yetkilileri ile ortak hareket etmişlerdi. Ancak misyonerler Palu'daki faaliyetlerine devam etmişler ve bunda başarılı olmuşlardı. Yine Palu'da Ermenilere ait eğitim kurumları da Osmanlı'nın son dönemlerine kadar varlıklarını sürdürmüşlerdi. Palu, Cumhuriyet dönemine kadar müslim ve gayr-i müslimlerin eğitim kurumlarının varlıklarını sürdürdüğü bir Anadolu şehri olmuştur. İnsanlarının eğitime vermiş olduğu destekle pekçok insanı buradan yetiştirerek hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne kazandırmış Anadolu'nun güzide bir eğitim merkezi olmuştur.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları ve Salnâmeler

1.1. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VGM. Df. No: 582, 584, 606.

1.2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

DH.MKT 38-16, 28 Şaban 1310 H. (17 Mart 1893 M.).

A.MKT.MHM. 688-4, 19 Safer 1313 H. (11 Ağustos 1895 M.).

A.MKT.MHM. 702-29, 30 Ramazan 1316 H. (11 Şubat 1899 M.).

BEO. 190-14236, 13 Şevval 1310 H. (30 Nisan 1893 M.).

BEO. 2918-218781, 9 Safer 1324 H. (4 Nisan 1906 M.);

DH.MKT. 1-11, 24 Şaban 1310 H. (13 Mart 1893 M.).

DH.MKT. 2185-83, 23 Zilkade 1316 H. (4 Nisan 1899 M.).

DH.ŞFR. 236-49, 13 Mayıs 1315 R. (25 Mayıs 1899 M.).

DH.TMIK. 63-36, 15 Ramazan 1316 H. (27 Ocak 1899 M.);

DH.TMIK. 7-35, 4 Muharrem 1314 H. (15 Haziran 1896 M.).

İ.MF. 12-48, 7 Safer 1324 H. (2 Nisan 1906 M.);

- MF.MKT. 1111-42, 7 Rebiülevvel 1327 H. (29 Mart 1909 M.).
 MF.MKT. 20-26, 20 Receb 1291 H. (2 Eylül 1874 M.);
 MF.MKT. 237-51, 26 Cemaziye'l-evvel 1312 H. (25 Kasım 1894 M.).
 MF.MKT. 331-38, 27 Rebiülevvel 1314 H. (5 Eylül 1896 M.).
 MF.MKT. 543-34, 19 Şevval 1318 H. (9 Şubat 1901 M.).
 MF.MKT. 947-27, 22 Cemaziyelahir 1324 H. (13 Ağustos 1906 M.).
 Y.A.HUS. 399-51, 22 Rebiülahir 1317 H. (30 Ağustos 1899 M.).
 Y.PRK.AZJ. 7-45, 29 Zilhicce 1300 H. (31 Ekim 1883 M.).

1.3.Salnâmeler

- Diyarbakır Vilayeti Salnâmesi 1292 H. (1875 -1876 M.).
 Diyarbakır Vilayeti Salnâmesi 1312 H. (1894 -1895 M.).
 Diyarbakır Vilayeti Salnâmesi 1319 H. (1901 -1902 M.).
 Diyarbakır Vilayeti Salnâmesi 1321 H. (1903 -1904 M.).
 Maârif Salnâmesi 1316 H. (1898-1899 M.).
 Maârif Salnâmesi 1317 H. (1899-1900 M.).
 Maârif Salnâmesi, 1319 H. (1901-1902 M.).
 Maârif Salnâmesi, 1321 H. (1903-1904 M.).

2.Tetkik ve İnceleme Eserler

- AÇIKSES, E. (2003). *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara.
- AYIŞ, M. Ş. (2017). "Bingöl Hâlidî Geleneğinin Medrese Boyutu", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7-10, Bingöl, s.71-94.
- BAKICI, Y. (2012). *Kültür ve Medeniyet Şehri Palu*, Elazığ.
- ÇAKAR, E. (2018). "Hurufat Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Palu", *Vakıflar Dergisi* 49, Ankara, 2018, s.21-41.
- DEMİR, Ş. (2015). "XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, Konya, s.435-447.
- ERGİN, O. N. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*, 1-2, İstanbul.
- İPŞİRLİ, M. (2013). "Medrese" *DİA*, 28, İstanbul, s.327-333.
- KARA, M. (2011). "Tekke", *DİA*, 40, Ankara, s.368-370.

- KARABULUT, S. (2014). *Şeyh Ali Sebti el-Palevi*, İzmit.
- KARABULUT, S. (2017). “Palu’nun Siyasi/Ekonomik Tarihi (XIV-XVIII. Yüzyıllar Arası) ve Palu Çarşısına Dâir Vakıfname Belgesi’nin Tercümesi”, *OTAM*, 41, Ankara, s.145-168.
- KARPAT, K. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul.
- KÉVORKİAN, R. - PABOUJIAN, P. (1992). “*Les Armeniens dans l’Empire Ottoman à la veille du Génocide*” Paris .
- KODAMAN, B. (1980). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul.
- ÖNKAL, A. –BOZKURT, N. (1993). “Camii” *DİA*, 7, İstanbul, s.46-56.
- ÖZTÜRK, C.(2000). “İdadi” *DİA*, 21, İstanbul, s.464-466.
- PARMAKSIZ, E. (2008). *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüştüyeler*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- TAŞKIN, Ü. (2009). “Harput’ta Amerikan Misyonuna Karşı Ermenilerin Tepkisini Gösteren 1895 Tarihli Bir Belge”, *F.Ü. Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, VI-I, Elazığ, s.171-178.
- WHEELER, C. H. (1868) *Ten Years on the Euphrates: Or, Primitive Missionary Policy Illustrated*, Boston.
- YAPICI, S. (2004). *Palu (Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı)*, Elazığ.
- YEDEK, Ş.(2015). “Atatürk Döneminde Elazığ’ı Temsil Edenler(1920-1938)”, *Akademik Bakış Dergisi*, S.48, Mart-Nisan, Kırgızistan, s.61-79.
- YEDEK, Ş.(2018). *Elazığ’da İdari, Siyasi ve Sosyoekonomik Hayat(1923-1950)*, Ankara.
- YILDIZ, H. (2007). *Diyarbakır Vilayeti’nde Eğitim (1870-1920)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON YILLARINDA PALU'DA TABİİ AFETLER (1858-1910)*

Natural Disasters In The Last Years Of The Ottoman State

Ünal TAŞKIN**

Geliş Tarihi: 15.10.2018/Kabul Tarihi:01.11.2018

Öz

Coğrafya ve iklimin insan yaşantısını ne derece etkilediği hep tartışma konusu olmuştur. Birtakım yerleşmeler vardır ki, kuruldukları coğrafyanın olumsuzluklarıyla, muhtelif devirlerde yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Palu da bu yerleşim yerlerinden biridir. Fay hatları üzerinde bulunmasından dolayı kimi devirlerde depremlerle, kimi zamanda iklimin etkisiyle kuraklık ve kıtlıklarla boğuşmak zorunda kalan Palu, bu hadiselerden oldukça etkilenmiştir. Osmanlı ve Cumhuriyet devirlerinde yaşanan kimi afetler neticesinde ilk yerleşim yerinden uzaklaşmıştır. Öyle ki Palu, yangın ve dep-remler neticesinde yerleşim yerini iki defa değiştirmek zorunda kalmıştır.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Palu ilçesinde yaşa-nan tabii afetler üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Elazığ, Palu, Tabii Afetler

Abstract

The extent to which geography and climate influence human life has always been the subject of debate. There are some settlements that have had to confront with the negativities of the geography they were founded in. Palu is also one of these settlements. Palu was affected by these events due to earthquakes in some periods due to its presence on fault lines, and sometimes having to deal with droughts and famines due to the effect of climate. As a result of some disasters in the Ottoman and Republican eras, it moved away from its first settlement. Palu was forced to change its settlement twice as a result of fire and earthquakes.

In this study, an evaluation will be made on the natural disasters in the Palu district in the last years of the Ottoman Empire.

Keywords: Elazığ, Palu, Natural Disasters

* Bu çalışma, 11-13 Ekim 2018 tarihleri arasında Fırat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen Uluslararası Palu Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulmuş bildirinin eklemeler yapılarak genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, unaltaskin@hotmail.com

Giriş

Palu, İlkçağlardan beri önemli bir yerleşim yeri olarak kabul edilmektedir. Urartular döneminden kalma ve Murat Vadisi'ne hâkim bir tepe üzerine kurulmuş kalesi, Murat Nehri üzerindeki geçiş noktalarını kontrol eden bir konumdadır. Önceleri bir garnizon ve buna bağlı bir kale içi yerleşmesinin olduğu anlaşılan Palu, daha sonraları kale etrafına yayılan bir yerleşme özelliği göstermiştir. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türk komutanlardan Çubuk Bey tarafından Harput ve Palu denetim altına alınarak, Türk iskânına açılmış, bu tarihten sonra da muhtelif Türk beylikleri ve devletleri bölge üzerinde hâkimiyet kurmuştur (Yedek, 2018: 2). XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı idaresine alınan Palu, tesis edilen Diyarbekir beylerbeyiliğine bağlı yerlerden biri olarak idare ediliyordu. XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı idari teşkilatlanması içerisinde yurtluk-ocaklık ve hükümetlik sancaklardan biri olarak itibar edilen Palu (Ünal 1989: 33), XIX. yüzyılda yapılan idari düzenleme ile oluşturulan Diyarbekir Eyaleti'nin kazalarından biri haline getirildi (Yılmazçelik, 1995: 137). Bir süre sonra (1846) eyalet olarak teşkilatlandırılan Harput'a bağlandı (Aksın, 1999: 13). 1867 yılında yapılan bir düzenlemeyle yeniden Diyarbekir vilayetinin bir parçası olan Palu, nihayet Cumhuriyet idaresi tesis edilince Elazığ (el-Aziz) vilayetine bağlandı (Yedek, 2015: 65). Cumhuriyetin ilk yıllarında Palu, Karabikan (Merivan), Sivan, Gökdere ma' Bulanık, Ohi ma' Aşağı Bulanık ve Karaçor nahiyelerinden oluşan ve 324 köy ile Elazığ'ın en fazla köyüne sahip kaza merkezi idi (Taşkın, 2015: 234).

Yerleşmenin güneyinden, Diyarbakır'dan gelen güzergâh, yolcularını Palu üzerinden hem Trabzon iskelesine hem de Samsun iskelesine ulaştırıyordu. Yine güneyindeki konargöçer toplulukların yaylak olarak kullandıkları alanlara geçmek için kullandıkları ana güzergâh da Palu'dan geçiyordu. XVIII. yüzyılda Palu'da bulunan köprünün Murat Nehri'nin her iki yanına seyahat edebilme imkânı sağlaması (Çakar, 2018: 7), yerleşmenin önemini daha da arttırıyordu.

Palu kurulduğu yer itibarıyla artılara sahip olsa da yine coğrafyasından kaynaklanan sorunlarla da karşı karşıyaydı. Zira Palu ilçe merkezinin doğusundan başlayarak yaklaşık 50 km uzunluğunda olan Palu-Hazar Gölü segmenti, Doğu Anadolu Fay Hattı'nın üzerindedir (İmamoğlu-Çetin, 2007: 95). Palu-Hazar Gölü segmenti, Baltaşı Ovası'nda kuzeydoğuya doğru iki kola ayrılır. Bunlardan güneydeki kol Caru (Irgat) Çayı vadisini geçerek Murat Nehri vadisine ulaşırken, kuzeydeki kol Murat Nehri vadisini izlemektedir (Özdemir-İnceöz, 2003: 96). Dolayısıyla Palu, zaman zaman depremlerin görüldüğü bir sahadır. Yine yerleşim merkezi, muhtelif zamanlarda

Murat Nehri'nin taşması sonucu sellere maruz kalmış, geçiş noktası olarak hizmet gören nehir üzerindeki köprü ise defalarca hasar görmüş veya yıkılmıştır (Çakar, 2018: 8-11). Yine geçiş güzergâhı üzerinde olmasından dolayı, bir takım salgın hastalıkların tehdit ettiği noktalardan biri de olmuştur.

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız coğrafi sebeplerden dolayı Palu, tarihi süreçte tabii afet olarak adlandırabileceğimiz birkaç meseleyle yüz yüze gelmiştir. Tabii afetlerden bahis açmışken şunu da ifade etmek gerekir ki, afetler yerleşmenin ve düzenin düşmanıdır. Zira afetlerle boğuşmak zorunda kalan yerleşim alanlarında, buhranlar, sosyal düzensizlik, demog-rafik değişim ve iktisadi sorunlar gibi pek çok mesele, idare edenleri uzun süre meşgul etmiştir. Jeolojik, Meteorolojik ve Biyolojik olarak üç büyük grupta toplayabileceğimiz afetler deprem, yangın, sel, aşırı sıcak veya soğuk, yağış azlığı, toprak kayması ve salgın hastalıklar olarak yerleşmeleri tehdit eder. Kayıtlara yansıdığı ölçüde Palu'da bu saydığımız afetler zaman zaman etkili olmuş ve bir düzensizlik meydan getirmiştir.

Palu'da Görülen Tabii Afetler

a) Yangın: 1858 yılı Aralık ayında Palu tüccarının alışveriş yaptığı handa bir yangın yaşanmış ve han büyük ölçüde yanmıştır. Yangından sonra hanın bulunduğu arazinin tesviyesi yapılmıştır (BOA, A.MKT.DV., 133/77). Bundan başka Palu'da belgelere yansıyan bir yangın kaydı daha vardır. Ancak aralarında husumet bulunan iki ailenin ev yakma meselesi olan bu hadise adli bir vakadır (BOA, BEO, 460/34467).

b) Seller: Palu'nun bulunduğu yerleşim sahasını, konumundan dolayı doğrudan etkileyen su taşkını veya sel mevcut değildir. Ancak Murat Nehri'nin mevsim yağışlarından kaynaklanan taşmalarıyla muhtelif zamanlarda seller oluşmuş ve bu seller de genel itibarıyla nehir üzerindeki köprüye zarar vermiştir. Elde mevcut belgelerde ilk karşımıza çıkan sel kaynaklı hasar kaydı 1862 yılındadır. Taşkınlardan büyük zarar gören köprü birkaç ay içinde yıkılmış ve kullanılamaz hale gelmiştir (BOA, A.MKT. MVL, 54/35; Çakar, 2018; 8-9). Tamiri yönünde gayret gösterilen köprünün 1886 yılında yine nehrin taşması ve sel yüzünden hasar gördüğünü ayrı bir kayıttan öğreniyoruz (BOA, Y.MTV, 48/33). Keşif ve inceleme sonucunda bayağı masraflı bir tamirat sürecinin olacağı anlaşılan köprünün, halk belediye İşbirliği ile onarılmasına çalışılmıştır (BOA, DH.MKT, 1695/93; Çakar, 2018: 9-10). 1891 yılında tamirata tamamlanan köprü çok geçmeden bir sonraki yağış döneminde yeniden hasar görmüş ve tamirata için yeniden tedbirler alınmıştır (BOA, DH.MKT, 1859/68).

c) Salgın Hastalıklar:

Palu'da XIX. yüzyılın son çeyreğinde Sığır vebası görülmüş, Kolera ve Frengi ise mücadele edilen hastalıklar olmuştur.

c.1. Sığır vebası: Rinderpest, Malkıran ya da Çor olarak da bilinen Sığır vebası, viral bir sığır hastalığı olup son derece ölümcüldür. Bulaştığı hayvanda durgunluk, halsizlik, iştahsızlık, yüksek ateş, gözyaşı, burun akıntısı ve salya akıntısı şeklinde gözlenir. Hayvan, hastalanmasının 4. gününde başlayan şiddetli ishal sonucu birkaç gün içinde ölür. 1898 yılında Palu'da görülen sığır vebası sonucu hayli hayvan telef olmuştur. Toplam 25 köy ve 637 hane halkı bu hastalıktan dolayı hayvanlarını kaybetmiş ve güz vakti ellerindeki zahireyi satarak yeni hayvan satın almışlardır. Ellerindeki zahireyi hayvan alımı için sarf ettiklerinden muhtaç duruma düşmüşler ve yeni ürün ekememişlerdir. Hükümetten tohumluk buğday ve arpa talebinde bulunmuş fakat mevsim buğday ve arpa ekimi için uygun olmadığından bu istekleri yerine getirilememiştir. Ancak kırmızı ve beyaz darı ekimi için mevsim uygun olduğundan, bu 25 köy ahalisine tohumluk darı alınabilmesi için toplam 6.600 kuruş çıkarılması kararlaştırılmasına rağmen, aynı yıl içinde bunun verilmesi mümkün olmamıştır. Sonraki yıl tohumluk tedariki için talep edilen miktar ise 20.000 kuruştur. Nihayet belirtilen miktarın Ziraat Bankası'ndan kefalet-i müteselsile ile verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, BEO, 1305/97847; BOA, BEO, 1475/110608; BOA, BEO, 1472/ 110388; BOA, DH.MKT, 2332/61; BOA, DH.MKT, 2334/68).

c.2. Kolera: Kolera bağırsak enfeksiyonuna bağlı olan ve şiddetli ishal ile devam eden bir hastalıktır. Dünyada muhtelif zamanlarda ve ülkelerde büyük kolera salgınları yaşanmış ve ciddi sayıda ölümler olmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki en büyük kolera salgını Balkan Savaşları sırasında yaşanmış ve çok sayıda asker ile muhacirin ölümüne sebep olmuştur. Palu'da 1891 yılında kolera tehlikesi ortaya çıkmış ve bu tehlikenin bertaraf edilmesi için memleket tabibi bulundurulması zorunlu kılınmıştır. Belgeden anlaşıldığı kadarıyla önceki yıl görülen koleranın yeniden zuhur etmesi ihtimaline karşı böyle bir tedbir alınmıştır. Memleket tabibi olarak görevlendirilecek kişilerin maaşları ise belediye varidatından karşılanacaktı (BOA, DH.MKT, 1849/114)

c.3. Frengi: Sfiliz olarak da bilinen Frengi cinsel yolla bulaşan hastalıklardan biridir. Vücutta çiban, döküntü ve kabarcık şeklinde görülür. Özellikle savaş zamanlarında askerler veya göçlerle farklı coğrafyalara taşınmıştır. 1899 yılında Maden Sancağı mülhakatında görülen bu hastalığın Palu'ya kadar yayılmasını önlemek amacıyla tedbirler alınmıştır. Maden ve Eğil'de

seyyar hastanelerin kurulması ve buralarda üç doktor ile üç eczacının görevlendirilmesi öncelikli tedbirler arasındaydı (BOA, DH.MKT, 2231/152).

ç) Depremler:

Yukarıda izah ettiğimiz üzere Palu, Doğu Anadolu Fay Hattı'nın üzerinde bulunan bir yerleşim alanıdır. Bu sebepten tarihi süreç içerisinde birçok depremle karşı karşıya kalmıştır.

ç.1. 1864 Depremi: 1864 yılında meydana gelen Palu depremi, o sıralarda Palu'da devam eden kuraklık zamanına denk geldiği için oldukça etkili olmuştur. Bu zamanda halk yaklaşık üç yıldır kuraklıktan muzdaripti. Tam bu sırada dört defa şiddetli ve kırk küsur defa da artçı olmak üzere depremler yaşandı. Kuraklığa bağlı açlık ve sefaletle bir de evsiz kalmak eklenmiştir. Ahalinin pek çoğu bu yıllar itibarıyla yakındaki kaza merkezlerine ve vilayetlere göç etmeye başlamıştır (BOA, MVL, 678/51). Hatta bazı gayrimüslim aileleri Rusya'ya hicret etmiştir (BOA, MVL, 657/80).

ç.2. 1891 Depremi: 1891 yılında vuku bulan depremde birkaç hane ile karakol olarak kullanılan birkaç bina hasar görmüş ve yıkılmıştır. Karakollar, görülen lüzum üzerine alelacele düzenlenmiş hanelerden ibaretti. Yıkılanlar arasında bir de karakol binası vardı ve enkaz altında toplam 7 asker kalmıştı. Bu askerlerden üçü sağ olarak kurtarılırken dördü şehit olmuştur. Depremden sonra tehlike arz eden kışla ve karakol binaları boşaltılmış ve daha sağlam hanelere taşınmıştır (BOA, Y.PRK.ASK, 70/30).

ç.3. 1910 Depremi: Palu'da 1910 yılı Eylül ayında bir deprem olmuş ve bir kısım halk açıkta kalmıştır. Depremden dolayı evleri hasarlı olanlar veya yıkılanlar için baraka inşası öngörülmüş fakat yapılan incelemede, baraka inşasının hayli masraflı olacağı sonucuna varılmıştır. Toplamda 3.000 liralık bir miktara ihtiyaç varken, halkın mağduriyetini gidermek için acilen 100.000 kuruşluk bir bedelin kış gelmeden hanelerin tamiratına ve 130.000 kuruşluk bedelin ise halkın kalması için çadır alımına harcanması gerektiği bildirilmiştir. Her ne kadar ihsan-ı hümayundan 200 liralık bir yardım gönderilmişse de, yazılan şikâyet dilekçelerinden bu yardımın yerine ulaştırılmadığı anlaşılmaktadır. Hacı Osman Ağazade Mehmed Emin adlı şahıs, depremedeler için gönderilen yardımın Kaymakam Nuri Bey tarafından başka ellerde kullanımına izin verildiğini aktarmaktadır. Benzer bir şikâyet Hafız Mustafa, Recep ve İsmail adlı kişilerin serzenişlerinde de görülmektedir: “*Sarfa buyrulan ihsan-ı şahaneleri tevziden alikonulmuş. Kış geldi, sokak aralarında mağdur olmaktayız. Kaymakamlığa vukubulan müracaatlar semeresiz kalıyor, mugayir idare-i seniyye. İşbu hareket muhtacini meyus bırakmış olduğundan ferman-ı hümayuna teşneyiz.*” Şikâyetlerin birbiri arkası gitmesi sonucu Diyarbekir valisi Galip Bey, olaya el koymuş ve

20 Ekim 1910'a kadar padişah tarafından gönderilen yardımın 15.150 kuruşu depremzedelere ulaştırılabılmıştır. 23 Ekim'de ise ahaliye gönderilen yardımların düzenli olarak yapılmaya başlandığı belirtilmiştir (BOA, DH.MTV, 52-1/5).

d) Kuraklıklar:

Kıtlık ve kuraklıklar, toprağa bağlı ekonomilerde oldukça yıkıcı etkiler bırakmıştır. Beklenen ürünün elde edilememesi, kırsal alanlarda yaşayan insanların elini kolunu bağladığı gibi devletler içinde sıkıntılar doğurmuştur. Zira ürünün yetersizliği veya ürün elde edilememesi vergilendirme vasıtasıyla kaynak oluşturmaya çalışan devlet mekanizmasını da işlevsiz kılabilmektedir. Palu'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında iki büyük kuraklık dönemi yaşanmış ve ahalinin çoğu bulunduğu yerleri terk etmek zorunda kalmıştır.

d.1. 1861-1865 Kuraklığı: 1861 yılında Palu'da yeterli düzeyde ürün elde edilememiş, 1862 yılı harman vaktinde de beklenen oran yakalanmamıştır. İki yıl boyunca rekoltenin düşük olması, ahaliyi zor durumda bırakmış ve zahire ihtiyacı hâsıl olmuştur. 1863 yılı için ihtiyaç duyulan 200.000 İstanbul kilesi zahirenin 50.000 kilesinin Harput Miri ambarından geri kalan 150.000 kilelik kısmın ise her birinden 50.000 kile olmak ve bedeli bir sonraki yıl ödenmek üzere Erzurum, Sivas ve Kürdistan eyaletlerinden temini yoluna gidilmiştir. Ancak bunun pek mümkün olduğunu söyleyemeyiz. Zira Hozat ve Harput'ta bulunan askerlerin ekmek tayinatı için gerekli zahirenin Harput ambarından sağlanması, Harput'tan beklenen miktarda zahirenin aktarılmasını engellemiştir (BOA, MVL, 657/80). 1863 yılında Harput ambarından Palu'ya gönderilen zahire, ahali tarafından 1864 yılına tohumluk olarak saklanmış ve bu sefer de yiyecek için zahireye ihtiyaç duyulmuştur (BOA, MVL, 672/14). 1864 yılında dört şiddetli ve kırk küsur kadar da hafif depremin meydana gelmesi Palu halkını oldukça zor durumda bırakmıştır (BOA, MVL, 676/48). Zaten kuraklıktan mağdur olan ahali bir de depremlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Ek olarak küçük hayvanatta yaşanan telefata ile birlikte iyice kötüleşen durum neticesinde yaklaşık 3.000 hanelik ahali civar kazalara sığınmaya başlamış, kimsesiz kalanlar ise açlıktan ölmüştür. Belli bir süre Harput, Erzurum, Diyarbakir, Siverek, Urfa ve buralara bağlı kazalardan mümkün mertebe zahire aktarılmışsa da, durum düzeltilenmemiştir (BOA, MVL, 678/51). Dayanacak gücü kalmayan ahalinin talebi üzerine vergilerin toplanması bir sene ertelenmiştir (BOA, İ.MVL, 526/23602).

d.2. 1891-1893 Kuraklığı: XIX. yüzyılın ikinci yarısında Palu'da ortaya çıkan ikinci büyük kuraklık 1891 yılında başlamış ve üç yıl boyunca devam etmiştir. 1892 yılına oranla 1/5 oranında ekimi yapılan tohumlardan da

ümidini kesen halk civar bölgelerden ihtiyaçlarını gidermek üzere zahire temini yoluna gitmişlerdir. Hayvan sahipleri hayvanlarıyla, hayvanı olmayanlar ise 24-36 saat mesafede bulunan Diyarbakir ve Siverek'ten sırtlarıyla zahire taşımak zorunda kalmıştır. Ancak buna tahammülü kalmayan 500 haneden fazla ahali Palu'dan ayrılmaya başlamıştır. 1893 yılında Palu'da yaşayanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere Diyarbakir vilayetinin yakın mahallerinden gerekli zahirenin bölgeye aktarılması sağlanmıştır (BOA, Y.A.HUS, 277/23; BOA, Y.MTV, 79/55; BOA, İ.HUS, 13/33).

Sonuç

Palu ilkçağlardan beri bir geçiş güzergâhı olması ve Murat Vadisi'ni kontrol edebilme durumundan dolayı önemli yerleşmelerden biri olarak kabul ve itibar görmüştür. Ancak yerleşimin yapıldığı sahanın bir fay hattı üzerinde olması, zaman zaman sakinler için sıkıntılar doğurmuştur. Muhtelif zamanlarda iklim koşullarının değişmesi ve yaşanan kuraklıklar ciddi oranda Palu ahalisini etkilemiş ve nüfusta bir azalma meydana getirmiştir.

Palu'nun tabii afetlerden en çok etkilendiği zaman dilimi 1861-1865 yılları arasındadır. Bu süre boyunca devam eden kuraklık, özellikle küçük hayvanlarda yaşanan telefata ve depremlerin görülmesi halkı oldukça zor durumda bırakmıştır. Hükümetin aldığı tedbirler bir noktaya kadar etkili olmuş fakat sıkıntılar uzun müddet giderilememiştir. Yine 1891-1893 yılları arasında yaşanan ikinci kuraklık zamanlarında benzer hadiseler yaşanmıştır. Burada şunu ifade etmek gerekir ki, her iki kuraklık zamanı demografik olarak Palu'nun bayağı etkilendiği dönemlerdir ve önemli ölçüde nüfusu civar bölgelere gitmek zorunda kalmıştır. Bu hadiselerden sonra Palu'nun 25 köyünde ortaya çıkan sığır vebası da hayvanlar arasında hayli telefata sebep olmuş ve bahsi geçen köy ahali için sıkıntılı bir süreç başlamıştır.

Sonuç olarak, yaklaşık elli yıl içerisinde salgın hastalık, kuraklık ve deprem kaynaklı sorunlar yaşayan Palu halkı iktisadî, sosyal ve nüfus açısından dengenin bozulduğu ve düzensizliklerin yaşandığı bir yere dönüşmüştür. Bütün bunlara rağmen Palu, Cumhuriyetin ilk yıllarında hala Elazığ'ın en fazla köyüne, hatırı sayılır oranda hayvan sayısına ve hayvansal üretime sahipti. Yine Elazığ'a bağlı kazalar içerisinde nüfus açısından Merkez kazadan sonra gelmekteydi.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri (Başbakanlık Osmanlı Arşivi-BOA)

A.MKT. MVL, 54/35, 24 Ramazan 1268

A.MKT.DV, 133/77, 15 Cemaziyelevvel 1275

BEO, 1305/97847, 28 Zilhicce 1316

- BEO, 1472/110388, 18 Zilhicce 1317
BEO, 1475/110608, 23 Zilhicce 1317
DH.MKT, 1695/93, 15 Cemaziyelahir 1307
DH.MKT, 1849/114, 6 Zilhicce 1308
DH.MKT, 1859/68, 10 Muharrem 1309
DH.MKT, 2231/152, 2 Rebiülahir 1317
DH.MKT, 2332/61, 16 Zilhicce 1317
DH.MKT, 2334/68, 21 Zilhicce 1317
DH.MTV, 52-1/5, 21 Şevval 1328
İ.HUS, 13/33, 15 Zilhicce 1310
İ.MVL, 526/23602, 2 Ramazan 1281
MVL, 657/80, 15 Cemaziyelevvel 1280
MVL, 672/14, 2 Zilkade 1280
MVL, 676/48, 6 Muharrem 1281
MVL, 678/51, 6 Safer 1281
Y.A.HUS, 277/23, 18 Zilhicce 1310
Y.MTV, 48/33, 10 Recep 1308
Y.MTV, 79/55, 9 Zilhicce 1310
Y.PRK.ASK, 70/30, 24 Recep 1308

2. Tetkik Eserler

AKSIN, Ahmet (1999), *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ.

ÇAKAR, Enver (2018), "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Palu Köprüsü", *Harput Araştırmaları Dergisi*, 5/1, Elazığ, s. 1-28.

İMAMOĞLU, M. Şefik – ÇETİN, Erhan (2007), "Güneydoğu Anadolu Bölgesi Ve Yakın Yöresinin Depremsellik", *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, s. 93-103.

ÖZDEMİR, Mehmet Ali - İNCEÖZ, Murat (2003), "Doğu Anadolu Fay Zonunda (Karlıova-Türkoğlu Arasında) Akarsu Ötelenmelerinin Tektonik Verilerle Karşılaştırılması", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1, s. 89-114.

TAŞKIN, Ünal (2015), “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Elazığ (1925-1930)”, *Tarihten Günümüze Elazığ Uluslararası Kongresi 17-19 Kasım 2014 Elazığ*, Ankara, s. 229-250.

ÜNAL, Mehmet Ali (1989), *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara.

YEDEK, Şahin(2015), “Atatürk Döneminde Elazığ’ı Temsil Edenler”, *Akademik Bakış Dergisi*, S.48- Mart-Nisan, s.61-79.

YEDEK, Şahin(2018), *Elazığ’da İdari, Siyasi ve Sosyoekonomik Hayat(1923-1950)*, Ankara.

YILMAZÇELİK, İbrahim (1995), *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, Ankara.

2018 YILI MURAT (NORİK) HÖYÜK KAZI ÇALIŞMALARI: ÖN DEĞERLENDİRMELER

Archaeological Excavations at Murat (Norik) in 2018: A Preliminary Report

Abdulkadir ÖZDEMİR¹ Ziya KILINÇ² Yusuf AĞTAŞ³
Ergül DEMİR⁴ Mikail TOFUR⁵ Bilal AYDIN⁶
Ercan KAN⁷

Geliş Tarihi: 15.10.2018/Kabul Tarihi: 01.11.2018

Öz

Bu çalışma Bingöl İli Solhan İlçesi Murat köyü sınırları içerisinde yer alan, Murat Nehri kenarındaki Murat (Norik) Höyük'te 2018 yılında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında elde edilen bulgularla ilgili bir ön değerlendirmedir. Murat nehrinin menderes yaptığı kenarında yer alan bu yerleşimde yapılan kazılarda Orta Demir Çağı'na ait buluntulara rastlanılmıştır. Yerleşimde tespit edilen tek kültür tabakası içerisinde mimari olarak bir kale yapısına ait temel kalıntıları ve bu yapıyla bağlantılı çeşitli küçük buluntulara ait örnekler ele geçmiştir. Burada yapılan kurtarma kazılarında ele geçen buluntular arasında seramikler Urartu dönemi seramiklerinin taşra versiyonları iken diğer ele geçen camdan yılan başlı bileklik; iğne, bileklik, küpe, fibula ve kemer parçası gibi bronz objeler dönemin önde gelen Urartu merkezlerinden gelen örneklerin karakteristik özelliklerini yansıtır. Bingöl'ün ilk sistemli arkeolojik kazısı olma özelliği gösteren Murat (Norik) Höyük'te yapılan kurtarma kazıları, MÖ 1. binyılın ilk yarısında Doğu Anadolu Bölgesi'ni egemenliği altına alan Urartu Krallığı'na ait verilere yeni katkılar sunacağı açıktır.

Anahtar Kelimeler: *Orta Demir Çağı, Urartu, Kale, Doğu Anadolu, Bingöl, Murat Köyü.*

Abstract

This study aims to introduce the preliminary results of the rescue excavations conducted at Murat (Norik) Höyük, located on the edge of Murat River. The mound

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bilimsel Danışman, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Elazığ. E-posta: aozdemir@firat.edu.tr

² Kazı Başkanı, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Müdürü.

³ Müze Araştırmacısı, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi.

⁴ Arkeolog, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi.

⁵ Arkeolog, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi.

⁶ Arkeolog, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi.

⁷ Arkeolog, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Fırat Üniversitesi Müh. Kampüsü, Elazığ.

is situated south of the modern village of Murat in the Solhan town of Bingöl city in Eastern Anatolia. The excavations conducted in 2018 yielded diagnostic finds mainly representing the Middle Iron Age. A single cultural level identified at the mound yielded the foundations of what appear to be a fortress. This cultural layer rich in small finds clearly belongs to the architectural remains of a fortress. The pottery assemblage recovered from the excavations represent the local versions of the typical Urartian pottery, while snake-headed glass bracelet and bronze objects such as needles, bracelets, earrings, fibula and belts display characteristic features of comparable finds known to us from major excavated Urartian sites. The rescue excavations carried out Murat (Norik) Höyük, which has been the first systematic archaeological excavation conducted in the area Bingöl, are hoped to contribute much to our general understanding of the Urartian presence in this part of eastern Anatolia during the early first millennium BC.

Keywords: *The Middle Iron Age, Urartu, Fortress, East Anatolia, Bingöl, Murat Village.*

Giriş

Murat (Norik) Höyük yerleşmesi, Doğu Anadolu bölgesinde, Yukarı Fırat Bölümü'nün Bingöl ili Solhan ilçesine bağlı Murat Köyünün 230 m. güneyinde, Murat nehri kıyısında yer almaktadır (Resim-1/2). İsmi içinde bulunduğu köyden alan yerleşme, denizden +1098 m. yükseklikte, doğu-batı uzantılı 135 x 85 m. büyüklüğünde ve 18 m. yükseklikte oval formlu olup, doğal bir tepenin üzerine kurulmuştur.

Murat (Norik) Höyük olarak tescillenen yerleşimin yapılan arkeolojik kazılar sonucunda, direk ana kaya üzerindeki zemine oturtulmuş ve tek kültür katmanı ile temsil edilen bir kale yerleşimi olduğu anlaşılmıştır.

Bingöl Havzası/Ovası ve çevresi Orta Pliyosen sonlarında belirilmiş, Üst Pliyosen sonlarında ortaya çıkmış ve Pleistosen dönemin sonlarına doğru ise günümüzdeki şeklini almıştır (Tonbul 1990: 340). Bingöl, Murat ve kollarının fazlaca gömülmediği bir plato görünümündedir (Yücel 1987: 144). Zaman içerisinde gerçekleşen jeomorfolojik olaylarla Murat nehrinin yatağına az gömüldüğü anlaşılmaktadır. Holosen dönemde Murat nehri yer yer menderesler çizerek vadi tabanlarını ova yüzeyinden 50 ile 150 m. arasında değişen derinlikte yardığı belirlenmiştir (Tonbul 1990: 344). Akarsuların aşındırma ve biriktirme faaliyetleri topografyanın şekillenmesinin yanı sıra prehistorik dönemlerde yer seçiminde de etkin rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yüksek dağların derin vadilerinden akan ve debisi oldukça yüksek olan Murat nehri, menderes yaptığı ve sığlaştığı bir alanın Demir Çağı'nda yerleşim alanı olarak seçilmesinde coğrafyanın büyük bir etkisi olduğu görülmektedir. Murat Nehri kenarındaki yerleşim stratejik bir konuma sahiptir (Resim-3).

Yerleşmenin de içinde yer aldığı yöredeki vadi tabanları ana akarsular ve bunlara bağlı yan kolların taşkın ve millenme alanları olduğundan dolayı kum adaları ve terk edilmiş menderesler vd. gibi biriktirme alanlarına bölgede sıklıkla rastlanılmaktadır (Tonbul 1990: 344). Özellikle Murat (Norik) Höyük yerleşmesinin 50 m. güneybatısında yer alan Norik-II Höyüğü'nün Murat nehri ve Alak deresinin birleştiği alanda yer alması ve nehrin menderes yaptığı ve biriktirmenin fazla olduğu alanda oluşan kum adasının prehistorik insanlar tarafından yerleşim yeri olarak seçildiği ve kullanıldığı yapılan sondaj çalışmaları sonucu tespit edilmiştir.

Yerleşme, köy yerleşiminin yakınında kalması ve hemen yanından demiryolu ve karayolu geçmesi sebebiyle çok tahribata uğramıştır. Yakın zamana kadar yerleşimin üzerinde modern bir yapı bulunmaktaydı. Yerleşmenin batısından ve kuzeyinden de geçen demiryolu ağının inşası sırasında, sorumlu mühendis tarafından, yerleşme üzerine bir ev inşa edilmiştir. Bu evin inşası yerleşmeye zarar vermiştir. Güneyinden geçen karayolu çalışmaları sırasında yerleşmenin güney etekleri de tahrip olmuştur. Ayrıca yerleşmenin üzerinde bir bayrak direği yer almaktaydı. En büyük tahribat ise yerleşmenin doğusunda ve batısında olmuştur. Bu alanlardan yol yapım çalışmaları için iş makineleri ile toprak alınmıştır. Buradan oluşan kesitte yerleşmenin ana kaya üzerine oturan oval görünümlü doğal bir tepe üzerinde yer aldığı tespit edilmiştir.

Murat (Norik) Höyüğü 2018 Yılı Kazı Çalışmaları

Murat (Norik) Höyük'te arkeolojik araştırmalar 2018 yılında başlamıştır. Kazı yöntemi olarak Plankare Sistemi tercih edilmiştir. Kazıya başlamadan önce yerleşme plankare sistemine göre, 10x10 metrelik karelere bölünmüş ve bu sisteme göre tek tabaka olduğu tespit edilen yerleşmenin mimarisi bir bütün olarak ortaya çıkarılmıştır. Yüzey toprağının hemen 10 cm altında, modern bir evin temel kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı aynı zamanda höyüğün 50-100 yıl önceki yüksekliği hakkında bilgi vermektedir. Yöre halkı ile yaptığımız konuşmalarda evin inşası sırasından yerleşmenin yüzeyinin düzlendiği ve yapının inşası için yaklaşık 50 cm ile 1m. arası temel kazıldığı belirtilmiştir. Bu yüzden de yerleşmenin yüzeyini yaklaşık yüzyıl önce 2 m. daha yüksekte düşünmek gerekir.

Yerleşmenin üzerindeki modern yapı kaldırıldıktan sonra Orta Demir Çağı'na ait temel kalınlıkları 1.5-2.5 m. arasında değişen savunma yapısı ortaya çıkarılmıştır (Resim-4). Ana kaya üzerine oturan bu yapının temel taşları çamur harç ile tutturulmuştur. Fonksiyon olarak yapının, güneybatısında asıl yerleşmenin yer aldığı Norik-II Höyüğü ile birlikte düşünüldüğünde (Resim-3), höyüğün stratejik konumunu da göz önünde bulundurularak, buranın savunma amaçlı bir kale olarak kullanılmış olabileceği

düşünülmektedir. Bu mimari yapı direk ana kaya üzerindeki zemine oturtulmuş ve tek kültür katmanı ile temsil edilmektedir. Bu kültür katmanı ise Orta Demir Çağı/Urartu Krallığı'na tarihlendirilmektedir.

İlk verilere göre doğal bir tepe üzerinde yer alan kaleye ait mimari kalıntılar taş temel üzerine kerpiç üst yapıdan oluşmaktadır. Üst bölüm kerpiç olduğu için günümüze dair çok az veri ele geçmiştir. Yapının kuzeydoğu-güneybatı uzantılı karşılıklı uzanan 1.5- 2.5 m. arası değişen kalınlıktaki sur duvarlarının belirli aralıklara dışarıdan payelerle desteklendiği tespit edilmiştir. Kalenin kalın duvarları içerisinde geniş bir orta avlu ve avlunun karşılıklı her iki yan tarafında günlük kullanıma ait küçük odalar yer almaktadır. Yapının içerisinde ve dışarısında her hangi bir süslemeye ait bir iz ele geçmemiştir. Sadece avluda bir adet taş sütun kaidesi ortaya çıkartılmıştır. Kale içerisinde yer alan ve farklı işlevlerde kullanılan küçük mekânların bölme duvarları ile birbirinden ayrıldığı görülmüştür. Bu duvarlardan bazılarının yüzeyinde çamur sıva kalıntıları tespit edilmiştir (Resim-5). Yüksek bir ısıya maruz kalarak günümüze kadar ulaşan çamurdan sıva kalıntılarının kırmızı bir renk aldığı ve günümüze kadar geldiği anlaşılmaktadır. Kalenin özellikle kuzeyindeki kuzeydoğu-güneybatı uzantılı sur duvarının kuzey kısmında çok sayıda duvardan yıkılmış döküntü taşlar tespit edilmiştir. Herhangi bir yangın veya saldırı kalıntısına rastlanmadığından ötürü yıkıntı muhtemelen bir deprem sonucunda oluşmuştur.

Prehistorik dönemlerden itibaren içinde yaşayanların temel ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde oluşturulan mekânların taşınmaz mekân içi öğeleri arasında yer alan ocak, fırın, seki, silo vb. alanları mekân sakinlerinin kullanım önceliğine göre hane içinde konumlandırılmıştır. Bu bağlamda kalenin doğu ve batı taraflarındaki mekânların daha çok askerlerin günlük ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Kalenin geniş üstü açık olan orta kısmı ise avlu olarak kullanılmıştır. Kalenin tahrip edilmiş batı kısmında, kaledeki askerlerin günlük ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ekmek yapımında kullanılan bir adet pişmiş toprak hamur teknesi ve ekmek pişirmede kullanılan bir adet pişmiş toprak tandır *in situ* bir şekilde ele geçmiştir (Resim-6). Kalenin doğu kısmında, avlu ile mutfak olarak kullanıldığı düşünülen mekâna 1 m. genişliğindeki bir kapı boşluğundan girilir. Mekânın içinde bir adet pişmiş toprak ocak ile etrafında yoğun bir kül dolusu tespit edilmesi, ocağın hemen yanı başında alt öğütme taşının bulunması ve mekânın tabanında *in situ* olarak günlük kullanıma ait çanak çömlekler ele geçmesi (Resim-7) ve mekânın boyutları da göz önüne alındığında buranın mutfak olarak kullanılmış olabileceği düşünülmüştür.

Kalenin iş makineleri ile tahrip edilen batı kısmında yapılan çalışmalarda, oldukça tahrip edilmiş dörtgen forma sahip bir mekân ortaya çıkarılmıştır (Resim-8). Mekânın ana kaya oyularak özenle inşa edildiği, kayaların üzerinde tespit edilen taşçı aletlerine ait izlerden anlaşılmaktadır. Yaklaşık 5.20x4.20 boyutlarında olan mekânın tüf karışımı volkanik bir kayaç olan *İgnimbirit* taşından düzgün yüzeyli kesme taşlarla inşa edilmiş bir mezar odası olduğu düşünülmektedir. Mezar odasının girişi batıda olup büyük bir kısmı tahrip olmuş diğer yan duvarlarının ise temel seviyesinde birkaç taş sırası korunarak günümüze ulaşmıştır. Mezar odasından sadece batısında karbonize olmuş ahşap parçaları ve güneydoğu köşesinde Urartu dönemi bronz işçiliği gösteren kemer parçaları ele geçmiştir. Bitki motifleri ile bezendiği anlaşılan kemerin üstte ve altta konturları bellidir ve düzenli aralıklarla delikler bulunmaktadır. Mezar odasının yer aldığı alan, yöre halkı ile yaptığımız konuşmalarda yakın dönemde iş makineleri ile toprak alımı sırasında aşırı bir tahribata uğradığı anlaşılmıştır. Kazı çalışmaları sırasında da karşılaşılan güncel buluntular bu durumu kanıtlamıştır.

“Kırmızı perdeli Urartu seramiği” olarak adlandırılan Urartu dönemi çanak çömleklerinin, krallığın merkezi olan Van Gölü Havzası’ndan uzaklaştıkça kalitesinin düştüğü bilinmektedir. Merkezin dışında muhtemelen daha taşra, fakir halk veya Urartulu olmayan farklı yöre halklarının bu tür seramiği daha az kullandıkları ve malların kalitesi açısından çok farklı olduğu anlaşılmıştır (Çilingiroğlu 1997: 134). Murat (Norik) Höyük yerleşmesinde ise genelde açık formların görüldüğü çanak çömlekçiliğin kalite açısından çok farklı olduğu görülmüştür. Bu bağlamda yerleşmede siyahımsı, grimsi, devetüyü ve kahverenginin koyu ve açık tonlarında değişen hamur renklerine sahip kaplar ele geçmiştir. Kaplar, orta ve kaba nitelikte hamur ve içerisinde ince orta ve iri boyutta taşçık katkılı olup, iyi veya orta derecede pişmiş ve kalın cidarlıdır. Yüksek ve orta derecedeki ısıda tam pişmiş veya gri özlü pişmiştir. Kapların yüzeyi düzgün yüzeyli olup, el yapımı kaplarda kaliteli perdeli uygulanmış ve genelde astar renginde sıvazlama yapılmıştır. Bunlara ek olarak az sayıda kırmızı astarlı sermikte ele geçmiştir. Genel olarak elde ve çarkta biçimlendirilen kapların, Doğu Anadolu MÖ 1. binyıl geleneğiyle benzer özellikler sergiledikleri tespit edilmiştir.

En yaygın formlar arasında içe ve dışa çekik dudaklı geniş ağızlı, dibe doğru daralan düz dipli yayvan, derin veya halka dipli çanaklar; geniş veya dışa çekik ağızlı, bazen kalın dudaklı, iç bükey boyunlu veya kısa boyunlu, bazen keskin omurgalı, şişkin gövdeli, dibe doğru daralan oval veya düz dipli çömlekler; geniş ağızlı veya hafif içe dönük ağızlı, basit dudaklı, dibe doğru hafif daralan düz dipli kâseler; hafif içe dönük veya dışa çekik basit ağızlı, basit dudaklı, ağızdan dibe doğru daralan, yuvarlak, oval veya düz

dipli minyatür kaplar görülmektedir. Ayrıca şişkin gövdeli, dibe doğru daralan küçük düz dipli kulplu testi; geniş ağızlı, dibe doğru daralan düz dipli bardak ve hafif dışa çekik ağızlı, hafif şişkin gövdeli aşağı doğru daralan düz dipli, dikey kulplu maşrapa ve basit düz ağızlı huni boyunlu çanak da görülen formlar arasındadır. Bezeme genellikle yoktur ama az da olsa çanaklarda dudak kısımlarında tek sıra yiv, çömleklerde boyundan omuza geçişte veya boyun bitiminde kabartmalı oluk bezeme görülmektedir. Çanak çömlekler üzerinde genelde dikey ve yatay kuşaklar görülür.

Çanak çömleklerin yanı sıra, üstü bezemeli veya bezemesiz yuvarlak formlu tutamaklı kapaklar, bikonik, konik ve yarımküre biçimli ağırşaklar, bikonik biçimli tezgâh ağırlıkları ele geçen diğer pişmiş toprak buluntular arasında yer almaktadır. Kaleden ele geçen diğer buluntular arasında öğütme taşları, çakmaktaşları, camdan gövdesi spiral bezeli uç kısmı yılan başlı bileklik ve boncuk yanı sıra, bronz eserlerden iğne, küpe, bileklik, çivi, fibula ve kemer parçaları yer almaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Murat (Norik) Höyük yerleşmesi, mimarisi, seramikleri ve bronz eserlerinin form, biçim, bezeme, bronz işçiliği, inşaa tekniği gibi belirgin özelliklerinden dolayı yaklaşık olarak MÖ 1. binyılın ilk yarısına, Orta Demir Çağı/Urartu Krallığı'na tarihlendirilmektedir. Yerleşmenin tam olarak Orta Demir Çağı'nın hangi alt dönemine yerleşmesi gerektiği sorusu yerleşimden alınan karbon örneklerinin Yaş Tarihlemesi yapıldıktan sonra daha da netleşecektir. Doğal bir tepe üzerinde yer alan yerleşme, aslında üzerindeki tek kültür katmanı ile temsil edilen savunma amaçlı inşaa edilmiş kale yapısından ibarettir.

Kale'nin doğu kısmında yoğun bir kül dolgusu içerisinde Orta Demir Çağı özelliği gösteren seramikler mekânın tabanı üzerinden *in situ* olarak ele geçmiştir. Bu seramik formlarının ve kaledeki diğer ele geçen bronz eserlerin benzerlerine Urartu Krallığı hakimiyetinde olan bütün Doğu Anadolu coğrafyasında rastlandığı görülmektedir. Bununla birlikte Urartu Krallığının merkezinden uzaklaştıkça daha taşra, fakir halk veya Urartulu olmayan farklı yöre halklarının kullandıkları malların kalitesi açısından çok farklı olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda kalede ele geçen buluntulardan; camdan gövdesi spiral bezeli uç kısmı yılan başlı bileklik, bronz eserlerden iğne, küpe, bileklik, fibula ve kemer parçalarının Doğu Anadolu'da çok sık karşılaşılan tipik bir Urartu işçiliğine ait olduğu anlaşılmış olup, işçilik kalitesinin düşük olduğu gözlemlenmiştir. Urartu Krallığı çok gelişmiş bir bronz endüstrisine sahip olduğu ve farklı coğrafyalara üretim fazlası bronz eserleri gönderdiği bilinmektedir (Belli 2004: 39). Özellikle Urartu kemerleri üzerine araştırma

yapan bilim insanları tarafından, kemerlerin üzerindeki tasvirlerin stil gelişimine göre, süsleme unsurları ve sahnelere göre, benzer sahnelerin olduğu yazıtlı eserlere göre veya genişliklerine göre MÖ 8. ile 7. yüzyıllar arasında tarihleme yapıldığı anlaşılmaktadır (Akurgal 1968; Kellner 1991; Çilingiroğlu 1997; Çavuşoğlu 2002). Kalenin batı kısmındaki mezar odasından ele geçen bronz levhaların tipik Urartu bronz işçiliğini yansıtan bir kemer parçası olduğu anlaşılmıştır. Bitki motifleri ile bezendiği anlaşılan kemerin üstte ve altta konturları bellidir ve düzenli aralıklarla delikler bulunmaktadır. Urartu kemerlerinin arka yüzlerinin deri ile kaplandığı, uzun ve yan kenarları boyunca açılmış deliklerle kemere tutturulduğu bilinmektedir (Çilingiroğlu 1997: 122; Çavuşoğlu 2002). Ele geçen kemer parçalarının üzerlerini kaplayan korozyon tabakası, tahribat ve küçük parçalar olmasından dolayı benzer örneklerle karşılaştırma ve tarihleme imkânı vermemektedir.

Urartular, MÖ 1. binyılın ilk yarısında, Van Havzası'nın bulunduğu bölgede merkezi bir krallık sistemi kuran, başkenti Van Kalesi/Tuşpa olan, Doğu Anadolu, Kafkas ötesi ve Kuzeybatı İran bölgeleri gibi geniş bir coğrafyada egemenliğini sürdürdüğü bilinmektedir (Belli 2004; Köroğlu 2011; Konyar 2018). Bu dönem özellikle Van bölgesi ve çevresinden iyi bilinmektedir. MÖ 1. binyılın ilk yarısına ait Bingöl'de ise yapılmış herhangi bir arkeolojik kazı bulunmamaktadır. Bu bölge hakkında daha çok V. Sevin'in 1985-1987 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmalarından bilgi edinilmektedir (Sevin 1987; 1988; 1989). 2018 yılı Murat (Norik) Höyük kurtarma kazısında ortaya çıkarılan bu mimari yapı ve buluntular değerlendirildiğinde, buranın şimdilik Urartu Dönemine ait bir taşra özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır. Bingöl'ün ilk sistemli arkeolojik kazısı olma özelliği gösteren Murat (Norik) Höyük kurtarma kazıları, bölgenin tarihsel gelişimine katkı sunacağı, özellikle 2019 yılı Norik-II Höyüğünde yapılacak olan kurtarma kazıları neticesinde ise Bingöl bölgesinin Urartu Dönemi hakkında daha detaylı bilgiler elde edileceği hedeflenmektedir.

Teşekkür

Murat (Norik) Höyük kurtarma kazılarına gerekli izinleri verdiklerinden ötürü T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığına, Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne ve Elazığ Müzesi Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz. Ayrıca kurtarma kazısının finansörlüğünü yapan Kalehan Genç Enerji Üretim A.Ş. 'ye teşekkür ederiz. Kazıya her türlü görüş ve önerileri ile katkıda bulunan Bilimsel Danışmanlarımızdan Prof. Dr. Rafet Çavuşoğlu'na, Dr. Öğr. Üyesi Hanifi Biber'e ve Doç. Dr. Hakan Yılmaz'a teşekkürü bir borç biliriz. Kurtarma kazılarında çalışan uzman ekip üyelerimizden Arkeolog Mehmet Turan'a büyük bir özveri ile çalışarak arazide gerekli dokümantasyonu sağlamasından ve höyüğün küçük buluntu ve mimari çizimlerini yapmasından

dolayı teşekkürü bir borç biliriz. Ayrıca Arkeolog uzman ekip üyelerimizden İsmail Çağal'a, Oktay Ok'a ve Döndü Gül'e teşekkür ederiz.

Kaynakça

Akurgal, Ekrem. *Urartaische und Altiranische Kunstzentren*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1968.

Belli, Oktay. *Anadolu'da Kalay ve Bronzun Tarihi*, İstanbul, 2004.

Çavuşoğlu, Rafet. *Urartu Kemerleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, Erzurum Atatürk Üniversitesi.

Çilingiroğlu, Altan. *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, İzmir, 1997.

Kellner, H. J. "Grouping and Dating of Bronze Belts", *Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E*, R. Merhav (ed.), Tell Aviv: Sabinsky Prees Ltd. 1991, 142-161.

Konyar, Erkan. *Yüksek Yaylanın Başkenti Van-Tuşpa*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2018.

Koroğlu Kemalettin, "Urartu: Krallık ve Aşiretler", *Urartu Doğuda Değişim*, K. Koroğlu ve E. Konyar (derl.), İstanbul, 2011, 12-53.

Sevin, Veli. "Malatya-Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey araştırması 1985", IV. AST, 1987, 279-300.

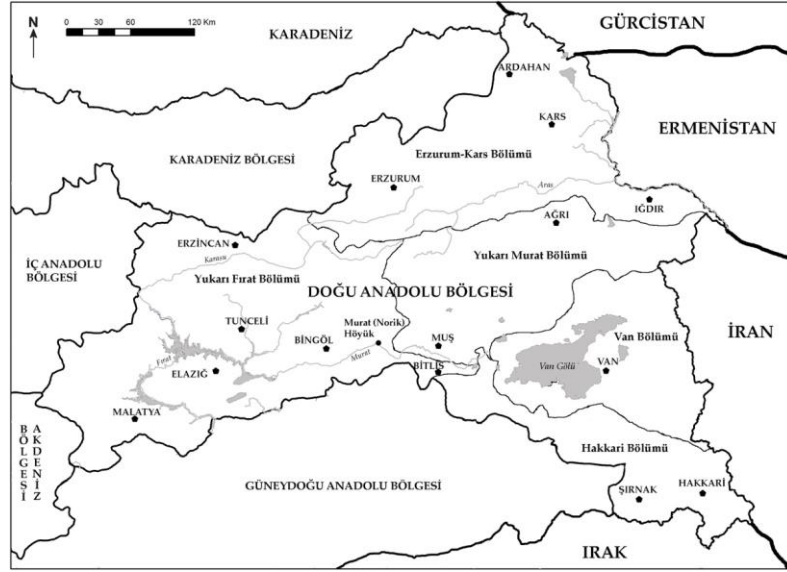
Sevin, Veli. "Elazığ-Tunceli-Bingöl İlleri Yüzey araştırması 1985", V. AST, 1988, 1-44.

Sevin, Veli. "Elazığ-Bingöl Yüzey araştırması 1985", VI. AST, 1989, 451-500.

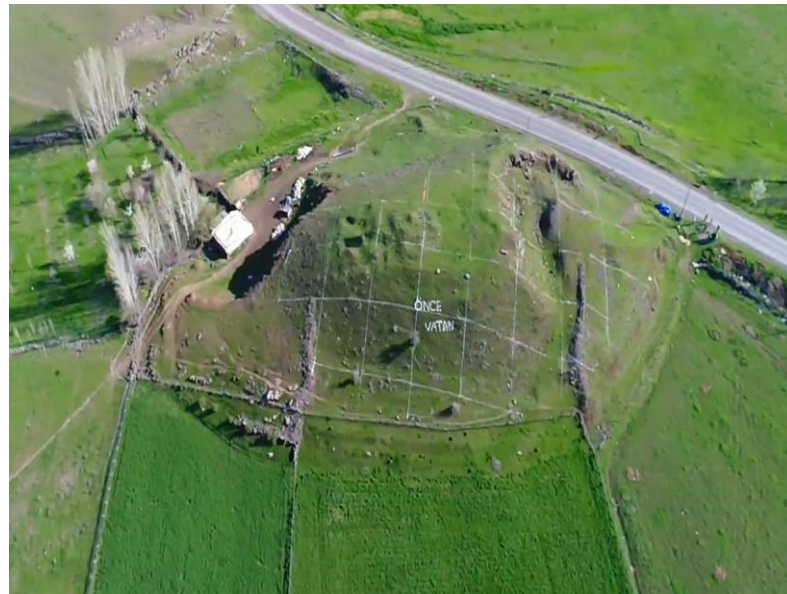
Tonbul, Saadettin. "Bingöl Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi ve Gelişimi", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi* Cilt 2, Sayı 2, 1990, 329-352.

Yücel, Talip. *Türkiye Coğrafyası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 68, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1987.

RESİMLER

Resim-1: Doğu Anadolu bölgesi Yukarı Fırat Bölümü içerisindeki Murat (Norik) Höyüğü'nün konumu (Çizim: A. Özdemir).

Resim-2: Murat (Norik) Hüyük'nün kuzeyden kazı öncesi genel görünümü (Kaynak: Norik Hüyük kazısı fotoğraf arşivi).

Resim-3: Murat Nehri kenarındaki Murat (Norik) Höyüğü (önde) ve Norik-II Höyüğü (sol tarafta) havadan genel görünümü (Kaynak: Norik Höyük kazısı fotoğraf arşivi).

Resim-4: Murat (Norik) Höyüğü'nün kazı sonrası havadan genel görünümü (Kaynak: Norik Höyük kazısı fotoğraf arşivi).

Resim-5: E9 açması, E9/003/D numaralı duvarın güney yüzeyindeki yanmış çamur sıva kalıntısı. (Kaynak: Norik Höyük kazısı fotoğraf arşivi).

Resim-6: E6 açması, *in situ* olarak ele geçen pişmiş toprak hamur teknesi (solda), G6 açması, *in situ* olarak ele geçen pişmiş toprak tandır (sağda), (Kaynak: Norik Höyük kazısı fotoğraf arşivi).

Resim-7: E8 açması, Mekânın tabanında *in situ* olarak ele geçen günlük kullanıma ait kaplar (Kaynak: Norik Höyük kazısı fotoğraf arşivi).

Resim-8: Murat (Norik) Höyüğü G4 açması, açığa çıkarılan mezar odasının havadan görünümü (Kaynak: Norik Höyük kazısı fotoğraf arşivi).

YEREL SİYASET VE KENT MEDYASI: 24 HAZİRAN 2018 GENEL SEÇİM SÜRECİNDE SİYASAL HABERLERİN KENT GAZETELERİNDE SUNUMU

*Local Politics And Urban Media: Presentation Of Political News In
The Urban Newspapers In The Process Of 24 June 2018 General
Election*

Adem DOĞAN*

Kübra TÜRKKAN**

Geliş Tarihi: 03.09.2018/Kabul Tarihi: 28.09.2018

Öz

Kent gazeteleri, kente ilişkin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanlarda yaşanan gelişmeleri okuyucularına ulaştıran yayın organlarıdır. Kent gazetelerinin yayımlarında yer verdiği haber türlerinin başında siyasi haberler gelmektedir. Kent medyasında seçim süreçlerinde hedef kitlesini/okuyucularını yerel siyasette yaşanan gelişmeler hakkında bilgilendirmenin gayretindedir. Kent gazeteleri özellikle seçim dönemlerinde siyasal gelişmeleri, siyasal partilerin, siyasal aktörlerin faaliyetlerini, değerlendirmelerini ve açıklamalarını haber metni haline getirerek okuyucularına ulaştırırlar. Yerel siyasetin aktörleri de seçmenlerine ulaşma, kent medyasının da okuyucularına bilgi/haber verme amaçları siyaset ile kent medyası arasında bir iletişim ve etkileşim sağlamaktadır. Bu etkileşim hiç şüphesiz siyasal haberlerin kent medyasında sunumunu etkilemektedir.

Bu çalışma, 24 Haziran Genel Seçimleri sürecinde Elazığ'da yayımlanan dört yerel gazetede yayımlanan siyasi haberlerin kent medyasında sunumunu sunumu incelemektedir. Çalışma kapsamında Elazığ'da günlük olarak yayın yapan Fırat, Günışığı, Haberkent ve Hâkimiyet Gazetelerinin 24 Haziran genel seçim sürecindeki yayınları içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, Elazığ kent gazeteleri siyasal seçim süreçlerinde yayınlarını kendi yayın politikaları, ideolojileri gibi kendilerinden kaynaklı faktörlerin yanında siyasal yapının kent siyasetinde dağılımı, siyasal partilerin kentte oy oranları ve okuyucularının siyasal eğilimleri bağlamında gerçekleştirmekte; yayınlarının içeriğini ve kapsamını bu parametrelere göre belirlemektedirler.

Anahtar Sözcükler: Yerel Siyaset, Kent Medyası, Genel Seçimler, Haber

Abstract

Urban newspapers are the broadcasting organs that convey the developments in the social, cultural, economic and political fields related to the city to their readers. Political news comes at the beginning of the news types that urban news-

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi, ademdogan@firat.edu.tr

** Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi, kturkan23@gmail.com

papers have published. It is in the effort of informing its target audience / readers about the developments in local politics in the media. Urban newspapers, especially in the election period, political developments, political parties, political actors' activities, evaluations and explanations to make it as a news text to the readers. The actors of local politics also reach their voters, and the aims of the urban media provide information and news to their readers and provide a communication and interaction between politics and urban media. This interaction undoubtedly affects the presentation of political news in urban media.

This study examines the presentation of the political news published in the four local newspapers published in Elazığ during the June 24th general elections. Within the scope of the study, the publications of Fırat, Günışığı, Haberkent and Hâkimiyet newspapers published in Elazığ daily during the June 24th general election process were evaluated with content analysis method. According to the findings of the research, urban newspapers of Elazığ carry out their publications in the political election processes in the context of the political tendencies of political parties in the city and the political tendencies of their readers, as well as the factors related to them such as their own publication policies and ideologies; the content and scope of their publications are determined according to these parameters.

Keywords: *Local Politics, Urban Media, General Elections, Political News*

GİRİŞ

Yerel Medya, kentlerin ruhunu, kimliğini, karakteristik özelliklerini, yaşam biçimlerini, hikâyelerini kısacası kente ait olan her şeyi bir yandan yansıtan diğer yandan ise tarihe not düşen önemli medya yapılanmasını ifade etmektedir. Bu medya türü, yayınlarının coğrafik ağı dolayısıyla yerel medya olarak nitelendirilse de iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler mekân kavramını ortadan kaldırdığından dolayı bu nitelendirme artık yerinde olmayacaktır. O nedenle, yerel medyaya içerik biçiminden, yayın kapsamından ve hedef kitesinden dolayı kent medyası demek daha yerinde olacaktır.

Kent medyası, yerel sorunları ortaya çıkaran, yerel sorunlar karşısında bölge halkını bilgilendiren, bilinçlendiren ve kamuoyu oluşturan araçlardır. Küçülen ve sınırların kalkma eğilimine girdiği dünyada, toplum ve içindeki birey, bir yandan dünyanın her yerinden bütün bir gün boyunca, yüzlerce kanaldan gelen haberler ile dünya vatandaşlığını yaşarken, diğer yandan da daha lokal ilişkilerle ve yaşadığı çevreye, kültüre, topluluğa daha yakın bir bağlılık ve ortaklık duygusu ile yaklaşmaktadır (Vural, 2007:339). Kent medyası bu anlamda bireylerin en büyük bilgi ve haber alma kaynağı olmaktadır.

Kent medyasının şehirlerin ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel vb gibi alanlarda gelişiminde önemli bir etkisi ve katkısı vardır. Kent medyası, kente

ait sorumlulukları olan, kentin sorunlarının çözümü için kamuoyu oluşturan, kentte yaşanan gelişmeleri gündeme taşıyan, kent sakinleri ile yöneticiler ve siyasal aktörler arasında köprü işlevi gören bir niteliğe sahiptir. Kent medyasının üç önemli işlevi olduğu Gezgin (2007: 178) tarafından ifade edilmektedir. Bunlardan birincisi, yöneten-yönetilen ilişkisi çerçevesinde kamu hizmetlerinin sağlıklı ve doğru biçimde halka duyurulması kent medyasının işlevlerinden biridir. Ayrıca, denetim, yönetenin halk adına denetlenmesi, kamuoyu yaratılması kent medyasının üzerindeki sorumluluklardan biridir. İkincisi beldelerde yerel yönetimlerin hizmetlerinin duyurulmasıyla birlikte yerel yönetim-vatandaş ilişkisinin sağlanması kent medyasının önemli işlevlerinden birisidir. Üçüncüsü ise, ulusal medyanın işlevlerinden biri olan eğitim işlevi; kent medyasında toplumsal kimliği ile önem kazanır. Ulusal iradenin doğru ve amaca uygun yansımada gerekli demokrasi kültürünün yerleştirilmesi, kent medyasının en önemli işlevlerindedir.

Kent medyası, hem yerel halkın demokrasi kültürünü edinmesinde hem de yerel demokrasinin sağlıklı işleyişinde önemli rol oynayan baş aktörlerden biridir. Günümüz Türkiye'sinde, yerel gazetelerin buldukları yörenin siyasal yaşamında önemli bir rolü vardır. Kent medyası, demokrasi anlayışının yerleşip kökleşmesinde, çok partili siyasal yaşamın ve katılımcı demokrasinin tabana yayılmasında önemli işlevlere sahiptir (Sim, 2007:400). Demokrasinin gelişip güçlenmesi kentlerden başlar. Kentlerde, kent medyası demokrasi kültürünün gelişmesine katkı sağladığı gibi demokrasinin etkin işlemesine de yayınları ile önemli destekler sağlarlar. Bu anlamda seçim süreçleri, demokratik yaşamın önemli enstrümanlarından biridir ve bu süreçte kent medyaları önemli bir görevi üstlenerek, kamuoyunu siyasal gelişmeler hakkında bilgilendirmektedirler.

Hiç şüphesiz, medya, işlevleri ve etkileri ile bireylerin ya da toplumların sosyal yaşamlarına, tercihlerine, siyasal duruşlarına, bilgilendirme süreçlerine, kanaatlerine yön veren bir referans aracıdır. Bu durum ulusal medya için olduğu kadar kent medyası için de geçerlidir. Bu nedenle siyasal kurumlar ya da siyasal aktörler kent medyasının kamuoyunu yönlendirme ya da etkileme gücünden yararlanmak istemektedir. Bunun içinde yerel siyasetin kurumları/aktörleri kent medyasını özellikle seçim süreçlerinde etkin bir şekilde kullanarak, seçmenleri hem bilgilendirme hem de siyasal tercihlerini etkilemeyi hedeflemektedir. Kent medyası da seçim süreçlerinde hedef kitlesini/okuyucularını yerel siyasette yaşanan gelişmeler hakkında bilgilendirmenin gayretindedir. Siyasal aktörlerin seçmene ulaşma, kent medyasının da okuyucularına bilgi/haber verme amaçları siyaset ile kent medyası arasında bir iletişim ve etkileşim sağlamaktadır. Bu etkileşim hiç şüphesiz siyasal haberlerin kent medyasında sunumunu da etkilemektedir.

Bu çalışma, 24 Haziran Genel Seçimleri sürecinde Elazığ'da yayımlanan dört yerel gazetede yayımlanan siyasi haberlerin kent medyasında sunumunu incelemektedir. Çalışma kapsamında Elazığ'da günlük olarak yayın yapan Fırat, Günışığı, Haberkent ve Hâkimiyet Gazetelerinin 24 Haziran genel seçim sürecindeki yayınları içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

1. Kent Medyası ve Yerel Siyaset

Kent Medyası, yayımladığı haberler, fotoğraflar ve ele aldığı sorunların yanı sıra kentin gereksinimleri, kentteki kültürel ve sosyal etkinliklere ilişkin aktardığı bilgilerle bireye “yaşanan yer” duygusunu, yaşadığı yerin bir parçası olduğu düşüncesini kazandırmaktadır. (Girgin, 2007: 245). Yerel medyanın yöreye katkılarını ve okur bilgilendirmesini vurgulayan Kayacan (1996: 57) “yerel medya, haber bakımından yayınlandığı yöredeki olaylara ağırlık veren, yerel sorunları objektif ve doğru bir şekilde dile getirerek, yöresinde kamuoyu açısından etkili olabilen, yörenin kalkınması ve gelişmesi için çaba sarf eden, kendi mahallindeki sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal gelişmeleri sağlıklı bir şekilde okurlarına aktarabilen yayın organlarıdır” değerlendirmesinde bulunmaktadır. Yerel kamuoyunun bir iletişim kurumu olan yerel basın, etkinlik içinde bulunduğu kent ya da bölgede yerel kamuoyunun oluşmasında etkili ve işlevsel kurumlardan biridir. O kent ya da bölgede yaşayanların, kendi çevreleriyle ilgili konularda dili, gözü, kulağıdır. (Vural, 2007:337).

Gazetelerin en temel işlevi okuyuculara haber vermektir. Dünyada meydana gelen pek çok olay, haber medyası tarafından çeşitli biçim ve türlerde haber haline getirilerek okuyuculara duyurulur. Bu türlerden birisi de siyasi haberlerdir. Genellikle gazetelerin ilk sayfalarından ve manşetten verilen siyasi olaylar, okuyucuların en çok ilgisini çeken haber türlerindedir. Siyasal olaylar, gazeteler aracılığıyla haber metni haline getirilerek okuyucuya duyurulur (Yaylagül vd., 2012: 3). Kent medyası, seçimlerin meydana geldiği yerin gündemini seçimle ilgili haberleri sıklıkla sayfalarında işleyerek gündeme getirmektedir (Nisan, 2014: 7). Siyasal partilerin seçim kampanya faaliyetleri, mitingler, salon toplantıları, ziyaretler vb. etkinlikler yerel basın aracılığıyla kamuoyuna ulaştırılarak, hem seçmenin bilgilendirilmesi hem de etkilenmesi hedeflenmektedir. Bu anlamda, yerel medyanın önemini bilen siyasal aktörler seçim süreçlerinde yerel medyayı etkin bir şekilde kullanarak seçmeni etkilemeye, tercihinin kendilerinden yana olmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Siyaset kurumunun halka yani kamuoyu desteğine ihtiyaç duyması, vatandaşların ise; siyasal bilgilendirme ihtiyaçlarını genellikle medya üzerinden karşılamaları, medyanın bu çerçevede toplumu etkileme gücüne

sahip olması, medyayı vazgeçilemez ve önemli bir aktör haline getirmiştir (Doğan, 2017a: 91).

Siyasal iktidar ile medya ilişkisi karşılıklı bir iletişime dayanmaktadır. Medya bir yandan siyasilerin topluma iletmek istedikleri mesajlara aracılık ederken, diğer yandan da toplumun istek, dilek, beklenti, düşünce ve eğilimlerini siyasal iktidara/siyaset kurumuna iletmektedir. Siyaset kurumunun halka yani kamuoyu desteğine ihtiyaç duyması, vatandaşların ise; siyasal alandaki faaliyetlerden doğrudan bilgi sahibi olmak yerine, bilgilenme ihtiyaçlarını medya üzerinden karşılamaları, medyanın bu çerçevede toplumu etkileme gücüne sahip olması, medyayı vazgeçilemez ve önemli bir aktör haline getirmiştir.

Basın ile siyaset arasındaki ilişki her iki aktörün de bir birlerine olan bağlılıkları/ihtiyaçları çerçevesinde ele alındığında demokratik sistem içerisinde bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Taşdemir'e göre (2005: 178) basın ve siyaset arasında toplumun çıkarları doğrultusunda işbirliğinin bulunması demokratik rejimlerde mutlaka olması gereken bir durumdur. Toplumun siyasetçilerini denetlemesi, gelişmeler hakkında bilgi alması basın yoluyla yapabileceği bir işittir. Basınında toplum adına siyasetçileri denetlemesi ve toplumun ihtiyacı olan bilgileri alabilmesi için siyasetçilere ihtiyacı vardır. Siyasetçilerinde icraatlarını ve gerekli gördükleri duyurumları topluma aktarabilmeleri için basına ihtiyaçları vardır. Bu karşılıklı gereklilik sadece seçim dönemleri için geçerli değildir. Ancak, seçim dönemlerinde siyasal aktörler basına daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar.

Küçük yerleşim alanlarında yerel basın daha çok siyasetin bir aracı olmasına rağmen tek sesli olmayan bir yerel basının bu niteliğiyle, siyasetin demokratikleşmesinde göz ardı edilemez bir katkı sağlayabileceğini söylemek mümkündür. (Vural, 2007:339). Kent medyası, siyasette ve siyasal iletişimde ulusal medyanın ve sosyal medyanın giremediği "çıkılmaz sokaklara" rahatça girebilmektedir. Bir yörenin halkının veya bir yörenin bir mahallesinin özelliklerini ve oraların sorunlarını, iletişim yöntemlerini yani bizim bilemediğimiz birçok unsuru yerel medya grupları bilmektedir. Bu yüzden yerel medya siyasette ve siyasal iletişimde kilit rol oynamaktadır (Arslan, 2016: 710). Siyasiler, devamlılıklarını sağlamak için kamuoyunun desteğini arkalarına almak isterler ve kamuoyuna zıt düşmemeye gayret ederler. Bu sebeple kamuoyunun görüşlerine, düşünce ve taleplerine, kendi menfaatleri gereği değer verirler. Kamuoyunun en iyi yansıtma aracı kitle iletişim araçları (medya) olduğundan, siyasiler kamuoyunun düşüncelerini öğrenmek için genellikle kitle iletişim araçlarından faydalanırlar. Aynı şekilde, kamuoyu da, yöneticilerin faaliyetleri ve gelecekteki projeleriyle ilgili bilgi ve gelişmeleri genellikle medya aracılığıyla edinirler (Nalçioğlu, 2007: 203).

Medya ve siyaset arasındaki bağı sağlayan temel unsur medyanın bireyler üzerindeki etkisidir. Medya, yayınladıkları haber ve programlar ile sundukları bilgilerle seçmenin siyasal davranışının şekillenmesi sürecinde önemli roller üstlenmektedirler. Bu rolü ile medya siyasal kampanya sürecinin önemli aktörlerinden hatta olmazsa olmalarından biridir. (Doğan, 2017b: 32) Medya, seçmenleri bir siyasal partiye ya da adaya yönlendirmek isteyebileceği gibi karşıt bir tutum sergileyerek siyasi parti ya da aday aleyhinde yayınlar yaparak, seçmen tercihini olumsuz yönde etkilemek de isteyebilir.

Medya, işlevleri ve etkileri ile bireylerin ya da toplumların sosyal yaşamlarına, tercihlerine, siyasal duruşlarına, bilgilenme süreçlerine, kanaatlerine yön veren bir referans aracıdır. Bu durum ulusal basın için olduğu kadar yerel basın için de geçerlidir. Bu nedenle siyasal kurumlar ya da siyasal aktörler yerel basının kamuoyunu yönlendirme ya da etkileme gücünden yararlanmak istemektedir. Bunun içinde yerel basını özellikle seçim süreçlerinde etkin bir şekilde kullanarak, seçmenleri hem bilgilendirme hem de siyasal tercihlerini etkilemeyi hedeflemektedir (Doğan, 2017a;.88).

Yerel medya da seçim dönemlerinde ağırlıklı olarak siyasal olaylara ve gelişmelere yer vermekte, siyasi atmosferi izleyicilerine yansıtmaktadır. Yerel televizyonlar haber bültenlerinin yanında hemen her akşam siyasi tartışma programlarına yer vermekte; yerel gazeteler siyasi haberlerinin yanında kulis bilgilerinin yer verildiği köşe yazıları ile adaylar ile röportajlar yapmakta, yerel haber portalları ise siyasi gelişmeleri hızlı bir şekilde sayfalarına yansıtmaktadır. Yerel medyanın önemini bilen siyasal aktörler seçim süreçlerinde yerel medyayı etkin bir şekilde kullanarak seçmeni etkilemeye, tercihinin kendilerinden yana olmasını sağlamaya çalışmaktadırlar (Doğan vd., 2013:139).

Kent medyasının özellikle seçim süreçlerinde okuyucularına arzu ettikleri siyasal bilgiyi sunma gibi işlevleri de bulunmaktadır. Siyasal partilerin veya siyasal aktörlerin seçim sürecinde yaptığı faaliyetler, konuşmalar, ifade ettiği projeler, vaatler veya çeşitli konularda dile getirdiği görüşler kent medyası aracılığıyla seçmenlere ulaşır. Seçmen, bütün bunları alarak bir siyasal davranışını şekillendirir. Sonuçta yerel basının bilgilendirmesi doğrultusunda, demokrasinin en önemli unsurlarından bir tanesi olan oy kullanma fonksiyonu yerine getirilmekte ve bu noktada yerel basın, demokratik sürecin sağlıklı işlemesine katkıda bulunmaktadır (Kalender, 1999: 57-58).

Kent, medyası siyasal katılımın boyutunu da etkilemektedir. Siyasal katılım, bir siyasal toplumda bireylerin yerel ve ulusal düzeyde siyasal yöneticileri seçme ve yöneticilerin kendi istek ve çıkarları doğrultusunda

karar almalarını sağlamak amacıyla gösterdikleri her türlü davranış ve eylemler (Balcı vd. 2013: 38) olarak nitelendirilmektedir. Siyasal katılım, bireylerin siyasal oy verme davranışından bir mitinge katılma ya da bir siyasal propaganda sürecinde bulunmaya kadar farklı boyutlarda gerçekleşebilmektedir. Siyasal katılımı etkileyen faktörlerden biri de medyadır. Kent medyası bu anlamda, siyasal partilerin seçim kampanya faaliyetleri, mitingler, salon toplantıları, ziyaretler vb. etkinlikler kent medyası aracılığıyla seçmenlere ulaşmakta bu durum da seçmenin siyasal katılımını etkilemektedir.

Sonuç olarak siyasal seçim süreçlerinde gerçekleştirilen siyasal kampanyalar ile, seçmenin oy vereceği parti yönünde ikna edilmesi için siyasal partiler kent medyasını yoğun olarak kullanmaktadır. Özellikle yerel medyada yayımlanan haberler bu anlamda önemli bir işlev görmektedir. Kent medyasında yayımlanan haberler bir yandan seçmene siyasal bilgi sunarken diğer yandan da seçmenlerin siyasal tercihlerini etkilemektedir. Bu süreçte kent medyasında yayımlanan haberlerin sunumu büyük önem arz etmektedir. Kent medyası haberleri sunum biçimi ile okuyucularının siyasal tercihlerinde etkili olabilmektedir.

2. Araştırmanın Metodolojisi

2.1. Amacı ve Önemi

Araştırma, 24 Haziran Genel Seçimleri sürecinde gerçekleştirilen siyasal kampanyaların Elazığ kent medyasında sunumunu incelemektedir. Bu çalışma, siyasal kampanya sürecinde kent medyasında yayımlanan siyasal haberlerin niteliğini ortaya koyması, kent medyasının siyasal partilere yayımlarında yer verme oranları, siyasal haberlerin konusu ve siyasal haberlerde Cumhurbaşkanı adaylarına yer verme durumlarını ortaya koyması bakımından önemlidir. Çünkü, kent medyası ulusal medyadan farklı olarak kent siyasetine ilişkin haber, yorum ve değerlendirmelere yer vermektedir. Yine bu çalışma, kent medyasının siyasal seçim süreçlerinde siyasal partiler anlamında herhangi bir konumlandırma, taraf alma gibi pozisyonları ortaya koyması bakımından da önem taşımaktadır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada içerik çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinin, inceleme konusu, bireyler veya gruplar değil, özellikle kamusal iletişimin yazılı biçimleridir. Başka bir deyişle, içerik analizi, toplumun geneline ulaşma amacıyla üretilmiş yazılı yapıtları ve metinleri inceler (Gökçe, 2013: 41). İçerik analizi yöntemi, bir takım nicel ve nitel göstergelerden hareketle mesajdan elde edilen psikolojik, sosyolojik, tarihsel, ekonomik ve benzer türden bilgilerin ötesinde bazı sonuçlara ulaşmayı amaçlamaktadır

(Bilgin, 2014: 14). Bu amaçlar ile verilen mesajların kodlanması sonucunda bir çıkarım yapabilme, metinlerden/mesajlardan hareketle bir değerlendirme yapabilme imkânı doğmaktadır. Gökçe'nin belirttiği gibi, içerik analizi, kamusal amaçlı üretilmiş olan mevcut metinden (bilinen) hareketle, mevcut olmayan (doğrudan gözlemlenemeyen) boyutları mantıksal bir biçimde, tündengelim, yani çıkarım yoluyla araştırabilen bir yöntemdir.

Bu çalışma kapsamında, 24 Haziran Genel Seçimleri sürecinde Elazığ'da günlük yayın yapan dört yerel gazete içerik analizine tabi tutulmuştur. Elazığ'da günlük olarak yayınlanan Fırat, Günışığı, Haberkent, Hâkimiyet gazetelerindeki siyasal haberler, 22 Mayıs-22 Haziran 2018 tarihleri arasında incelenmiştir.

Bu çalışma kapsamında incelenen gazetelerdeki haberler; konumu, sunumu, vesilesi, yayımlandığı sayfa, kaynağı, niteliği, konusu ve Cumhurbaşkanlığı adaylarına atıf durumu gibi parametreler ile değerlendirilmiş ve buna uygun olarak kodlanmıştır. Kodlama aşamasından sonra veriler SPSS 16.0 istatistik paket programına aktarılarak frekans analizleri ve ki kare testleri yapılmıştır.

3. İçerik Analizi Verileri Ve Bulguların Analizi

Tablo-1: Yerel Gazetelerde Haber Sayısının Dağılımı

Haber Dağılımı	FIRAT		GÜNIŞIĞI		HAKİMİYET		HABERKENT	
	F	%	F	%	F	%	F	%
1.sayfadaki haberler	219	38.62	235	37.90	315	35.91	307	37.80
1.sayfadaki siyasi haberler	86	15.16	64	10.32	131	14.93	102	12.56
12. sayfanın tamamındaki haberler	567		620		877		812	

Araştırma kapsamında 22 Mayıs-22 Haziran 2018 tarihleri arasında incelemeye alınan dört yerel gazetede 2 bin 876 haber yer almıştır. Bu haberlerin; 1076'sı birinci sayfa da yer bulmuş ve bu haberler arasında yer alan 383 siyasi haber incelemeye tabi tutulmuştur.

Bir aylık süre zarfında yayımlanan haberlerin yaklaşık olarak %13'ünün siyasi haber olması, yerel gazetelerin siyasi haberlerin yanında ekonomi, kültür, sanat, spor gibi haberlere de yer verdiğinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Gazetelerin birinci sayfasında yer alan haber oransal olarak bir birine yakın olmakla birlikte nicel olarak bazı farklılıklar bulunmaktadır. Gazetelerin birinci sayfasında siyasi haberlere en çok Hakimiyet Gazetesi yer verirken, en az ise Günışığı Gazetesi yer vermiştir.

Tablo-2: Yerel Gazetelerin Birinci Sayfalarında Yer Alan Siyasi Haberlerin Siyasi Partilere Göre Dağılımı

PARTİLER	FIRAT		GÜNIŞIĞI		HAKİMİYET		HABERKENT	
	F	%	F	%	F	%	F	%
AK PARTİ	52	60.46	35	54.68	91	69.46	59	57.84
CHP	22	25.58	16	25.0	21	16.03	21	20.58
MHP	12	13.95	10	15.62	18	13.74	16	15.68
HDP	0	0	0	0	0	0	0	0
İYİ PARTİ	0	0	2	3.12	0	0	4	3.92
SP	0	0	1	1.56	0	0	1	0.98
DİĞER	0	0	0	0	1	0.76	1	0.98

Yerel Gazetelerin birinci sayfalarında en fazla AK Parti'nin haberlerine yer verildiği tabloda görülmektedir. Tüm gazetelerde, AK Parti'nin haber sayısı %50'nin üzerinde olması bir başka ifade yerel gazetelerin birinci sayfalarının önemli bir kısmını AK Parti'ye ilişkin haberlere yer verilmesinde en önemli faktörün iktidar partisi olmasının yanında kentte en yüksek oy oranına sahip parti olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Özellikle Hakimiyet gazetesi neredeyse %70'lik bir oranla en fazla AK Parti haberlerine yer veren gazetedir. Hakimiyet gazetesini % 60.49'luk bir oranla Fırat gazetesi takip etmiştir. Ana muhalefet Partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin haberlerinin en fazla yer bulduğu gazete ise Fırat gazetesi olmuştur. CHP'nin haberlerine en az yer ayıran gazetesi ise Hakimiyet olmuştur. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'nin haberlerine ise en fazla yer veren gazete Haberkent olmuştur. MHP'nin haberlerine en az yer veren gazete ise Hakimiyet olmuştur. Yani Hakimiyet gazetesi AK Parti'nin haberlerine son derece geniş yer ayırırken diğer siyasi partilere biraz daha az yer ayırmıştır. AK Parti, CHP ve MHP dışında kalan diğer siyasi partilere az da olsa yer açan gazeteler Günışığı ve Haberkent olmuştur. Ancak dört yerel gazetenin dördünde de HDP'nin hiçbir şekilde haberine yer verilmemiştir. Ayrıca gazetelerin bütününe bakıldığında reklam veren siyasi partilerin haberlerine daha fazla yer verildiği de görülmektedir.

Tablo-3: Yerel Gazetelerde Yer Alan Siyasi Haberlerin Konumu

Haberin Konumu	FIRAT		GÜNIŞIĞI		HAKİMİYET		HABERKENT	
	F	%	F	%	F	%	F	%
Sürmanşet	3	3.48	14	21.87	11	8.39	12	11.76
Manşet	16	18.60	17	26.56	19	14.50	14	13.72
Diğer	67	77.90	33	51.56	101	77	76	74.50

Tabloda görüldüğü üzere, siyasi haberlere; en fazla manşette yer veren gazete Hakimiyet olmuştur. Sürmanşetten en fazla siyasi haber yayımlayan gazete ise Günışığı'dır. Haberkent gazetesi ise siyasi haberlere daha çok manşet ve sürmanşet dışındaki alanlarda yer vermiştir. Hakimiyet Gazetesi, en fazla sayıda siyasi haber yayımlayan gazete olmanın yanında siyasi haberlere birinci sayfada en fazla yer ayıran, bu haberlerin önemli bir bölümünü manşet veya sürmanşet olarak konumlandıran bir gazete olmuştur. Bu veri, gazetelerin siyasi haberlerin farklı şekillerde konumlandığını ortaya koyması açısından kayda değerdir.

Tablo-4: Yerel Gazetelerde Yer Alan Siyasi Haberlerin Sunumu

Haberin Sunumu	FIRAT		GÜNIŞIĞI		HAKİMİYET		HABERKENT	
	F	%	F	%	F	%	F	%
Metin	0	0	1	1.56	0	0	0	0
Metin + Foto	86	100	63	98.43	131	100	102	100
Metin+Foto+ Grafik	0	0	0	0	0	0	0	0

Dört gazetenin tamamının neredeyse tek tercihi metin ve fotoğraf kullanımını birlikte siyasi haberleri sunmak olmuştur. Günışığı sadece bir haberi düz metin şekilde sunmuştur. Bunun dışında toplamda 382 haberin tamamı metin ve fotoğraf ile birlikte kullanılmıştır. Fotoğraf, haberin önemli bir unsuru ve haberi etkili kılan, destekleyen bir niteliği de sahiptir.

Seçim dönemleri siyasi partilerin günlük aktivitelerinin yoğun olduğu bir dönem olması dolayısıyla siyasi haberlerin etkili sunumunda haber önemlidir. Bu anlamda yerel gazetelerde haberlerinin neredeyse tamamında fotoğrafa yer vermişlerdir. Yerel gazetelerde grafik içeren haberlere ise yer verilmemiş olması da dikkat çekmektedir.

Elazığ'da yayımlanan yerel gazetelerde yer alan haberlerin niteliği gazetelere göre farklılık göstermektedir. Açıklama, endişe ve beklenti niteliğindeki haberler en fazla Hakimiyet gazetesinde yer almıştır. İddia niteliğindeki haberlere ise en az Hakimiyet gazetesi yer verirken, Fırat ve Günışığı gazetelerinde bir birine yakın oranda yer verilmiştir. Hakimiyet Gazetesi, iddia niteliğindeki haberlere en az yer veren gazetedir. Vaat niteliğinde olan

haberlere 3 gazetede yer bulurken sadece Haberkent gazetesinde vaat içeren nitelikte bir habere yer verilmemiştir. Eleştiri içeren haberler Fırat ile Günışığı'nda diğer gazetelere göre daha fazla yer almıştır. Bu veriler, gazetelerin yayın politikalarının, yayımlanan haberlerin niteliğini ortaya koyması bakımından anlamlıdır.

Tablo-5: Yerel Gazetelerde Yer Alan Siyasi Haberlerin Niteliği

Haberin Niteliği	FIRAT		GÜNIŞIĞI		HAKİMİYET		HABERKENT	
	F	%	F	%	F	%	F	%
Açıklama	34	39.53	20	31.25	91	69.46	66	64.70
İddia	26	30.23	26	40.62	14	10.68	23	22.54
Bilgilendirme	9	10.46	6	9.37	5	3.81	7	6.86
Eleştiri	6	6.97	4	6.25	4	3.05	3	2.94
Vaat	3	3.48	5	7.81	2	1.52	0	0
Beklenti	5	5.81	3	4.68	10	7.63	2	1.96
Endişe	3	3.48	0	0	5	3.81	1	0.98

Tablo-6: Yerel Gazetelerde Yer Alan Siyasi Haberlerin Vesilesi

Haberin Vesilesi	FIRAT		GÜNIŞIĞI		HAKİMİYET		HABERKENT	
	F	%	F	%	F	%	F	%
Basın Toplantısı	9	10.46	10	15.62	25	19.08	9	8.82
Ziyaret	60	69.76	50	78.12	85	64.88	86	84.31
Miting	5	5.81	3	4.68	5	3.81	5	4.90
Özel Görüşme	12	13.95	1	1.56	16	12.21	2	1.96

Gazetelerde yer alan haberin vesilesi çeşitlidir. Bunlarda temelde gazetenin özel girişimleri ve çabalarıyla yapılan haberler ve ilgili taraflardan gelen haberler olmak üzere ikiye ayrılır. Seçim sürecinin en önemli faaliyetlerinden biri siyasal partilerin gerçekleştirdiği ziyaretler olduğundan yerel gazetelerde yayımlanan haberlerin önemli bir bölümü de bu kapsamda yer alan haberlerdir. Ziyaret içerikli haberler en fazla Haberkent Gazetesinde yer bulurken, en az oranda Hakimiyet Gazetesinde yayımlanmıştır. Yine basın toplantısı vesile ile yayımlanan haberlere Hakimiyet Gazetesi diğer gazetelerden daha fazla yer vermiştir. Mitinglere ise, en fazla yer veren gazete Fırat gazetesi olmuştur. Özel görüşme ile oluşturulan siyasi haberler en fazla Hakimiyet gazetesinde yer almış ve onu Fırat gazetesi takip etmiştir. Bu süreçte özel görüşmeyle en az haber yansıtan gazeteler sırası ile Günışığı ve Haberkent olmuştur. Özel görüşme haberleri genellikle siyasal partilerin milletvekili adayları ile yapılan röportajlar şeklinde yayımlanmıştır. Bu sayede gazeteler bir yandan bazı partilere/adaylara daha geniş yer verirken diğer yandan da kendi gündemleri doğrultusunda bir içerik oluşturabilmişlerdir.

Tablo-7: Yerel Gazetelerde Yer Alan Siyasi Haberlerin Kaynağı

Haber Kaynağı	FIRAT		GÜNIŞIĞI		HAKİMİYET		HABERKENT	
	F	%	F	%	F	%	F	%
Var	51	59.30	0	0	72	54.96	51	50
Yok	35	40.69	64	100	59	45.03	51	50

Haberin önemli unsurlarından biri de kaynaktır. Haber kaynakları ikiye ayrılır. Birinci el kaynaklar olarak tanımlanan siyaset ve ekonomide önemli görevlerdeki bürokratlar, emniyet mensupları, belediye yetkilileri, görgü tanıkları, uzmanlar, sağlık personeli benzeri kurum ve kuruluşlarda habere konu olay, olgu ya da fikirler konusunda bilgi sahibi kişilerdir. İkinci el kaynaklar ise, raporlar, belgeler, arşiv verileri benzeri, daha çok yazılı dokümanlardır. Haber kaynakları, haberin tematik yapısını kuran ve bilgi/enformasyon veren kişi ve kurumlardır (Mora, 2008: 14). Bu anlamda haberin kaynağı haberin etkinliği kadar sunumu açısından da önemlidir. Yerel gazetelerde yayımlanan haberler incelediğinde bir gazete (Günişiği) haberlerinde kaynağı hiçbir şekilde yer vermemiştir. Haber kaynağını en fazla yer veren gazete %60'a yakın bir oranla Fırat olurken, bunu, Hakimiyet gazetesi takip etmiştir. Günişiği gazetesi ise kullandığı hiçbir habere kaynak göstermeyerek dikkat çekmektedir. Yerel gazetelerin haberin kaynağını, haberde belirtmemeleri okuyucularını eksik bilgilenmesine ya da okuyucunun habere duyduğu güven düzeyinin azalmasına neden olabilecektir. Güz'ün (2005: 93) de belirttiği gibi, haber metinlerinde kaynağın açık olarak yazılması verilen bilgiye ve ilgili medya kuruluşuna karşı hedef kitlede güvenin artmasını sağlarken, kimi haberlerde kaynağın istememesi nedeniyle açıklanması mümkün olmaz. Bu durum kaynağın güvenliği ve kimliği ile ilgili sorun çıkmaması, kaynağın haber/bilgi vermeye devam etmesi açısından önem taşırken, bazı haberlerde/bilgilerde iletişim aracının sorun yaşamasına sebep olabilir.

Tablo-8: Yerel Gazetelerde Yer Alan Siyasi Haberlerde Yargı

Haberde Yargı	FIRAT		GÜNIŞIĞI		HAKİMİYET		HABERKENT	
	F	%	F	%	F	%	F	%
Var	28	32.55	36	56.25	32	24.42	25	24.50
Yok	58	67.44	28	43.75	99	75.57	77	75.49

Haberlerde bir yargıya verilmesi, haberin objektiflik ilkesinin göz ardı edilmesine neden olduğu gibi, okuyucuya da yönlendirme niteliğine sahip olması dolayısıyla önemli bir tartışma konusudur. Yargıların, her ne şekilde olursa olsun habere yansıtılmaması objektif yayıncılık açısından bir zorunluluktur. Bu durum tarafsızlığa zarar verebildiği gibi okuyucunun da algı dünyasında yayın organına ilişkin bazı sorunlar oluşmasına neden olabilir.

mektedir. Elazığ'da yayımlanan dört yerel gazetede de haberlerde “yargı” unsurunun olduğu belirlenmiştir. Haberlerin en fazla yargı içeren gazete Günışığı Gazetesidir. Yargı içeren haberlerden en fazla uzak duran gazete ise Hakimiyet olmuştur. Hakimiyet’i bu anlamda sırası ile takip eden Haberkent ve Fırat’tır.

Tablo-9: Yerel Gazetelerde Yer Alan Siyasi Haberlerde yorum

Haberde Yorum	FIRAT		GÜNIŞIĞI		HAKİMİYET		HABERKENT	
	F	%	F	%	F	%	F	%
Var	44	51.16	34	53.12	63	48.09	29	28.43
Yok	42	48.83	30	46.87	68	51.90	73	71.56

Yorumlar, haber metinleri içerisinde yer alan gelişmeler, olaylar ve fikirlerin nasıl anlaşılması veya nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda hedef kitleye yardımcı olur. Kitle iletişim araçlarını izleyen vatandaşlar haber ve yorumları değerlendirerek kanaatlerini oluşturur. Ancak, hedef kitleye ulaştırılan yorumlar onu kaleme alanların olsa da kamu yararının olması gerekir. Yorumunun yalan ve isatlar içermemesi de önemlidir. (Güz, 2005: 92). Bu değerlendirmeler çerçevesinde haberde yorum, okuyucunun haberi/ olayı anlamasına yardımcı olmakla birlikte, etik ihlaller de doğurabilecek niteliklere sahiptir. Bu nedenledir ki, yorumlar haberin anlaşılmasını kolaylaştıracak bir niteliğin dışına çıkmaması gerekir. Haber ve yorum arasında belirli/keskin bir ayırım yapılmadığı durumda tarafsızlık ilkesinin tartışılması söz konusu olabilmektedir.

Gazetenin birinci sayfasında 64 habere yer veren Günışığı’nda bu haberlerin yarısından fazlası yorum içermektedir. Yine aynı şekilde haberlerinin yarısından fazlası yorum içeren bir diğer gazete ise Fırat’tır. En az yorumlu habere yer veren Haberkent’te ise sadece 29 haber yorum içermektedir.

Tablo-10: Yerel Gazetelerde Yer Alan Siyasi Haberlerde Tarafsızlık

Haberde Tarafsızlık	FIRAT		GÜNIŞIĞI		HAKİMİYET		HABERKENT	
	F	%	F	%	F	%	F	%
Var	55	63.95	38	59.37	62	47.32	36	35.29
Yok	31	36.04	26	40.62	69	52.67	66	64.70

Gazetecinin habercilik mesleğini yerine getirirken göz önünde bulundurması gereken etik ilkelerden biri de objektif olunmasıyla ilgilidir. Tarafsızlık ilkesiyle de ilişkilendirilebilen bu olgu, gazetecinin kişisel yorum ve düşüncelerini haberin dışında bırakmasını, haber bilgilerini olayın gerçekliğine bağlı olarak vermesini, okurda ani duygu değişimleri meydana getirebilecek, okuru coşturabilecek ve yönlendirebilecek nitelikte eğilimlere olanak tanımasını gerektirmektedir (Akdal, 2017: 2073). Habercilik açısından

dan objektiflik en genel anlamıyla, haberi yazanların habere konu olan olayları kendi yorumlarını katmadan, kendi görüş açılarının dışında tarafsız bir gözle izlemelerini ve aktarmalarını anlatır (Şeker, 2004: 35).

Tarafsızlık medya için her alanda uyulması gereken bir ilkedir. Genel gazetecilikte medya kuruluşlarının herhangi bir fikir veya siyasi parti lehinde/aleyhinde tavır alması ilke olarak istenen bir durum olmamakla birlikte, Türkiye’deki gazetecilik pratiğine bakıldığında bu konuda medya kuruluşlarına yönelik çok suçlama olduğu bilinmektedir. Medyanın bir kısmı güçlü olan parti veya siyasi gücü desteklemekle eleştirilmektedir. Bazı gazete ve televizyonlar “yandaş” suçlamasına maruz kalırken, bazılarının muhalif tavırları öne çıkmaktadır. Siyaset gibi spor alanında da medyanın güçlü olan kulüpten yana tavır aldığı, bunu yaparken de ticari kaygılarla hareket ettiği dile getirilmektedir (Özsoy, 2012: 97).

Elazığ’da yayımlanan yerel gazetelerin incelendiği bu çalışmada tarafsızlık konusunda yayın organları arasında farklılıkların olduğu görülmüştür. Fırat ve Günışığı gazetelerinde yer alan haberlerde daha fazla tarafsızlık söz konusu iken; Hakimiyet ve Haberkent’te daha az tarafsızlık söz konusudur. En az tarafsız habere yer veren gazete ise %35 oranında Haberkent’tir. Bir başka ifadeyle, Haberkent Gazetesi diğer gazetelere göre daha objektif bir yayıncılık anlayışı ile hareket etmektedir denilebilir.

Tablo-11: Yerel Gazetelerde Yer Alan Siyasi Haberlerin İçeriği

Haberin İçeriği	FIRAT		GÜNIŞIĞI		HAKİMİYET		HABERKENT	
	F	%	F	%	F	%	F	%
Olumlu	20	23.25	40	62.5	55	41.98	21	20.58
Olumsuz	34	39.53	10	15.62	23	17.55	23	22.54
Nötr	32	37.20	14	21.87	53	40.45	58	56.86

Tablo-12: Yerel Gazetelerde Yer Alan Siyasi Haberlerin Sonucu

Haberin Sonucu	FIRAT		GÜNIŞIĞI		HAKİMİYET		HABERKENT	
	F	%	F	%	F	%	F	%
Var	8	9.30	3	4.68	26	19.84	4	3.92
Yok	78	90.69	61	95.31	105	80.15	98	96.07

Seçim süreçlerinde yayımlanan haberler hiç şüphesiz seçmen tercihini etkilemeyi amaçlamaktadır. Haberlerin olumlu veya olumsuz olmasının amacı seçmen tercihini istenilen şekilde yönlendirmektir. Bu durum özellikle olumsuz haber yapımında genellikle objektiflik unsurunun ihlal edilmesine de neden olabilmektedir. Bu anlamda incelenen gazetelerde olumlu haber en fazla Günışığı gazetesinde yer bulurken, olumsuz haber en fazla Fırat gazete-

sinde yer bulmaktadır. Nötr haber sayısı ise en fazla Haberkent'te yer bulmaktadır.

24 Haziran 2018 genel seçim sürecinde incelenen Elazığ yerel gazetelerinde yayımlanan haberler “sonuç” yer alıp almaması çerçevesinde de analiz edilmiştir. Haberlerin birçoğu sonuç içermezken; en fazla sonuç içeren haber Hakimiyet gazetesinde yer almaktadır. En az sonuç içeren haber ise Günışığı'nda yer almaktadır.

Tablo-13: Yerel Gazetelerde Yer Alan Siyasi Haberlerin Kapsamı

Haberin Kapsamı	FIRAT		GÜNIŞIĞI		HAKİMİYET		HABERKENT	
	F	%	F	%	F	%	F	%
Ulusal	3	15.11	12	18.75	14	10.68	11	10.78
Yerel	73	84.88	52	81.25	117	89.31	91	89.21

Tablo-14: Yerel Gazetelerde Yer Alan Siyasi Haberlerin Konusu

Haberin Konusu	FIRAT		GÜNIŞIĞI		HAKİMİYET		HABERKENT	
	F	%	F	%	F	%	F	%
Demokrasi/ Özgürlük	24	27.90	24	37.5	56	42.74	30	29.41
Adalet / Hukuk	0	0	3	4.68	2	2.52	0	0
Ekonomi	8	9.30	11	17.18	8	6.10	10	9.80
Kadın	2	2.32	0	0	9	6.87	3	2.94
Gençlik	0	0	0	0	0	0	0	0
Elazığ	44	51.16	24	37.5	47	35.87	59	57.84
Spor-Kültür- Sanat	6	6.97	0	0	5	3.81	0	0
Eğitim	0	0	0	0	0	0	0	0
Sağlık	2	2.32	0	0	1	0.76	0	0
Dış Politika	0	0	2	3.12	0	0	0	0
Sosyal Politika	0	0	0	0	3	2.29	0	0

Yerel gazete okuyucuları bu gazetelerde yerele ilişkin haber, bilgi, yorumlara ilgi duyar, yayın organından bunu beklerler. Çünkü, okuyucu ulusal haberleri ulusal yayın organlarından kapsamlı bir şekilde edinebilmektedir. Bireylerin yaşadıkları yörele ilgili daha fazla bilgi almak istemeleri ve bilgiyi sunan kaynakları yoğun bir şekilde takip etmeleri yerel medyayı önemli bir medya haline getirmiştir.

Siyasal seçim süreçlerinde seçmenler partiler ve adaylar hakkında veya gerçekleştirilen faaliyetler/etkinlikler hakkında bilgi almak için yerel medyayı takip etmektedirler. Okuyucu beklentileri doğrultusunda Elazığ'da yayın yapan yerel gazetelerde yerele ilişkin haber sayısı daha fazladır. Gazeteler, yayınlarında az da olsa ulusal haberlere de yer vermişlerdir. En

fazla ulusal haber kullanımına yer veren gazete *Günüşiği*'dir. En az ulusal habere yer veren gazete ise *Fırat*'tir.

Yerel gazetelerde yer alan haberler konu bakımından değerlendirildiğinde oldukça farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Demokrasi ve özgürlük konusunda en fazla *Hakimiyet* gazetesinde haberlere yer verilmiştir. Adalet ve hukuk konularında *Fırat* ve *Haberkent* gazetelerinde hiç haber yer almamıştır. Ekonomi alanında da *Günüşiği* gazetesinde daha fazla haber yer bulmuştur. Kadın içerikli bir habere *Günüşiği*'nda rastlanmazken en fazla kadın içerikli haber *Hakimiyette* yer bulmuştur. Gençlik konusunda ise; hiçbir gazetede haber yer bulmazken, her gazetede *Elazığ* konulu haber yer bulmuştur.

Elazığ konulu haber; *Günüşiği*'nda en az oranda yer almıştır. *Haberkent* ve *Fırat* gazetesinde daha fazla sayıda *Elazığ* konulu haberi yer bulmuştur. Spor, Kültür ve Sanat alanında en fazla haber *Fırat* gazetesinde haber yer bulurken; onu *Hakimiyet* gazetesi takip etmektedir. *Günüşiği* ve *Haberkent*'te ise bu alanda hiçbir haber yer almamıştır. Ayrıca eğitim alanında dört gazetede bu alanda habere yer verilmemiştir. Sağlık konusunda ise *Fırat* ve *Hakimiyet*'te haber varken; diğer iki gazetede bu alanda bir haber bulunmamıştır. Dış Politika üzerine *Günüşiği*'nda sadece haber vardır. Sosyal Politika ile ilgilide sadece *Hakimiyet* gazetesinde haber yer bulmuştur.

Tablo-15: Yerel Gazetelerde Yer Alan Siyasi Haberlerde Cumhurbaşkanı Adaylarına Atıf Durumu

Cumhurbaşkanı Adayına Atıf	FIRAT		GÜNIŞIĞI		HAKİMİYET		HABERKENT	
	F	%	F	%	F	%	F	%
R. Tayyip Erdoğan	44	51.16	33	51.56	47	35.87	34	33.33
Muharrem İnce	3	3.48	1	1.56	3	2.29	0	0
Meral Akşener	1	1.16	0	0	1	0.76	1	0.98
Selahattin Demirtaş	1	1.16	0	0	0	0	0	0
Temel Karamollaoğlu	1	1.16	0	0	0	0	0	0
Doğu Perinçek	1	1.16	0	0	0	0	0	0

24 Haziran'da milletvekilliği genel seçimlerinin yanı sıra Cumhurbaşkanlığı seçimleri de yapıldı. Bu nedenle araştırma kapsamında haberlerde Cumhurbaşkanı adaylarına atıf durumu da incelendi. Tabloda görüldüğü üzere yerel gazetelerde Cumhurbaşkanı adaylarına atıf durumu gazeteye göre farklılık göstermektedir. Bütün Cumhurbaşkanı Adaylarına atıf sadece *Fırat* gazetesinde yayımlanan haberlerde yer almıştır. *Hakimiyet*'te, Cumhurbaşkanı adayları Recep Tayyip Erdoğan, Meral Akşener ve Muharrem İnce'ye atıf yapılmıştır. *Günüşiği*'nda ise sadece Recep Tayyip Erdoğan ve Muharrem İnce'ye atıf söz konusudur. *Haberkent*'te ise İnce'ye hiç atıf yokken

Akşener'e sadece bir atıf söz konusudur. Recep Tayyip Erdoğan'a atıf yapılan haber sayısı Fırat ve Günışığı diğer gazetelere göre daha yüksektir. Muharrem İnce'ye, Fırat ve Hakimiyet aynı oranda yer vermiştir. Meral Akşener'e ise her gazete sadece bir kez yermişken diğer kalan adaylara tek yer veren gazete sadece Fırat olmuştur.

Gazetelerde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a daha fazla yer verilmesinin dört temel nedeni olduğu düşünülmektedir.

Bunlardan birincisi Recep Tayyip Erdoğan'ın mevcut cumhurbaşkanı olarak aynı zamanda iktidarı temsil etmesidir. İkincisi, Elazığ'da Recep Tayyip Erdoğan daha önceki (2014 Cumhurbaşkanlığı seçimi) seçimde oyların %70'ini alması dolayısıyla okuyucu kitlesinin çok büyük oranda bu eğilimde olması düşüncesidir. Çünkü, hedef kitlenin beklentisinin karşılanması gerektiği düşünülmüştür. Üçüncüsü, Elazığ'da AK Parti diğer partilere göre daha yoğun organizasyon ve faaliyet yürütmesi dolayısıyla hemen her organizasyon kapsamında gerçekleştirilen konuşmalarda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a atıfta bulunmuş olmasıdır. AK Parti'de kampanyanın merkezinde Recep Tayyip Erdoğan olduğundan dolayı haberlerde de yer verilmesi adeta bir gerekliliktir. Dördüncü ise, yerel gazetelerin siyasal eğilimleri çerçevesinde siyasi haberlerde siyasi aktörlere yer verme düşüncesidir.

SONUÇ

Kent gazeteleri, kente ilişkin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanlarda yaşanan gelişmeleri okuyucularına ulaştıran yayın organlarıdır. Kent gazetelerinin yayımlarında yer verdiği haber türlerinin başında siyasi haberler gelmektedir. Kent gazeteleri özellikle seçim dönemlerinde siyasal gelişmeleri, siyasal partilerin, siyasal aktörlerin faaliyetlerini, değerlendirmelerini ve açıklamalarını haber metni haline getirerek okuyucularına ulaştırırlar.

Seçim dönemleri medya ile siyaset arasındaki iletişimin daha yoğunlaştığı dönemdir. Bu süreçte siyaset, medya aracılığıyla seçmenlerine ulaşmak, onları hedefledikleri mesajları ulaştırmak isterler. Gazetelerde, bir anlamda siyasal gündemi medya gündemi haline getirerek bir nevi bu amaç için araç işlevi görürler. Ancak, seçim süreçlerinde gazetelerde yayımlanan siyasi haberlerin niteliği önemli bir araştırma konusudur.

Bu çalışma kapsamında 24 Haziran genel seçimleri sürecinde Elazığ'da yayımlanan dört yerel gazetede yayımlanan siyasi haberler içerik analizi yöntemi ile incelenerek, kent gazetelerinde siyasi haberlerin sunumuna ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırma süresi kapsamında incelenen gazetelerde toplam haber içerisinde siyasi haberlerin oranı %10-15 arasında değişirken, gazetelerin birinci sayfasında yayımlanan haberler içerisinde siyasi haberlerin oranı ise %30-40 arasında değişmektedir. Buna göre, siyasi haberler ağırlıklı olarak gazetelerin birinci sayfasında yer alırken, gazetelerde yayımlanan toplam haber içerisinde ise oranı birinci sayfaya göre daha düşüktür. Siyasi haberler genellikle çok okunan ve dikkat çeken haberler olduğundan dolayı yerel gazeteler birinci sayfalarında ağırlıklı olarak bu haberlere yer vermektedirler.

Benzer şekilde, siyasi haberlerin birinci sayfada konumu da gazetelere göre farklılık göstermektedir. Bazı gazeteler siyasi haberlere sürmanşet ya da manşette daha fazla yer verirken, bazı gazeteler ise sayfanın diğer bölümlerinde daha fazla yer vermiştir. Bu durumun gazetenin yayın politikası ve siyasal gündemi değerlendirme biçimi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Gazeteler, siyasi haberlerin neredeyse tamamında metin ile birlikte fotoğraf kullanarak, haberlerin sunumunu daha etkin yapmanın gayretinde olmuşlardır.

Elazığ'da yayımlanan kent gazetelerinde yayımlanan siyasi haberlerin siyasi partilere göre dağılımında farklılıklar bulunmaktadır. AK Parti'nin siyasi haberleri kent gazetelerinde yayımlanan haberler arasında birinci sırada yer almaktadır. AK Parti'yi CHP ve MHP takip etmektedir. İyi Parti ve SP'ye bazı gazeteler çok sınırlı da olsa yer verirken, bazı gazeteler hiç yer vermemiştir. Diğer partilere ise kent gazeteleri hiç yer vermemiştir. Siyasi haberlerin partilere göre dağılımı ile kent siyasetinden siyasi partilerin oy dağılımı arasında bir uyum söz konusudur. Elazığ'da AK Parti birinci, MHP ikinci, CHP ise üçüncü partidir. Dolayısıyla siyasal partilerin kent siyasetindeki ağırlığı ile gazetelerde yayımlanan haberler arasında bir ilişki olduğu söylenebilir. Kent gazeteleri, okuyucularının beklentileri doğrultusunda yayın yapmaları gerektiğinden hareketle yayınlarının içeriklerini de bu beklentiler çerçevesinde oluşturmuşlardır. Bu durum, iktidar partisine daha büyük yer verilmesi, muhalefet partilerine aynı oranda yer verilmemesi çerçevesinde eleştirilebilir. Ancak, okuyucu kitlesinin siyasal eğilimlerinin haberlerin içeriğini ve boyutunu etkilediğinden böylesi bir dağılımın olduğunu ifade etmek daha yerinde olur. Ebetteki, gazetelerin yayın politikasında medya patronlarının siyasal ve ideolojik düşünce yapılarının da gazete yayımlanan haberleri etkilediğini de not düşmekte yarar vardır.

Kent gazetelerinde yayımlanan siyasi haberlerin içeriği gazetelere göre değişiklik göstermektedir. Ancak, yayımlanan siyasi haberlerin niteliği ağırlıklı olarak iki faktör de toplanmaktadır. Bu iki faktörden biri "açıklama" diğeri ise "iddia"dır. Bilgilendirme, eleştiri, vaat ve beklenti gibi unsurlara

ilişkin haberler gazetelerde daha az yer almaktadır. Bunun nedenlerinden biri, gazetelerin yayımlarında siyasi aktörlerin çeşitli faaliyetlerinin haberlere ağırlıklı olması diğeri ise özel haberlerin sayısının daha düşük oranda yer almasıdır. Yani, kent gazeteleri haberleri kendileri üretmek yerine siyasal aktörlerin faaliyetleri çerçevesinde yayımlara yer vermeyi daha fazla tercih etmektedir.

Elazığ, kent gazetelerinde yayımlanan haberlerde bir yandan yoruma ciddi oranda yer verilirken diğeri yandan da tarafsızlık oranları oldukça yüksek olarak belirlenmiştir. Bu iki parametre gazetecilerinin habercilik mesleğini yerine getirirken göz önünde bulundurması gereken faktörler arasında önemli yer tutmasına rağmen bu unsurların ihmal edildiği görülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen siyasi haberlerin konularında “Elazığ” temalı haberler diğeri konulara göre çok daha fazladır. Siyasal aktörlerin, Elazığ’a ilişkin değerlendirmeleri, söylemleri, vaatleri bu haberlerin alt temalarını oluşturmaktadır. Kaldı ki, gazeteler yayın ağırları dolayısıyla % 80’nin üzerinde yayımlarının kapsamını “yerel” haberler oluşturmaktadır. Seçim süreci olması dolayısıyla siyasi haberlerde ikinci düzeyde demokrasi ve özgürlük konusunu tema alan haberler yer almaktadır. Üçüncü sırada ise ekonomi konusunda haberler yer almaktadır. Bu durum, kent gazetelerinin yayın politikasının bir sonucu olduğu kadar siyasi partilerin kampanyalarında kullandıkları temaların da bir sonucudur. Siyasi partiler, kampanya sürecinde kullandıkları temaları gazetelerde haberlerin yer vermektedirler. Siyasal kampanya sürecinde, siyasi partilerde kullandıkları mesajların seçmene ulaşması için yayın organlarında gündeme bu konuların taşınmasını arzu ederler. Bir başka ifade ile seçim dönemlerinde siyasal gündem medya gündemini belirlemektedir. Medya, siyasal gündemde işlenen konuları gündeme taşıyarak hem okuyucularını bilgilendirir hem de bu çerçevede siyasal aktörlerin arzu ettiği şekilde yönlendirebilirler.

24 Haziran’da Milletvekiliği Genel Seçimleri ile birlikte Cumhurbaşkanlığı seçimleri de yapılmıştır. Bu nedenle araştırmada incelenen gazetelerde yayımlanan siyasi haberlerde cumhurbaşkanı adaylarına atıf durumu da analiz edilmiştir. Buna göre, kent gazetelerinde Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı adayları Recep Tayyip Erdoğan’a diğeri cumhurbaşkanı adaylarından daha fazla atıf vardır. Bu durum Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ı destekleyen seçmen kitlesinden daha düşük oranda olmasına rağmen diğeri adaylar ile arasında büyük fark vardır.

Sonuç olarak, Elazığ kent gazeteleri siyasal seçim süreçlerinde yayımlarını kendi yayın politikaları, ideolojileri gibi kendilerinden kaynaklı faktörlerin yanında siyasal yapının kent siyasetinde dağılımı, siyasal partilerin kente oy oranları ve okuyucularının siyasal eğilimleri bağlamında gerçekleş-

tirmekte; yayınlarının içeriğini ve kapsamını bu parametrelere göre belirlemektedirler.

Buna göre, gazetelerin haber yapım sürecinde objektif nitelikleri dikkate aldığını söylemek pek de mümkün olmadığı gibi siyasi partilerin kendi beklentileri doğrultusunda haber üretimi yaptıkları söylemek yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

ARSLAN, Şerif (2016), *Siyasal İletişim Ve Yerel Medya: Edirne Yerelbasınına Göre 1 Kasım 2015 Milletvekili Seçimleri*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 47, 709-721.

AKDAL, Tuğba (2018), *Haberciliğin Etik Kodları Bağlamında Gazetecilerin Polis Adliye Haberlerine Ve Haber Öznelerine Bakışıyla İlgili Bir Derinlemesine Mülakat Çalışması*. Ulakbilge, 5 (18), 2067-2085.

BALCI, Şükrü; Tarhan, Ahmet& Bal, Enes (2013), *Medya ve Siyasal Katılım:2011 Genel Seçimleri Konya Araştırması*, LiteraTürk Academia Yayınları, Konya.

BİLGİN, Nuri (2014), *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*, Siyasal Kitabevi, İstanbul.

DOĞAN, Adem, GÖKER, Göksel (2013), “Siyasal İletişim Araştırmaları”, Nobel Yayınları, Elazığ.

DOĞAN, Adem (2017a), *2017 Referandumunda Genç Seçmenlerin Siyasal Tercihlerine İlişkin Bir İnceleme Fırat Üniversitesi Örneği*, Journal Of Turkish Studies, 12(12),75-94.

DOĞAN, Adem (2017b), “Türkiye’de Siyasal İletişim ve Siyasal Davranış”, Nobel Yayınları, Elazığ.

GEZGİN, Suat (2007), *Türkiye’de Yerel Basın*, Ed. Suat Gezgin, Türkiye’de Yerel Basın, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

GİRGİN, Atilla (2007), *Türkiye’de Yerel Basın Ve Resmi İlan*, Ed. Suat Gezgin, Türkiye’de Yerel Basın, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

GÖKÇE, Orhan (2013), *Siyaset Sosyolojisine Giriş*, Çizgi Yayınları., Konya.

GÜZ, Nurettin (2005), *Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları*, Nobel Yayınevi, Ankara.

MORA, Necla (2008), “Media, Society and the Symbolic Elites as the Source of News”, *International Human Sciences Journal*, 5(1), 1-25. NALCIOĞLU, Belkis Ulusoy (2007) *Türkiye’de Yerel Medya Çalışanları, Yerel Medyanın Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Ed. Suat Gezgin, Türkiye’de Yerel Basın, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ÖZSOY, Selami (2012), Spor Haberciliğinde Doğruluk Ve Tarafsızlık, DPUJSS NUMBER 32, VOL. I, 95-108.

ŞEKER, N. Tülay (2004). Türk Basınında Objektiflik: Fazilet Partisi'nin Kapatılması Örneği, Selçuk İletişim Dergisi, Cilt 3, Sayı 3, 35- 47.

SİM, Şükrü (2007) Yerel Medya Olgusu ve Batman Yerel Medyasına Bakış, Ed. Suat Gezgin, Türkiye'de Yerel Basın, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

VURAL, Ali Murat (2007), İşlev, Önem Ve Misyonlarıyla Yerel Basın ve Eskişehir Örneğinden Elde Edilen Bulgular, Ed. Suat Gezgin, Türkiye'de Yerel Basın, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

YAYLAGÜL, Levent & Çiçek Cengiz (2012), 12 Haziran 2011 Seçimlerinin Gazetelerde Sunumu, Erciyes İletişim Dergisi "akademia", 2,(4) (2-22).

BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ ALGISI (ELAZIĞ ÖRNEĞİ)

Perception of Individual Pension System (Elazığ Example)

Hasan UZUN*

Bekir ARSLAN**

Geliş Tarihi: 01.08.2018/Kabul Tarihi: 03.09.2018

Öz

Biliyoruz ki bir ülkelerin sigortacılık sektörünün boyutu ile sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Bireysel emeklilik sistemi, rahat bir emeklilik süreci ve vergi avantajı ile gündeme gelmiş bir devlet politikasıdır. Ancak 2017 yılında gerçekleştirilen otomatik katılım düzenlemesi beklentiyi karşılamamıştır. Öyle ki, BES'e otomatik dahil edilen çalışanların yüzde 60'ı sistemden kendi isteği ile çıkmıştır. Bu nedenle konunun irdelenmesi her açıdan önemli ve gereklidir. Amacımız kişilerin BES'den bilgi eksikliğinden mi yoksa sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı ayrıldıklarını tespit etmek ve elde edilen sonuçlar üzerinden çözümler üretmektir.

Anahtar Kelimeler: Emeklilik, Sigorta, Bireysel Emeklilik Sistemi

Abstract

We know that there is a close relationship between the size of the insurance sector in a country and the level of social and economic development.

The private pension system is a state policy with a comfortable retirement process and tax advantage. However, the automatic participation arrangement in 2017 did not meet the expectations. As a matter of fact, 60 percent of the employees, who are automatically included in the PPS, have come out of the system voluntarily. Therefore, it is important and necessary to examine the subject in every respect. Our aim is to determine whether people are lacking information from the PPS or because of socio-economic reasons and to produce solutions through the results obtained.

Keywords: Pension, Insurance, Private Pension System.

1.Giriş

İnsanoğlu doğumundan ölene kadar sürekli bir risk altındadır. Belirli olmayan ve her daim yaşanabilecek bu risklere karşı insanoğlu, hem maddi zararlarını karşılamak hem de güven altında yaşamak için sosyal güvenlik olgusunu geliştirmiştir. Bu nedenle sosyal devlet anlayışının vazgeçilmez bir unsuru olarak anayasayla teminat altına alınmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Böl.

** Fırat Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

Harari'ye (2017:256) göre ilk hayat sigortası (sosyal güvenlik) 16. Yüzyılda İskoçya'daki presbiteren din adamları (Alexander Webster ve Robert Wallace) tarafından hayata geçirilmiştir. Dolayısıyla sosyal güvenlik kavramı tahmin edilenin aksine çok eski bir geçmişe sahiptir.

Sigorta kavramının diğer bir yüzü olan bireysel emeklilik sistemi, her geçen gün önemini arttıran sosyal bir olgudur. Gelişmiş toplumların ortak noktalarından biri de sosyal güvenlik bağlamında sigorta sisteminin gelişmiş olmasıdır.

Ülkemizde emeklilerin sayısının artması ve nüfusun giderek yaşlanması (Ünal, 2015:236) sosyal güvenlik sisteminin, emeklilerin primlerini karşılamasında sıkıntılar yaşatmaktadır. Bireysel emeklilik sistemi bu noktada, sosyal güvenlik sistemi için bir tamamlayıcı rol oynamaktadır. Şöyle ki; bireylerin fiili olarak çalıştıkları süre boyunca biriktirdikleri kazançları; bireysel anlamda emeklilik dönemlerinde kişiye ek bir gelir, yaşam kalitesi ve refah sağlarken, ülke açısından; yatırılan fonların uzun vadede yatırıma dönüşmesini ve ekonomik canlılığı sağlamaktadır. Dolayısıyla yaşanabilecek enflasyon minimize edilerek, kamunun üzerindeki sosyal güvenlik yükü de hafifletilmiş olmaktadır (Ünan ve Karayazgan, 2009: 15; Özbek, 2006: 77). Kısacası bireysel emeklilik sistemi; bireyin hayat standardını arttırmayı, kamudaki ekonomik yükü azaltmayı amaçlayan gönüllülük esasına dayanan özel bir emeklilik sistemidir.

Bu bağlamda yapılan çalışma ile durum tespitini yapmak, nerede olduğumuzu anlamak ve anlamlandırmak amaçlanmaktadır.

2.Kavramlar

2.1.Emeklilik

İş hayatında yer alan her bireyin, belli bir çalışma süresi sonunda karşı karşıya kalacağını bildiği bir olay olarak kabul edilebileceği (İpek, 2017: 64) gibi emeklilik kavramı, aynı zamanda çalışan bireyler için bir statü değişimini ya da bireyin hayatında baş başa kalması muhtemel olan bir yeniden sosyalleşme sürecini de ifade etmektedir (Sevim ve Şahin, 2007: 197). Atchley (1989) ise emekliliği balayı, düş kırıklığı, yeniden uyum, denge ve sonlanma şeklinde beş evrede incelemektedir (Atchley, 1989'dan akt., Şahin Baltacı ve Selvitopu, 2012: 803).

Emeklilik hukuki, ekonomik, fizyolojik, psikolojik ve sosyal olmak üzere dört boyutta da incelenmektedir. Hukuki boyut, çalışan bireylerin emekli olma hakkına; ekonomik boyut emeklilik ikramiyesi ve emeklilik aylığına; fizyolojik boyutu ise fiziki güç kaybı ve sağlık sorunlarına; psikolojik boyut

bireyin statü ve saygınlık kaybı ile birlikte yaşayacağı uyum sorununa; sosyal boyut ise bireyin sosyal çevresi ve ilişkilerindeki değişime vurgu yapmaktadır (Şen, 2015: 315).

Ülkemizde çalışanlara tanınan Anayasal haklardan biri olan emeklilik, Fransa ve Almanya gibi ülkelerde de çalışanlara, yapmış olduğu hizmetler karşılığında tanınan bir hak olarak kabul edilmektedir. Bu hak, çalışan bireylerin yaşlanıp çalışma güçlerini kaybettiklerinde, geçmiş dönemdeki emeklerinin karşılığında kendilerine tanınan dinlenme hakkı ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için bağlanan geliri kapsamaktadır (Tortop, 1994:77). Hiç kuşkusuz, emeklilere yaşamlarının geri kalan kısmında çalışmaksızın, belirli bir gelirin bağlanması, toplumsal barış için sosyal, psikolojik ve ekonomik bir gerekliliktir.

2.2.Sigorta

Sigorta, şahısların yaşamı boyunca istemsiz bir şekilde karşılaşılabilecekleri risk ve ekonomik boyutunu minimum düzeye indirmek amacıyla, bugünden geleceği garanti altına alma çabası, kişilerin hayatlarında karşılaştıkları tehlikelerinin önlenememesi ve bu oluşacak tehlikelere karşı kişilerin belirsizlik içinde değil de güven içinde olabilmesi ya da oluşabilecek zararların ve tehlikelerin maddi boyutunu en alt seviyeye indirgeme (İncidüzen, 2008:3) çabasıdır. Karaman'a (2010:9) göre ise, kişilerin ve kurumların gelecekte yaşayacakları tehditlere karşı bugünden katlandığı ekonomik tutarlılıktır. Ya da bireylerin kişisel çıkarlarını, çeşitli tehlikelere karşı koruma amaçlı yapılan sözleşmelerdir (Marşap, 2007:6).

2.3.Bireysel Emeklilik Sistemi

Ülkeden ülkeye uygulama olarak farklılık gösteren bireysel emeklilik sistemi sürekli olarak çağın gerekleri doğrultusunda kendisini yenilemiştir. Birçok (gelişmiş) ülkede uygulanmaya başlanan bireysel veya özel emeklilik sistemi, emeklilik kavramına yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Aslında dünya genelinde sistemin 40 yıla yaklaşan bir geçmişi vardır. Elkatmış'a (2012: 82) göre, özel emeklilik sistemi geliştirmekte olan ekonomilerde ilk olarak Şili'de 1980 yılında hayata geçirilmiştir. Bunu yaklaşık 10 yıl süre sonra Peru takip etmiştir. Diğer Latin Amerika ülkelerinde ve Avrupa'da, Polonya'da uygulamaya sokulan fon sistemlerinde referans olarak Şili ve Peru modeli esas alınmıştır.

Bireysel emeklilik sigortası hayatımıza 7 Nisan 2001 tarihinde 4602 sayılı kanunla girmiştir (Önder, 2010: 39). T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığına göre (bireyselemlilik.gov.tr/tarihce.htm,21.03.2015), bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sistemi ikinci emeklilik geliri ile bireylerin emeklilikte refah seviyelerinin artmasına, alt yapı yatırımları ve uzun vadeli yatırımları

rımlara kaynak yaratılarak sistemin yeni iş ve istihdam olanakları yaratmasına, sosyal güvenliğin kapsamının artmasına ve kamunun sosyal güvenlik kaynaklanan yükünün azaltılmasına, mali sektörde uzun vadeli fonların artmasına böylece mali sektörün daha sağlıklı işlemesine, enflasyonla mücadele ve istikrarlı büyümeye olumlu katkı sağlamasına, kurumsal yatırım stratejileri piyasalardaki dalgalanmaları ve spekülasyonları azalmasına, sermaye piyasası derinleşmesine olanak sağlayacak bir özel emeklilik sistemidir.

Bireysel emeklilik sisteminin özelliklerini 7 madde halinde açıklayacak olursak;

Sisteme 18-45 yaş arasındaki herkes kendi isteği doğrultusunda dahil olabilmektedir,

Kişilerin sağladıkları tasarruflar Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) mevzuatına göre değerlendirilmektedir,

Kişiler yatırılabileceği miktara göre emeklilik sözleşmesinin risk gelir ve yatırım faktörlerini, şirketlerin en az üç farklı şekilde sunacağı faktörlere göre tercih hakları bulunmaktadır,

Fonlarda toplanan tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesi, kişilerin tercihlerine göre sabit getirili veya değişken getirili olabilir,

Kişilerin tercih ettikleri emeklilik şirketlerine sözleşmelerinde belirledikleri süre boyunca dahil olup o süre bittikten sonra başka bir emeklilik şirketine geçmesi ve tasarruflarının o şirkete aktarılması hakkının tanınması,

Kişilerin yatırdıkları fonlar Sermaye Piyasası Kuruluna bağlı olan İMKB Takas ve Saklama Bankası A.Ş. tarafından saklanmaktadır, Bireysel emeklilik sistemini denetleyen kurumlar, Hazine Müsteşarlığı (HM) Bağımsız Denetim Kurumları ve SPK, gözetleyen kurumlar ise Takasbank ve Emeklilik Gözetim Merkezidir.

Bireysel emeklilik sisteminde emekli olabilmek için en az 10 sene belirlenen primi düzenli olarak yatırıp 56 yaşını tamamlama şartı vardır. Sistem bu şekilde kişilerin uzun dönemli olarak tasarruf yapmasına fırsat vermektedir. Bireysel emeklilik sistemine katılımın daha fazla olması ve tercih edilmesi için devlet tarafından vergi avantajları ve bazı teşvikler yapılmaktadır (<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/finist/bolumIV-13.pdf>, Mayıs, 2013).

3. Araştırmanın Metodu

Bu çalışma nicel bir araştırmadır. Nicel araştırmalarda; olguların, olayların ve eylemlerin nesnelleştirerek; gözlemlenebilir, ölçülebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir bir hale getirilmesi mümkündür. Aynı zamanda nicel

araştırma metodu, kişilerin güncel bir olguyu, olayı ve eylemi kendi algı çerçevelerinden nasıl değerlendirdiklerini gösteren sayısal anlatımları da içermektedir. Dolayısıyla nicel araştırma metodunu tercih etme sebebimiz; konumuzun, nicel veriler doğrultusunda analizinin yapılacak olmasıdır.

3.1. Araştırmanın Uygulanması ve Veri Toplama Teknikleri

Elazığ'da yaşayan on sekiz yaş üstü çalışan ve çalışmayan kadın ve erkeklere uygulanan anket, araştırmanın başlıca veri toplama tekniğidir. Kişilere uygulanan anketler; tanımlayıcı sorular ve kişilerin bireysel emeklilik sistemini algılama düzeylerini ölçmeye dayalı sorular olarak iki gruptan oluşmaktadır. Birinci bölümdeki sorular (1-7), ankete katılan bireylerin sosyo-ekonomik yapısını ve bireysel emeklilik sistemine giriş nedenlerini anlamaya yönelik sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümdeki sorular (8-28) ise bireylerin bireysel emeklilik sistemi algısını ölçmeye dayalı; konu hakkındaki bilgi düzeyleri ile ilgili sorulardan oluşmaktadır.

Görüşme esnasında özellikle, görüşme yapılan kişinin yönlendirilmemesine azami özen gösterilmiştir. Bu amaçla görüşmecilere istedikleri soru veya soruları cevaplayabilecekleri söylenmiştir. Görüşmeye başlarken, görüşme yapılan kişiye araştırmanın amacının ne olduğu, kimliğinin kullanılmayacağı, araştırmanın sonuçlarının nasıl kullanılacağı gibi konularda bilgilendirmeler yapılmıştır.

Görüşmeler esnasında görüşmecilere sağlanan bu özgür ortam ile görüşmecilerin güveni kazanılarak en doğru cevaplara ulaşılmak amaçlanmıştır.

3.2. Çalışmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, konusu itibarı ile Elazığ'da yaşayan on sekiz yaş üstü kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Ancak Elazığ'da yaşayan on sekiz yaş üstü kişilerin tamamına anketin uygulanması sosyo-ekonomik açıdan mümkün görülmediği için, örneklem grubu basit tesadüfi örneklem kullanılarak 200 kişiden oluşturulmuştur. Anketler uygulanırken yaş, cinsiyet ve çalışıp çalışmama kriterleri göz önüne alınarak uygulanmıştır. Örneklemimizin dağılımı ise 99 kadın ve 101 erkekten oluşmaktadır. Araştırma bulgularımızın temsil niteliğini arttırmak için 99 kadından 50'si çalışan, 49'unu çalışmayan kişilerden oluşturduk. Örneklem diğer yarısını oluşturan 101 erkek de aynı teknikle 51'i çalışan 50'si çalışmayan şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Örneklem grubunun kadın ve erkek sayısının eşit olması Elazığ'da yaşayan on sekiz yaş ve üzeri kadın ve erkek sayılarının eşit düzeyde olmasından (TUİK verileri) kaynaklanmaktadır.

3.3. Araştırmanın Analizi

Uygulanan 200 adet anketin 99'u kadınlara, 101'i erkeklere uygulanmıştır. Anket sonuçlarının değerlendirilmesinde ise "SPSS 25.0" sürümü kullanılmıştır. Ölçeğin toplam güvenilirlik oranı (cronbach's alpha) ise %96, 4 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen veriler yüzdeler ve ki kare tabloları ile değerlendirilmiş olup, ortak, farklı ve etkileşim noktaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda anketleri uyguladığımız kişilerin mevcut durumunu açıklayan gözlem ve bilgileri de yorumlarda kullanılmıştır.

4. Bulgular ve Yorumlar

Tablo 1. Demografik Değişkenler Tablosu

Cinsiyet	Ferkans	Yüzde
Erkek	101	50.5
Kadın	99	49.5
Toplam	200	100.0
Yaş	Frekans	Yüzde
18-25	48	24.0
26-35	85	42.5
36-45	38	19.0
46-55	20	10.0
56 ve ÜSTÜ	9	4.5
Toplam	200	100.0
Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde
Okur-yazarlık yok	3	1.5
Okur-yazar	5	2.5
İlkokul mezunu	21	10.5
Ortaokul veya lise mezunu	49	24.5
Lisans veya ön lisans mezunu	115	57.5
Yüksek lisans veya doktora mezunu	7	3.5
Toplam	200	100.0

Aşağıdaki tablo, medeni durum ile BES yaptırma arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Buna göre katılımcıların medeni durumları incelenmiş; 200 katılımcıdan %60'ının evli, %35'inin bekar, %2'sinin dul ve %3'ünün boşanmış olduğu görülmektedir. BES olanlar ile olmayanların, medeni durumları karşılaştırıldığında görüyoruz ki, BES'i en fazla evli olanlar, en az ise dul ve bekâr olanlar yaptırmıştır. Dolayısıyla evli olmanın vermiş olduğu sorumluluk ve gelecek kaygısı, kişileri BES yapmaya yönlendirmiştir.

Tablo 2. Medeni Durum ile Bireysel Emeklilik Sigortası Olan/Olmayan Arasındaki İlişki

Medeni Durum	Bireysel Emeklilik Sigortası Olanlar/Olmayanlar		Toplam
	Evet	Hayır	
Bekâr	24 34,3%	46 65,7%	70 100,0%
Dul	1 25,0%	3 75,0%	4 100,0%
Boşanmış	3 50,0%	3 50,0%	6 100,0%
Evli	72 60,0%	48 40,0%	120 100,0%
Toplam	100 50,0%	100 50,0%	200 100,0%

Tablo 3. Bireysel Emeklilik Sigortası Olan/Olmayan İle Gelir Arasındaki İlişki

Aylık Gelir Durumu	Bireysel Emeklilik Sigortası Olanlar/Olmayanlar		Toplam
	Evet	Hayır	
0-1400	7 11,3%	55 88,7%	62 100,0%
	7,0%	55,0%	31,0%
1401-2800	51 61,4%	32 38,6%	83 100,0%
	51,0%	32,0%	41,5%
2801-4200	24 77,4%	7 22,6%	31 100,0%
	24,0%	7,0%	15,5%
4201-5600	12 75,0%	4 25,0%	16 100,0%
	12,0%	4,0%	8,0%
5601 ve üzeri	2 75,0%	2 25,0%	8 100,0%
	6,0%	2,0%	4,0%
Toplam	100 50,0% 100,0%	100 50,0% 100,0%	200 100,0% 100,0%

Tablo 4. Yaş İle Bireysel Emeklilik Sigortası Olan/Olmayan Arasındaki İlişki

Yaş	Bireysel Emeklilik Sigortası Olanlar/Olmayanlar		Toplam
	Evet	Hayır	
18-25	10 20,8% 10,0%	38 79,2% 38,0%	48 100,0% 24,0%
26-35	60 70,6% 60,0%	25 29,4% 25,0%	85 100,0% 42,5%
36-45	25 65,8% 25,0%	13 34,2% 13,0%	38 100,0% 19,0%
46-55	5 25,0% 5,0%	15 75,0% 15,0%	20 100,0% 10,0%
56 ve üstü	0 0,0% 0,0%	9 100,0% 9,0%	9 100,0% 4,5%
Toplam	100 50,0% 100,0%	100 50,0% 100,0%	200 100,0% 100,0%

Tablo 5. Yaş İle Bireysel Emeklilik Sigortası Açılımı Arasındaki İlişki

Yaş	BES'in Açılımı				Toplam
	Bingöl Elektrik Santrali	Bireysel Emeklilik Sigortası	Sendika	Siyasi Parti	
18-25	1 2,1%	47 97,9%	0 0,0%	0 0,0%	48 100,0%
26-35	2 2,4%	82 96,5%	0 0,0%	1 1,2%0	85 100,0%
36-45	3 7,9%	35 92,1%	0 0,0%	0 0,0%	38 100,0%
46-55	4 20,0%	15 75,0%	1 5,0%	0 0,0%	20 100,0%
56 ve üstü	4 44,4%	5 55,6%	0 0,0%	0 0,0%	9 100,0%
Toplam	14 7,0%	184 92,0%	1 0,5%	1 0,5%	200 100,0%

Ankete katılan katılımcıların aylık gelirlerinin dağılımına bakıldığında; 62 kişi (%31) 0-1400 TL, 83 kişi (%41,5) 1401-2800 TL, 31 kişi (%15,5) 2801-4200 TL, 16 kişi (%8) 4201-5600 TL ve 8 kişinin de (%4) 5601 TL ve üzeri aylık gelire sahip oldukları görülmektedir. Katılımcıların %49'nun hizmet sektöründe çalışmasından dolayı sektör getirilerine bağlı olarak aylık gelirlerinin de ortalama bir seviye de olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Genel olarak aylık gelirdeki artış ile bireysel emeklilik sigortası arasında doğru bir orantı olmadığı tespit edilmiştir. Özellikle 1401-2800 TL aylık geliri olan kişilerin daha fazla BES yaptırmış olması bu durumu teyit eder niteliktedir. Genel beklentinin aksine maddi durumu iyi olan kişilerin BES yaptırmadığı görülmektedir. Maddi durumu iyi olan kişilerin BES yaptıran oranlarının düşük çıkması hem sosyal hem ekonomik açıdan değerlendirilebilir. Maddi durumu iyi olan kişiler, ekonomik açıdan mevcut durumlarını güvence olarak görmektedir. Sosyal açıdan bu durum; bu sürecin bir yaşam tarzını gerekli kılması ile açıklanabilir.

Tablo 4 incelendiğinde, örneklem grubunun yaş aralıklarının frekans dağılımı; %24 ile 18-25 yaş aralığında, %42,5 ile 26-35 yaş aralığında, %19 ile 36-45 yaş aralığında, %10 ile 46-55 yaş aralığında ve %5,5 ile 56 ve üstü şeklinde oluşmaktadır. Örneklemin en fazla yaş aralığını ise %42,5 ile 26-35 yaş aralığı oluşturmaktadır. Yaş aralıklarına göre BES yaptıran ve yaptırmayanlar karşılaştırıldığında görüyoruz ki, en fazla BES %60 ile 26-35 yaş aralığındadır. Öte yandan en fazla BES yaptırmayan yaş aralığı ise %38 ile 18-25 yaş aralığı olduğu görülmektedir. 56 ve üstü yaş aralığında ise hiç kimse BES yaptırmamıştır. Beklenti ve kaygı bu tablonun oluşmasında en önemli belirleyici olmuştur. En fazla bireysel emeklilik sistemine dahil olan yaş grubu, toplumsallaşmasını tamamlamış, toplumsal ve bireysel kaygıları (evlilik, çocuk, ebeveynlerin sorumlulukları, toplumsal beklenti vb.) olduğu düşünülen kişilerden oluşmaktadır. Tablo 4 genel olarak değerlendirildiğinde, yaşın bu süreci belirlediğini söyleyebiliriz. Yaş dilimi yükseldikçe kişilerin gelecek kaygısı dolayısıyla beklentisi azalmaktadır. Bu düşünce kalıbı doğru olarak BES'e olan ilgiyi azaltmaktadır.

Tablo 5' da kişilere BES'in açılımı sorularak yaş değişkenine bağlı olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği tespit edilmek istenmiştir. Tablo 4 incelendiğinde tablo 5 de olduğu gibi yaşa bağlı olarak belirgin bir kümeleşme olduğu görülmektedir. Özellikle her iki tabloda da (4, 5) 26-35 yaş dilimindeki kişiler sorulan sorulara doğru cevap vermişlerdir. Dolayısıyla 26-35 yaş diliminin sosyo-ekonomik açıdan toplumsal ve ekonomik bir belirleyiciliği olduğu söylenebilir. Ayrıca yaş arttıkça bu olayın tersine döndüğünü kişilerin BES' i tanımlamakta zorlandıklarını da görmekteyiz. Bu da

toplumun kültürel kodlarında var olan yaşlandıkça hayattan kopma algısını göstermektedir.

Tablo 6. Bireysel Emeklilik Sigortası Olanların/Olmayanların Bireysel Emeklilik de Minimum Emeklilik Yaşı Konusundaki Bilgi Düzeyleri

Bireysel Emeklilik Sigortasında Minimum Emeklilik Yaşı	Bireysel Emeklilik Sigortası Olanlar/Olmayanlar		Toplam
	Evet	Hayır	
45 yaş	15 15,0%	38 38,0%	53 28,5%
52 yaş	9 9,0%	23 23,0%	32 16,0%
61 yaş	0 0,0%	3 3,0%	3 1,5%
56 yaş	65 65,0%	18 18,0%	83 41,5
65 yaş	10 10,0%	15 15,0%	25 12,5%
Cevabını bilmiyorum	1 1,0%	3 3,0%	4 2,0%
Toplam	100 100,0%	100 100,0%	200 100,0%

Yukarıda ki tabloda katılımcılarımızın vermiş olduğu cevapların frekans dağılımı incelendiğinde; 83 kişinin (%41,5) soruyu doğru cevapladığı, 117 kişinin (%58,5) ise yanlış cevapladığı görülmektedir. Diğer tabloların sonuçları ile kıyaslandığında, örneklem grubunun bu soruya verdiği doğru cevap sayısı oldukça düşüktür. Özellikle toplumdaki emeklilik yaşı konusundaki son düzenlemenin kademeli ve farklı değişkenler üzerinden şekillendirilmiş olması bu konunun anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Yine de tablo 6 bize, bireysel emeklilik sistemine dahil olan kişilerin bu konuda daha fazla bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Buda bize BES'e dahil olan kişilerin sürece bilinçli olarak dahil olduklarını göstermektedir.

Doğru cevap veren 150 kişiden 91'inin BES yaptırmış olması ve BES' i olan 100 kişiden 91'inin doğru cevap vermiş olması sürecin bilinçli şekillendirildiğini göstermektedir. Ayrıca BES' i olmayan 100 kişiden 59 kişinin bu soruya doğru cevap vermiş olması da toplumsal açıdan sürecin bilindiğini göstermektedir. Aynı zamanda bu sorunun doğruluk yüzdesinin yüksek çıkması (%75;150), kişilerin emeklilik yılını önemsedini göstermektedir.

Tablo 7. Emeklilik Süresi İle Bireysel Emeklilik Sigortası Olan/Olmayan Arasındaki İlişki

Bireysel Emeklilikte Emeklilik Hakkı	Bireysel Emeklilik Sigortası Olanlar/Olmayanlar		Toplam
	Evet	Hayır	
3 yıl	5 5,0%	13 13,0%	18 9,0%
5 yıl	3 3,0%	16 16,0%	19 9,5
7 yıl	1 1,0%	12 12,0%	13 6,5%
10 yıl	91 91,0%	59 59,0%	150 75,0%
Toplam	100 100,0%	100 100,0%	200 100,0%

Tablo 8. Cinsiyet İle Bireysel Emeklilik Sigortası Açılımı Arasındaki İlişki

Cinsiyet	BES'in Açılımı				Toplam
	Bingöl Elektrik Santrali	Bireysel Emeklilik Sigortası	Sendika	Siyasi Parti	
Erkek	10 9,9%	90 89,1%	1 1,0%	0 0,0%	101 100,0%
Kadın	4 4,0%	94 94,9%	0 0,0%	1 10,0%	99 100,0%
Toplam	14 7,0%	184 92,0%	1 0,5%	1 0,5%	200 100,0%

Tablo 8 incelendiğinde, görülüyor ki örneklem grubunun tamamına yakını (184 kişi, %92) bu soruyu doğru cevaplamış ancak genel beklentinin ötesinde, örneklem grubunu oluşturan kadın katılımcıların, erkek katılımcılardan daha fazla doğru cevap verdikleri görülmüştür. Dolayısıyla tablo 8'in verileri bize toplumsal öngörünün aksine kadınların bu alanda beklentinin üstünde bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle bilgi toplumunun en önemli girdisi olan kadınların, Elazığ gibi geleneksel bir toplum yapısına sahip bir ilde, kadınların bu soruya doğru cevap verme oranı mikro ve makro açıdan oldukça umut vericidir.

Katılımcılarımıza sorduğumuz, "Bireysel Emeklilik Sistemi'ne minimum katılma yaşı kaçtır?" sorusuna katılımcılarımızın %84,5'i (169 kişi) doğru cevap vermiştir. Dolayısıyla diğer tabloların verileri ile paralellik göstermektedir. Hem BES hakkındaki bilgi birikiminin yeterliliğini göstermektedir hem de kadınların bu konuyu içselleştirdiğini göstermektedir.

Tablo 9. Cinsiyete Göre Bireysel Emeklilik Sistemine Minimum Katılma Yaşı Konusundaki Bilgi Düzeyi

Cinsiyet	Bireysel Emeklilik Sistemine Minimum Katılma Yaşı					Toplam
	18 Yaş	23 yaş	28 yaş	45 yaş	Cevabını bilmiyorum	
Erkek	88 87,1%	6 5,9%	2 2,0%	4 4,0%	1 1,0%	101 100,0%
Kadın	81 81,8%	9 9,1%	3 3,0%	5 5,1%	1 1,0%	99 100,0%
Toplam	169 84,5%	15 7,5%	5 2,5%	9 4,5%	2 1,0%	200 100,0%

Tablo 10. Kadın ve Erkek Sayısı İle Bireysel Emeklilik Sistemine Katılma Oranları

Cinsiyet	Bireysel Emeklilik Sigortası Olanlar/Olmayanlar		Toplam
	Evet	Hayır	
Erkek	50 49,5%	51 50,5%	101 100,0%
Bayan	50 50,5%	49 49,5%	99 100,0%
Toplam	100 50,0%	100 50,0%	200 100,0%

Tablo 10, örneklem grubumuzu oluşturan kadın ve erkek sayısını, aynı zamanda kadın ve erkeklerin BES yaptırmaları oranlarını göstermektedir. Tablo 10, erkeklerin %49.5'inin BES yaptırdığını, %50.5'nin ise BES yaptırmadığını, kadınların ise %50.5'inin BES yaptırdığını, %49.5'inin ise BES yaptırmadığını göstermektedir. Dolayısıyla diğer tablolarda olduğu gibi kadınlar yine beklentinin üstünde bir durum sergilemektedir. Görülen o ki çalışmak sadece erkek işi algısının yanı sıra, sadece erkekler sigorta yaparlar algısı da değişmiştir. Toplumsal değişimin bir yansıması olarak kadınlarda kendi ve çocuklarının geleceklerini güvence altına almak için sürece dahil olmaktadır.

Katılımcılarımızın “Bireysel emeklilik sigortasını neden tercih edersiniz?” sorusuna vermiş oldukları cevapları ilk üçteki öncelik sırasına göre incelediğimizde; ilk olarak emeklilik döneminde ek bir gelir elde etmek için, ikinci olarak birikim için, üçüncü olarak %25 devlet katkısı için tercih ettiği görülmektedir. “Bireysel emeklilik sigortasını neden tercih edersiniz?” sorusuna BES’ i olan ve olmayanların vermiş oldukları cevaplara göre karşılaştırdığımızda ise; emeklilik döneminde ek bir gelir elde etmek için isteyen-

lerin %44,4'nün (28 kişi) BES' i olup, %55,6'sının (35 kişi) BES'inin olmadığı, BES 'i olmayan kişilerin de emeklilik döneminde ek bir gelir elde etmek için BES'e dahil olabilecekleri, birikim için tercih edenlerin %73,6'sının (39 kişi) BES' i olduğu ve bireysel emeklilik sigortasına bilinçli olarak kendi istekleriyle dahil oldukları, %25 devlet katkısı için tercih edenlerin üçte iki oranda BES' e dahil olduğu ve bu sebepten dolayı bireysel emeklilik sigortasını tercih ettiği, bireysel emeklilik sigortasını herhangi bir yakın arkadaşından veya tanıdığından dolayı tercih edenlerin ise %90,9'unun (10 kişi) BES'i olup hatır için bireysel emeklilik sigortası yaptırdığı, fon getirileri ve devlet denetimi olduğu için BES'e dahil olan ve olmayan katılımcıların ortalama olarak %50 civarın da olduğu, bireysel emeklilik sigortasına bazı sebeplerden dolayı dahil olup gönüllü olarak tercih etmeyen 2 kişi olup, (%5,1), 37 kişinin ise (%94,9) bilinçli ve gönüllü olarak kesinlikle bireysel emeklilik sigortasını tercih etmek istemediği görülüp ancak katılımcıların BES' e dahil olma sebepleri arasında ikinci sırada olan % 25 devlet katkısının olması, katılımcı sayısını doğrudan artıran önemli bir unsur olduğu sonucu tespit edilmiştir. Genel olarak gelecek kaygısı bu süreci belirleyen en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bireysel emeklilik sigortası olan kişilerin hatır için bu sürecin içinde olduklarını ifade etmiş olmaları, geleneksel yapının azda olsa izlerini göstermektedir.

Tablo 11. Bireysel Emeklilik Sistemi Olanların/Olmayanların Bireysel Emeklilik Sistemini Tercih Sebepleri

Bireysel Emeklilik Sigortasının Tercih Sebepleri	Bireysel Emeklilik Sigortası Olanlar/Olmayanlar		Toplam
	Evet	Hayır	
%25 Devlet katkısı için	18 66,7%	9 33,3%	27 100,0%
Birikim için	39 73,6%	14 26,4	53 100,0%
Fon gelirleri için	1 50,0%	1 50,0%	2 100,0%
Devlet denetimi olduğu için	2 40,0%	3 60,0%	5 100,0%
Tercih etmem	2 5,1%	37 94,9%	39 100,0%
Emeklilik döneminde ek bir gelir elde etmek için	28 44,4%	35 55,6%	63 100,0%
Hatır için	10 90,9%	1 9,1%	11 100,0%
Toplam	100 50,0%	100 50,0%	200 100,0%

Tablo 12. Bireysel Emeklilik Sistemi Olanların/Olmayanların Bireysel Emeklilik Sisteminden Cayma Süresi Hakkındaki Bilgileri

Bireysel Emeklilik Sisteminden Cayma Süresi	Bireysel Emeklilik Sigortası Olanlar/Olmayanlar		Toplam
	Evet	Hayır	
10-20 gün	12 12,0%	28 28,0%	40 20,0%
21-30 gün	22 22,0%	24 24,0%	46 23,0%
31-40 gün	3 3,0%	10 10,0%	13 6,5%
41-50 gün	2 2,0%	2 2,0%	4 2,0%
60 gün	54 54,0%	29 29,0%	83 41,5%
Cevabını bilmiyorum	7 7,0%	7 7,0%	14 7,0%
Toplam	100 100,0%	100 100,0%	200 100,0%

Yukarıdaki soruya, katılımcılarımızın vermiş oldukları cevapların frekans dağılımı incelendiğinde; 83 katılımcının (%41,5) doğru cevapladığı, 103 katılımcının (%51,5) yanlış cevapladığı, 14 katılımcının (%7) ise bu soru hakkında herhangi bir bilgileri olmadığı görülmektedir. Katılımcılarımızın anketimizdeki sorulardan cevabını en fazla bilmediği sorunun “Bireysel emeklilik sisteminden cayma süresi kaç gündür?” sorusu olduğu da tespit edilmiştir. Aynı zamanda bireysel emeklilik sigortası olanlarında, en fazla yanlış cevap verdiği sorudur. Bu durum bireysel emeklilik sigortası yaptırılanların cayma düşüncesi ile sürece dahil olmadığını göstermektedir. İki değişken arasında yapılan karşılaştırma da ise, BES’ e dahil olanların yarıdan fazlasının 54 kişinin (%54) bu soruya doğru cevap verdiği, BES’ e dahil olmayan 29 kişinin de (%29) bu soruya doğru cevap verdiği görülmektedir. Görüldüğü gibi BES’ e dahil olanların bu soruya daha fazla doğru cevap vermiş olması, yine bireysel emeklilik sistemine dahil olanların bilinçli dahil olduklarını teyit eder niteliktedir.

Bireysel emeklilik sistemine yatırılan fonlar “Takasbank (hazine müsteşarlığı)” tarafından saklanmaktadır. Katılımcılarımızdan 86 kişi (%43) doğru cevap vermiştir. Katılımcılarımızın anketi cevapladığı sırada genelinen Takasbank (hazine müsteşarlığı) ile merkez bankası seçeneği arasında kal-

dığı görülüp, bu sebepten dolayı doğru seçenektan sonra en fazla işaretlenen seçenek 43 kişi (%21,5) ile Merkez Bankası seçeneği olmuştur.

Tablo 13. Bireysel Emeklilik Sistemi Olanların/Olmayanların Bireysel Emeklilik Fonları Hakkındaki Düşünceleri

Bireysel Emeklilik Sistemine Yatırılan Fonlar Saklandığı Fonlar	Bireysel emeklilik sigortası olanlar/olmayanlar		Toplam
	Evet	Hayır	
Bankalar	11	21	32
	34,4%	65,6%	100,0%
	11,0%	21,0%	16,0%
Emeklilik Şirketleri	18	12	30
	60,0%	40,0%	100,0%
	18,0%	12,0%	15,0%
Özel finans Kuruluşları	1	2	3
	33,3%	66,7%	100,0%
	1,0%	2,0%	1,5%
Takasbank (hazine müsteşarlığı)	56	30	86
	65,1%	34,9%	100,0%
	56,0%	30,0%	43,0%
Merkez Bankası	12	31	43
	27,9%	72,1%	100,0%
	12,0%	31,0%	21,5%
Cevabını Bilmiyorum	2	4	6
	33,3%	66,7%	100,0%
	2,0%	4,0%	3,0%
Toplam	100 50,0% 100,0%	100 50,0% 100,0%	200 100,0% 100,0%

Sorumuzu, BES' i olan ve olmayanların vermiş oldukları cevaplara göre kıyasladığımız da; Takasbank (hazine müsteşarlığı) cevabını veren katılımcılarımızın genelini BES' e dahil olduğundan dolayı %65,1'i (56 kişi) konuya hakim olarak doğru cevap verdiği, BES'e dahil olmayanların ise %34,9'unun (30 kişi) doğru cevap verdiği, sorunun cevabını bilmeyenlerin ise %66,7'sinin (4 kişi) BES'e dahil olmadığı görülüp, bireysel emeklilik sigortası olanların ise %33,3'nün (2 kişi) sorunun cevabını bilmediği tespit edilmiştir. Sorunun zorluk derecesine bakıldığında ve Merkez Bankası şikkının varlığı doğru cevap sayısını daha anlamlı kılmaktadır.

Ankete katılan katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde; 3 kişinin okur-yazarlığı olmadığı, 5 kişinin sadece okur-yazar olduğu, 21 kişinin ilkökul mezunu olduğu, 49 kişinin ise ortaokul veya lise mezunu olduğu, 115

kişinin lisans veya ön lisans mezunu olduğu ve 7 kişinin de yüksek lisans veya doktora mezunu olduğu görülmektedir. Dolayısıyla katılımcıların genelini belirli bir eğitim seviyesine sahip olduğu söylenebilir. Tablo 14 bize, açık bir şekilde eğitim durumu ile BES arasında doğru bir ilişki olduğunu göstermektedir. Elde edilen verilere göre, eğitim durumu arttıkça bireysel emeklilik sistemine katılma oranları da artmaktadır.

Tablo 14. Eğitim Durumu ve Bireysel Emeklilik Sigortası Olan/Olmayan Arasındaki İlişki

Eğitim Durumu	Bireysel Emeklilik Sigortası Olanlar/Olmayanlar		Toplam
	Evet	Hayır	
Okur-yazarlık yok	0	3	3
	0,0%	100,0%	100,0%
	0,0%	3,0%	1,5%
Okur-yazar	0	5	5
	0,0%	100,0%	100,0%
	0,0%	5,0%	2,5%
İlkokul mezunu	1	20	21
	4,8%	95,2%	100,0%
	1,0%	20,0%	10,5%
Ortaokul veya lise mezunu	18	31	49
	36,7%	63,3%	100,0%
	18,0%	31,0%	24,5%
Lisans veya ön lisans mezunu	78	37	115
	67,8%	32,2%	100,0%
	78,0%	37,0%	57,5%
Yüksek lisans veya doktora mezunu	3	4	7
	42,9%	57,1%	100,0%
	3,0%	4,0%	3,5%
Toplam	100 50,0% 100,0%	100 50,0% 100,0%	200 100,0% 100,0%

Tablo 15 de eğitim düzeyi ile BES' in tanımlanması arasında bir ilişki olup olmadığı test edilmek istenmiştir. Katılımcıların eğitim durumları ile BES' in açılımına verdikleri cevaplar karşılaştırıldığında beklentinin de üstünde bir paralellik tespit edilmiştir. Öyle ki, eğitim düzeyi arttıkça doğru cevap verme oranı %100'e kadar artmaktadır.

Tablo 15. Eğitim Durumu İle Bireysel Emeklilik Sigortası Açılımları Arasındaki İlişki

Eğitim Durumu	BES'in Açılımı				Toplam
	Bingöl Elektrik Santrali	Bireysel Emeklilik Sigortası	Sendika	Siyasi Parti	
Okur-yazarlık yok	1 33,3%	1 33,3%	1 33,3%	0 0,0%	3 100,0%
Okur-yazar	2 40,0%	3 60,0%	0 0,0%	0 0,0%	5 100,0%
İlkokul mezunu	7 33,3%	14 66,7	0 0,0%	0 0,0%	21 100,0%
Ortaokul veya lise mezunu	4 8,2%	44 89,8%	0 0,0%	1 2,0%	49 100,0%
Lisans veya ön lisans mezunu	0 0,0%	115 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	115 100,0%
Yüksek lisans veya doktora mezunu	0 0,0%	7 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	7 100,0%
Toplam	14 7,0%	7 100,0%	184 92,0%	1 0,5%	200 100,0%

Sonuç

Bireysel emeklilik sistemi, her toplumda farklı şekillerde yaşanmaktadır. Özellikle refah düzeyi yüksek toplumlarda, bireysel emeklilik sisteminin amacına hizmet ettiği görülürken; gelişmekte veya az gelişmiş ülkelerde bu durum beklentinin altındadır. Bu durumun en önemli sebebi; sanayi devrimi ile hayat tarzımızda yaşanan hızlı değişimler ve çıktısı olan yeni yaşam formlarıdır. Teknoloji ve teknolojiye bağlı yaşanan değişimler, sigorta ve sigortacılığı bireysel ve toplumsal anlamda vazgeçilmez ve gerekli hale getirmektedir. Dolayısıyla bu süreçler doğru örgütlediği sürece bireysel emeklilik sistemi ve sigortacılık ülkelerde kabul görecektir. Aynı zamanda bu olgunun bir yaşam tarzını ifade ediyor olması, uzun soluklu içselleştirmenin gerekliliğini de göstermektedir.

Genel olarak yapılan analizlerin sonuçlarına göre; katılımcıların yarıdan fazlası bireysel emeklilik sistemi hakkında beklentinin üstünde bir bilgi birikimine sahiptir. Ayrıca kadınların tahmin edilenden daha fazla bireysel emeklilik sistemine dahil olduğu ve konu hakkında bilgi sahibi olduğu görülmektedir. Genel olarak eğitim durumu, yaş ve medeni durumun bu süreci olumlu yönde etkilediği de tespit edilmiştir. Öyle ki elde edilen verilere göre eğitilmiş kişiler bireysel emeklilik sistemine daha fazla dahil olmaktadır. Öte yandan sisteme en fazla dahil olan katılımcılar; evli, çocuk

sahibi ve 26-35 yaş aralığındaki kişilerden oluşmaktadır. Gelecek kaygısının bu süreci şekillendirdiği düşünülmektedir. Ayrıca beklentinin aksine ekonomik durumu iyi olan kişilerin bireysel emeklilik sistemine dahil olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Hatta bu durumun kişileri tam aksine bireysel emeklilik sisteminden alıkoyduğu görülmektedir.

Kadın ve erkeklerin bireysel emeklilik sistemine katılım oranları ve bireysel emeklilik sistemi hakkındaki bilgi birikimleri kıyaslandığında görülen o ki kadın ve erkekler aynı oranda ve aynı seviyede sürece dahil olmuşlardır. Bu durum kadının iç dünyadan, dış dünyaya açıldığının bir göstergesidir. Aynı zamanda bu durum kadınların iş hayatındaki istihdam sayılarında görülen artışında bir teyididir.

Çalışmamızın temel hipotezinin aksine yapılan çalışmadan anlaşılan o ki, toplumu oluşturan bireylerin yarısından fazlası bireysel emeklilik sistemi hakkında yeterli bilgiye sahiptir. Dolayısıyla bireysel emeklilik sistemine talebin yetersiz oluşu, bilgi eksikliğinden değil veya ekonomik nedenlerden dolayı değil, sosyo-kültürel nedenlerden dolayıdır. Genel anlamda yapılan çalışma göstermiştir ki, sosyolojik anlamda maddi kültür ve manevi kültürde yaşanan farklı içselleştirme süreci bu olguda da yaşanmaktadır. Bireysel emeklilik sistemi maddi kültürde olduğu gibi çabuk alınmakta ama manevi kültürde olduğu gibi zor içselleştirilmektedir.

Kaynakça

Atchley, R.C., (1989). A Continuity Theory of Normal Aging. The Gerontologist, 29, ss.183-190.

bireyselemeklilik.gov.tr/tarihce.htm,21.03.2015

Elkatmış M. A., (2012). “Bireysel Emeklilik Sistemi”, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 82.

Hararı, Y.N., (2017). Hayvanlardan Tanrılara, Sapıens, (Çev. Ertuğrul Genç), 28. Baskı, Kolektif Kitap, İstanbul.

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/finist/bolumIV-13.pdf>, Mayıs, 2013.

İncidüzen M. A., (2008). “Özel Emeklilik Sistemleri ve Türkiye’de Hayat Sigortalarından Bireysel Emeklilik Sistemine Aktarım Süreci”, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.3.

İpek, C., (2017). Emeklilik Hayatında Uyum Sorunu ve Emeklilik Eğitimi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), Cilt 3, Sayı 1, ss. 60-72.

Karaman, D. vd., (2010). Sigortacılık, 1.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

Marşap, B., (2007). Sigorta İşletmelerinin Sigorta Muhasebe Sistemi ve Muhasebe Standartları Açısından Değerlendirilmesi, MÖDAV Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1.

Önder, F., (2010). Bireysel Emeklilik Ekonomik Bir Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.39.

Özbek, N., (2006). 'Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar', İstanbul Tarih Vakfı/Emeklilik Gözetim Merkezi, s.77.

Sevim, Y. ve Şahin, J., (2007). Toplumun yeni yoksulları: Emekliler (Şanlıurfa İli Örneği). Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 1, ss.195-207.

Şahin Baltacı, H. ve Selvitopu, A., (2012). Öğretmenlerin Emeklilik Dönemine ve Emekliliğe Hazırlık Eğitimine İlişkin Görüşleri, İlköğretim Online, 11 (3), ss. 800-812.

Şen, Y. F., (2015). Emeklilik Döneminde Yaşanan Sorunlara Yönelik Bir Çözüm Önerisi: İkinci İşe Hazırlık Eğitimi ve Emeklilik Kulüpleri, EKEV Akademi Dergisi, 19(64), ss.313-334.

Tortop, N., (1994). Personel Yönetimi, Yargı Yayınları, Ankara.

Ünal,Ç., (2015). Türkiye Nüfusunun Yaşlanma Endeksi ve Potansiyel Destek Oranlarının Dağılımı, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 12-1, Sayı 23, ss.235-249.

Ünan, A. S. ve Karayazgan A., (2009). Bireysel Emeklilik Hukuk (1.baskı), Scala Yayıncılık, İstanbul.

ÜRETİCİ KOBİ'LERDE MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİNİN FARKINDALIĞI: ELAZIĞ İLİNDE YAPILAN BİR UYGULAMA

*A Knowledge of Accounting Information Systems in Manufacturer
SMEs: An Application in Elazığ*

Özcan DEMİR*

İrem TANYILDIZI**

Geliş Tarihi: 05.08.2018/Kabul Tarihi: 06.09.2018

Öz

Günümüzde teknolojik alanda yaşanan değişim ve gelişmeler işletmelerin güvenilir bilgiye duydukları ihtiyaçların daha da artmasına neden olmaktadır. Bilgi sistemleri, gerek işletmelerin rutin faaliyetlerinin yerine getirilmesinde gerekse de stratejik kararların alınmasında finansal açıdan sağlıklı ve güvenilir bilgilerin önemini ortaya koymaktadır. Büyük işletmeler açısından muhasebe bilgi sisteminin önemi bilinirken, KOBİ'lerde de muhasebe bilgi sisteminin öneminin farkına varılmış ve faaliyetlerinin yürütülmesinde bu sistemden elde edilen bilgiler kullanılmaya başlanmıştır. Çalışmamızda Elazığ ilinde üretici KOBİ'ler için muhasebe bilgi sisteminin yeri ve önemi yapılan anket çalışması ile değerlendirilmiş ve teknolojinin işletmelerin günlük yaşamlarının bir parçası olması nedeni ile bu bilgilerden yararlandıkları ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, Bilgi, Muhasebe Bilgi Sistemi.

Abstract

Changes and developments that are now taking place in the technological space cause enterprises to increase their needs for reliable information. Information systems demonstrate the importance of financial and sound information in the fulfillment of routine activities of enterprises as well as in making strategic decisions. While the importance of the accounting information system in terms of large enterprises is known, the importance of the accounting information system in SMEs has been recognized and the information obtained from this system has been started to be used in the execution of its activities. In our study, in the province of Elazığ, the place of the accounting information system for the SMEs was evaluated with the help of the questionnaire survey and it was found out that the technology benefited from the fact that the technology is part of the daily life of the enterprises.

Keywords: SMEs, Information, Accounting Information System.

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü. odemir@firat.edu.tr

** Doktorant, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, itanyildizi@firat.edu.tr.

Giriş

İnsanoğlunun var oluşu ile birlikte bilgiye duyduğu ihtiyaç her geçen gün artarak süregelmiştir. Bilgiye ulaşım kaynakları da aynı süreç içerisinde sürekli bir şekilde gelişim ve değişim göstermiştir. Günümüz iş yaşamında özellikle tüm kurumlar açısından olduğu gibi işletmeler açısından da güvenilir bilgiye ulaşmak ve bu bilgileri kullanmak önem arz eden konuların başında gelmektedir. Bu açıdan işletmelerin muhasebe departmanlarının sağladığı bilgilerin işletmelerin güncel yaşamları kadar geleceğe yönelik planlar, bütçelemeler ve stratejik faaliyetler açısından büyük önem taşıdığını rahatlıkla ifade edebiliriz. İyi işleyen bir muhasebe bilgi sistemi işletmenin güvenilir bilgi ihtiyacını karşılayabileceği gibi işletme dışında bu bilgilere ihtiyaç duyan kesimlerinde ihtiyacını karşılayabilecektir. Özellikle KOBİ'ler muhasebe bilgi sistemi ile verimli ve rasyonel bir çerçeve oturtabileceklerdir. Çalışmamızda teorik çerçevesinde bilgi ve muhasebe bilgi sistemleri, literatür çalışmalarıyla sunulmaya çalışılmıştır. Diğer bölümde ise Elazığ ilinde üretim alanında faaliyet gösteren KOBİ'lerde bir alan çalışması yapılmış bu çalışmadan elde edilen veriler istatikselsel olarak analiz edilmiş ve sonuçlar üretilmiştir. Bu çalışmada ulaşılan sonuçların, muhasebe bilgi sisteminin KOBİ'ler üzerindeki etkilerinin bilimsel çalışmalara örnek teşkil etmesini ümit etmekteyiz.

1. Bilgi Sistemleri

Bilgi sistemlerini anlayabilmek için öncelikle bilgi ve sistem kavramlarının ayrı ayrı incelenmesi, bilgi ve sistem kavramlarının ortak bir paydada açıklanması gerekmektedir.

Bilgi, işletmelerin rekabet savaşında sahip oldukları en önemli avantajlardan biridir. Bilgi günümüzde güç ile paralel bir şekilde ilerlemektedir. Bilgi çağı ya da enformasyon çağı, bilgiyi bugüne kadarki en önemli duruma getirmiştir. Ama aynı zamanda da bilginin raf ömrünü kısaltmıştır. Ancak Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig bilgiyi "Değeri yok olmayan servet." olarak tanımlamıştır. Bunun nedeni ise; her yeni bilginin bir sonrası için hareket noktası oluşturmasıdır (Çukacı, 2005:11). Zaman içerisinde bilgi değeri artan ve değeri arttıkça iletişim araçları sayesinde ulaşılması daha kolay olan bir veri haline gelmiştir. Teknolojik gelişmeler sonucunda bilginin paylaşılması ve ulaşılması daha kısa sürede gerçekleşmektedir.

Bilgi; insanın çevresinde olup biteni düşünmesi, yargılaması, akıl yürütmesi, okuma, gözlem ve deney yoluyla elde edilen düşünsel ürün ya da öğrenilen şey olarak tanımlanmaktadır. Bilgi bu anlamıyla, belirli bir süreçten geçerek işlenmiş, sahibi için anlamlı hale gelmiş, yönetsel karar almada

stratejik öneme haiz olduğu varsayılan veya gerçek değeri olan veri demektir (Balay, 2004:66). Kısaca bilgi, tecrübelerden sonra geriye kalan insanlar için değeri olan ve kullanılabilen veridir.

İşletmelerin başarıları, değişik karar mekanizmalarının sağlıklı bir şekilde çalışmasıyla ve işletmelerin amaçlarının başarıyla gerçekleştirilmesi ile mümkün olmaktadır. Bilginin önemi bu noktada tekrar karşımıza çıkmaktadır. Bilgi; mal ve hizmet üretimindeki personel, malzeme ve para gibi temel girdilere ve üretim faktörlerine ilave edilen belki de en pahalı ve en önemli girdi olarak ifade edilmektedir (Gökçen, 2002:13).

İşletmeler için tüm bilgiler aynı derecede aynı öneme sahip olmamaktadır. Bilgi; kullanıldığı yere ve zamana göre, elde edilme şekline göre farklı değerlerde olmaktadır. İşletmeler açısından bilginin değer taşıması için sahip olması gereken niteliksel özellikler (bilgi kalite boyutları) aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Çukacı, 2005:12):

- ✓ **Doğruluk:** Durumun adil bir şekilde ortaya konulabilmesi için bilgiler doğru olmalıdır.
- ✓ **İlgililik:** Bilgi konuyla ilgili olmalıdır; aksi halde gereksiz işlemlere ve zaman kaybına sebep olmaktadır.
- ✓ **Tamlık:** Bilgi tam olmalıdır; eksik bilgi sonuçların yanıltıcı hatta yanlış olmasına neden olabilmektedir.
- ✓ **Zamanlılık:** Bilgi, gereksinim duyulduğu anda hazır olmalıdır. Zamanında elde edilemeyen bilgi, değerini yitirip boşa çaba haline gelebilmektedir. Zamanından önce ya da sonra elde edilen bilgi anlamlı olmamaktadır.
- ✓ **Ulaşılabilirlik:** Bilgiye istenilen her anda (yetki dâhilinde) kolaylıkla ulaşılabilir olmalıdır.
- ✓ **Anlaşılabilirlik:** Bilgi, kullanıcıyı tereddütte düşürmeden kolay anlaşılabilir olmalıdır.
- ✓ **Güvenirlilik:** Kullanıcı bilgiye güvenmeli, gönül rahatlığıyla kullanabilmelidir.
- ✓ **Etkin Maliyet:** Bilginin maliyeti bilgiden elde edilecek faydadan fazla olmamalıdır.

Bilgi sistemini oluşturan diğer bir kavram ise sistemdir. Sistem ise birçok manada kullanılmaktadır. Ancak en temel manasıyla sistem birçok alt unsurdan oluşan ve işletmenin amaçlarına ulaşmasını sağlayan parçalar bütünüdür (Varıcı, 2007:47). Sistem kavramı alt sistemlerden oluşmaktadır ve her bir alt sistem, sistemin bütününe hizmet etmektedir.

Kısaca bir sistemin, üç temel özelliği vardır. Bunlar (Karakaya, 1994:6):

- ✓ Sistemin parçalardan oluşması,

- ✓ Sistemi oluşturan parçalar arasında güçlü bir ilişkinin olması,
- ✓ Parçalardan oluşan bu bütünün sistem olarak ifade edilebilmesi için bir amaca yönelik olmasıdır.

Bilginin toplanması, saklanması, işlenmesi, ulaşılması ve dağıtılmasına hizmet eden teknolojiler, uygulama ve hizmetlerin bütünü ve sistem üzerindeki bilgilerin tümü ise bilgi sistemleri olarak tanımlanmaktadır (Sarıhan, 1998:167). Bilgi sistemlerinde, bilgi ve sistemin teknoloji aracılığıyla birbirine entegre edilmesi söz konusu olmaktadır.

Bilgi sistemleri ile işletmeler zamandan ve kaynaktan tasarruf sağlayarak önemli maliyet avantajları elde etmektedir. Yerinde ve zamanında kullanılan bilgi sistemlerinin, işletmelere birçok olumlu katkısı bulunmakta ve rekabet avantajı sağlamaktadır.

Bilgi sistemleri ile işletmeler; rekabet üstünlüğü, artan ürün kalitesi, daha kısa süreli ürün hayat seyri, üretkenlik, bazı kararların otomasyonu, daha çok çeşit ve daha çok miktarlarda bilginin kullanılabilirliği, stratejik kararların verilmesi konularında etkili olabilmektedir (Hicks, 1993:7). Bilgi sistemleri önceleri sadece işletme içi bilgi akışını sağlamak amacıyla kullanılmakta iken rekabetin artması ve teknolojinin gelişmesi ile hem işletme içi hem de işletme dışı bilgi akışını yürütmek için kullanılmaya başlanmıştır (Karagül, 2005:73). İşletme dışından gelen bilgiler, bilgi sistemlerinden geçerek işletme içinde gerekli olan yerlerde kullanılmaktadır. İşletme dışından elde edilen bilgiler işletme içinde kullanılabilir hale getirilmektedir.

1.1. Muhasebe Bilgi Sistemi

İşletmeler, belirli farklılıkları olan sektörlerde faaliyet göstermektedir. Yaratılan değerler birbirinden çok farklı olabilir ancak ortak özellik işletmelerin her zaman çeşitli üretim faktörlerini (girdi) kullanarak, belirli süreçlerden geçirecek, hammaddenin dönüştürülmesi ile ürün ya da hizmet (çıkıtı) elde etmesidir (Üstün, 1985:1). İşletmeler de bir diğer ortak özellik ve işletmelerin olmazsa olmazı ise muhasebedir. Sistem olarak kullanılan ya da dışarıdan destek alınarak sürdürülen bilgi sistemlerinin başında ise muhasebe bilgi sistemi gelmektedir.

Bir ölçme, değerlendirme ve iletişim aracı niteliği taşıyan muhasebe; işletme için finansal sonuçlar doğuran olay ve işlemlere ait verileri parasal tutarlar ve gereğinde diğer sayısal doneler halinde toplayan, bu verileri işletme ile ilgisi olan belli başlı kişilerin gereksinim ve amaçlarını göz önünde bulundurarak kayıt, sınıflandırma ve analiz yoluyla işleyen, elde ettiği sonuçları çoğunluğu dönemsel olarak özetleyici raporlar halinde

ilgililere sunan sistematik bir bilgi sağlama düzeni olarak tanımlanmaktadır (Büyükmirza, 2008:27).

Örten'e (2003:4) göre de muhasebe; işletmelerdeki ekonomik olaylara ait kayıtlama, rapor düzenleme ve düzenlenen raporları yorumlayarak ilgililere mali açıdan yol göstermeye ilişkin usul ve kuralları öğreten ve teknik yönü daha ağır basan bir bilim dalıdır. İşletmedeki ekonomik olaylar kısmen veya tamamen mali nitelik taşıyan işlemlerdir. Örneğin işletmeye sermaye konması, bankadan kredi alınması, mal alınması, mal satılması, gelir elde edilmesi, gider yapılması gibi. İşletme yöneticisinin veya sahibinin ölmesi işletme açısından çok önemli bir olay olmasına rağmen bu tanıma göre ekonomik veya mali nitelikli olmadığından kayda alınmaz (Örten, 2003:4).

Tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere muhasebenin amacı ve görevi işletme ile ilgisi bulunan belli başlı iç ve dış paydaşlara sayısal bilgiler sağlamaktır. Bu gruplardan her birinin işletmenin durumu ve faaliyetleri ile ilgili olarak gereksinim duydukları sayısal bilgiler çoğu kez gerek nitelik gerekse ayrıntı yönünden birbirinden farklıdır (Büyükmirza, 2008:27). Bir kesim için gerekli olan bir bilgi diğer bir kesim için gereksiz olabilmektedir. İşletmeler ihtiyaçlarına göre muhasebe ilkelerini göz önünde bulundurarak muhasebe bilgilerini kullanmaktadır. İşletmelerin yanında işletme ile ilgili kişilerde mali bilgileri amaçları doğrultusunda kullanmaktadır.

1.1.1. Muhasebe Bilgi Sisteminin Gelişimi ve Önemi

İşletmelerin yoğun bir rekabet ortamında faaliyette bulunmaları ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler gibi önemli değişimler, işletmelerde yeni yönetim anlayışlarına ve yaklaşımlarına neden olmaktadır. Bu ve benzer değişim ve gelişmeler ise işletmelerin planlama ve kontrol işlevlerini yerine getirmesinde ihtiyaç duyulan bilgi alanlarını genişletmiştir. Diğer bir ifade ile günümüzde işletmeler geleneksel muhasebe sistemi tarafından sağlanan bilgilerle yetinmeyip daha fazla ve detaylı bilgilere de ihtiyaç duymaktadır. Bu bilgiler bir bütün olarak işletme temel bilgi sistemleri tarafından sağlanırken, işletme yönetiminin planlama ve kontrol işlevlerini yerine getirmesinde ihtiyaç duyulan bilgilerin büyük bir bölümü işletme temel bilgi sistemleri içerisinde yer alan muhasebe bilgi sistemi tarafından sağlanmaktadır (Karakaya, 1994: 38).

Yöneticiler tarafından yönetsel kararlarda kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan bilgi, bilgi sisteminin alt sistemi olan yönetim bilgi sisteminden karşılanmaktadır. Bu süreçte muhasebe bilgi sistemi, temel yönetim bilgi sistemlerinin en önemlisi ve en eskisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Gökdeniz, 2005:87). Muhasebe bilgi sistemi 1966 yılında Amerikan Muhasebe Birliği'nin yayımladığı Muhasebede Sistem Yaklaşımı adlı kuramsal bir çalışmada

ortaya konan bir muhasebe bildirisi (ASOBAT-A Statement of Basic Accounting Theory) ile temellendirilmiş ve burada muhasebenin özünde bir bilgi sistemi olduğu kabul edilmiştir (Erdoğan ve Erdoğan, 1999:64).

Muhasebe bilgi sistemi genel olarak; yönetimin varlıklar üzerindeki yönetim sorumluluğunu yerine getirmek, işletme faaliyetlerinin kontrolünü sağlamak ve geleceğe dönük işletme faaliyetlerini planlamak için gerekli bilgileri üreten ve birçok alt sistemden oluşan bir bilgi sistemleri dizisi olarak tanımlanabilmektedir (Sürmeli, 1996:29). Muhasebe bilgi sistemi, işletmede yapılan faaliyetler sonucu oluşan verileri toplayarak, onları işleyen ve verilerin bilgiye dönüşüm sürecini düzenleyen ve bu bilgileri işletme içi ve işletme dışındaki kullanıcılara raporlayarak yönetim bilgi sisteminin önemli bir görevinin yerine getirilmesine destek veren bir bilgi sistemidir (Mcleod, 1995:310).

Muhasebe, ilgili grupların bilgi gereksinimlerini karşılayabileceği ölçüde başarılı ve faydalı olabilecek bir sistemdir. Dolayısıyla, muhasebe bir bilgi sistemi olarak düşünüldüğünde bu sistemin temel amacı; bilgi talep edenlerin etkili karar almalarını sağlayacak verilerin toplanması, işlenmesi ve iletilmesi olacaktır (Demir, 2005:147). Muhasebe bilgi sistemi; bir işletmenin muhasebe bilgileri için bir tür dağıtım, sistemidir. Sistemde ön görülen unsurlar ise; yasal raporlama gereksinimi olan bilgileri edinmek, güvenilir muhasebe bilgilerini gereksinimi olanlara temin etmek ve işletmeleri olası risklerden, muhasebe bilgilerinin işletme içi ya da dışındaki kötüye kullanımlardan korumaktır (Gökdeniz, 2005:82).

Muhasebe bilgi sistemi, işletmelerde genel olarak aşağıda belirtilen önemli görevleri yerine getirmektedir (Romney ve Steinbart, 2003:3):

- ✓ İşletme faaliyetleri sonucunda elde edilen verileri toplar ve sınıflandırır.
- ✓ Toplamış olduğu bu verileri bilgiye dönüştürür ve üst yönetimin planlama ve kontrol faaliyetlerinde karar almalarına yardımcı olacak biçimde iletir.
- ✓ İşletmenin varlıklarının korunması ve yaşamını sürdürebilmesi için anında ve doğru bilgi akışını sağlar.

Muhasebe bilgi sistemi, üç büyük alt sistemin toplamından oluşmaktadır. (Hall, 2008:6). Bunlar:

- ✓ **Hareket İşleme Sistemi:** İşletme dışındaki kullanıcılara bilgi sağlar.
- ✓ **Finansal Raporlama Sistemi:** Yasal yükümlülükler gereği bilgi sağlar.

✓ **Yönetim Raporlama Sistemi:** İşletme içindeki kullanıcılara bilgi sağlar.

Muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgilerle işletmenin şimdiki durumuna ve gelecekteki hedeflerine yönelik kararlar alınmaktadır. İşletmeyle ilgili iç ve dış paydaşlar ile yönetim; muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgilerin ışığında planlar yapmakta ve ona göre hareket etmektedirler.

İşletmelerde profesyonel yöneticilerin muhasebe bilgi sistemi çıktılarını kullanarak vermeleri gereken belli başlı kararları şöyle sıralayabiliriz (Doğan, 1999:109):

- ✓ Satılacak malların miktarlarının ve satış zamanlarının belirlenmesi,
- ✓ Malların satış fiyatının oluşturulması,
- ✓ Üretilecek mamullerin miktarlarının ve üretim zamanlarının belirlenmesi,
- ✓ Üretim için gerekli olan hammadde ve diğer girdilerin nitelik ve miktarlarının saptanması,
- ✓ Üretimde kullanılması gereken makine kapasitesinin saptanması,
- ✓ Üretimde kullanılması gereken işgücünün hesaplanması,
- ✓ Satın almalar ile ilgili uygun ödeme koşullarının saptanması,
- ✓ İşletmenin hangi alanlara yeni yatırımlar yapacağını belirlenmesi,
- ✓ Yatırımların nasıl finanse edileceği ile ilgili kararlar,
- ✓ Optimal sermaye yapısının belirlenmesi ile ilgili kararlar,
- ✓ Alacak, stok ve duran varlık yönetim politikalarının saptanması ile ilgili kararlar,
- ✓ Kâr planlaması.

Muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgilerle alınacak kararlar, işletmelerin sürekliliği için hayati önem arz eden kararlardır.

Muhasebe bilgi sisteminde veri veya bilgiler her sistemde olduğu gibi girdi, süreç, çıktı akışını izlemektedir. Bu akışa uygun olarak veriler veya bilgiler önce sisteme belgelerle aktarılır ve daha sonra da süreçleme aşamasında ilgili yerlere kaydedilerek ilgili kişi ve kuruluşlara raporlar şeklinde iletilmektedir (Sürmeli, 1996:33). Sisteme aktarılan veri ve bilgilerin doğru, tam ve eksiksiz olarak aktarılması gerekmektedir. Yoksa yanlış bilgilerden elde edilen raporlar, yöneticileri ve paydaşları yanlış yönlendirebilmekte yanlış kararlar alınmasına sebep olabilmektedir.

Muhasebe bilgi sistemine girilen yanlışlar ya da sistemde meydana gelen hatalar sonucunda muhasebe bilgi sisteminden doğru ve yeterli bilgiler alınamamaktadır. Yetersiz bir muhasebe bilgi sisteminin belirtileri ise aşağıdaki gibidir (Şakrak, 2001:110):

- ✓ Yöneticilerin, mali olayların sonuçlarını yansıtan raporların eksik ve yanlış olmasından yakınmaları,
- ✓ Yöneticilerin muhasebe bilgi sisteminden bilgi almamaya başlamaları,
- ✓ Yöneticilerin muhasebe bilgi sisteminden elde ettiği raporları kullanmamaya başlamaları,
- ✓ Fonksiyonel birim yöneticilerinin, işletmenin muhasebe sistemine paralel olarak kendi muhasebe sistemlerini oluşturma çabası içine girmeleri,
- ✓ Yöneticilerin, kendi maliyet verilerini toplamaya ve kendi raporlama modellerini geliştirmeye başlamaları,
- ✓ Performans raporlarında yer alan faaliyet verileri ile finansal bilgilerin kayıtlanmasında kullanılan faaliyet verilerinin birbiriyle uyumsuzluğu.

1.1.2. Muhasebe Bilgi Sisteminin Alt Sistemleri

İşletmelerdeki muhasebe sistemleri ile üretilen veri, bilgi ve bilginin kullanımı ilişkileri Fransa muhasebe sistemi ile ilgili bir araştırmada makro ekonomik sistem, tek düzen muhasebe sistemi, pragmatik sistem ve mikro ekonomik sistem olmak üzere dört aşamada özetlenmektedir. Bunlar (Kotar ve Gücenme, 1995:183):

- ✓ Makro ekonomik sistem aşamasında, muhasebe sistemine hükümet tarafından belirlenen ekonomik amaçların gerçekleştirilmesinde bir araç olarak bakılmakta bu nedenle muhasebe raporları pay sahipleri veya başka çıkar grupları için değil hükümet için hazırlanmaktadır. Bu aşamada muhasebe sistemleri, sıkı bir yasal çerçeve içinde vergilendirme muhasebesi ağırlıklı bir yapı arz etmektedir.
- ✓ Tek düzen muhasebe sisteminde ise muhasebe rapor ve bilgileri standart bir biçimde oluşturulmaktadır. Bu sistem içinde muhasebecilere yüklenen fonksiyon muhasebe uygulamalarının yasalarla uyumunu sağlamaktan öteye geçmemektedir.
- ✓ Üçüncü aşama olan pragmatik sistemde ise muhasebenin işlevi yöneticiye karar almada yardımcı bilgileri sağlamaktır. Yasaları, ayrıntılı kuralları ve standart muhasebe biçimlerini değil kendi düzenini kendi oluşturan bir esas içerisinde finansal bilginin tam ve doğru olarak yöneticiye yansıtılması önceliklendirilmektedir.
- ✓ Son aşama olan mikro ekonomik sistemde muhasebe rapor ve bilgileri herhangi bir çıkar grubunun istekleri doğrultusunda değil işletmenin verimliliğine yönelik toplanmaktadır. Bu aşamada yasal çerçeve kural belirlemez ancak işin sağlıklı yürütülebilmesi için işletmenin bütünlüğünü destekler ve korur. Bugün gelinen noktada muhasebe sisteminin bilgi üretme ve

bilgiyi kullanma şeklinin daha çok mikro ekonomik sistem çerçevesinde olması beklenmektedir.

Muhasebe bilgi sistemi, finansal muhasebe ve yönetim muhasebesi olmak üzere ikiye ayrılır. Bu iki muhasebe alanı arasındaki en önemli fark finansal muhasebe bilgilerinin dış kullanıcılara, yönetim muhasebesi bilgilerinin ise iç kullanıcılara yönelik olmasıdır. Yönetim muhasebesi işletmelerin yaşamını sürdürmesinde kritik rol oynayan verileri sunar. Finansal muhasebe ise işletmenin geçmiş performansını finansal tablolar aracılığı ile ilgililere sunar. Maliyet muhasebesi de yönetim muhasebesinin bir alt sistemi ve önemli bir parçasıdır (Yıldırım ve Tek, 2004:9).

1.1.3. Muhasebe Bilgi Sisteminin Amaçları

Muhasebe, işletmelerde olmazsa olmaz yapı taşlarından biridir. Nasıl ki bir insanın gelirini giderini bilmesi için bir hesap yapması gerekiyorsa işletmelerin de mevcut durumunu görmesi ve geleceğe yönelik kararlar alabilmesi için muhasebe kayıtlarından elde edilen bilgileri baz alarak mali durumunu bilmesi gerekmektedir.

Bir işletme içinde muhasebe birimi tarafından yerine getirilen temel faaliyetler genellikle şöyle sıralanmaktadır (Romney ve Steinbart, 2003:5):

- ✓ Muhasebe sistemlerinin kurulması, işletilmesi ve finansal raporlama,
- ✓ Uzun dönemli stratejik planlama,
- ✓ Muhasebe ve finansman faaliyetlerini yönetme,
- ✓ İşletme içi danışmanlık hizmeti verme,
- ✓ Kısa dönemli bütçeleme,
- ✓ Finansal ve ekonomik analizler,
- ✓ Süreç geliştirme,
- ✓ Bilgisayar sistemleri ve işlemlerine destek verme,
- ✓ İşletme performansının değerlendirilmesi,
- ✓ Müşteri ve ürün kârlılığı analizleri.

Eskiden eski yöntemlerle tutulan muhasebe kayıtları teknolojinin gelişmesiyle birlikte yerini bilgi sistemlerine bırakmıştır. Muhasebe bilgi sistemleri işletmelerde hem kurum içine hem de kurum dışına bilgi sağlayan bir araç olarak günümüzde yerini almıştır. Muhasebe bilgi sisteminden etkili ve yeterli bilgi alabilmek için önce bu sistemin gerekliliğini anlamak ve anlayacak personelle çalışmak gerekmektedir. Kurum tarafından teknoloji desteklediği müddetçe yukarıda sayılan faaliyetleri yerine getirmek ve istenilen sonuçları almak hiç de zor olmayacaktır.

İşletmelerin kurumsal kültürü işletmelerde kurulması düşünülen muhasebe bilgi sistemini yakından etkilemektedir. Kurumsal kültür ve muhasebe

bilgi sistemi birbirleriyle etkileşim içindedir. Kurumsal kültür bu sistemin tasarlanmasını etkilerken, işletmede kurulan muhasebe bilgi sistemi de işletmedeki bilgi akışını kontrolü altında tutarak işletmenin kurumsal kültürünü yakından etkilemektedir. Örneğin, muhasebe bilgi sistemi işletme içinde herkesin kolayca ulaşabileceği ve geniş bir kullanım alanı bulabilecek bilgileri üreterek, işletme içinde sorumluluğun dağıtılabilmesi ve özerk yönetim anlayışının oluşabileceği düşüncesi üzerindeki baskıyı artırabilmektedir (Romney ve Steinbart, 2003:6). Muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgiler diğer departmanlarda da kullanılarak yönetim tarafından verilecek kararlara daha geniş yelpazeden bakılmasını sağlamaktadır.

1.1.4. Muhasebe Bilgi Sisteminin Elemanları

Muhasebe bilgi sisteminin işlev görmesi, ancak sistemi oluşturan ve onu meydana getiren öğelerin işlevlerini yerine getirebilmesi ile söz konusu olabilmektedir. Muhasebe bilgi sisteminin öğeleri; personel, haberleşme araçları, donanım ve raporlardır. Bu öğeler, muhasebe bilgi sisteminin işlevini görmesi için sisteme işlerlik kazandıran elemanlardır (Sürmeli,1996:38-42).

1.1.4.1. Personel

Muhasebe bilgi sistemi işletme yönetimini ve işletme ile ilgili diğer çıkar gruplarının işletme faaliyetleri ile ilgili bilgi ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere işletme faaliyetlerine ilişkin veriyi ve bilgiyi toplayan, bunları kayıt, sınıflandırma, hesaplama, özetleme, saklama, çoğaltma ve iletme gibi bir takım işlemlere tabi tutan, nihayet ilgililerin istedikleri şekilde raporlayan bir sistemdir. Tüm bu görevlerin yerine getirilmesi için konuya hakim ve sistemi çalıştıran nitelikli personele olan ihtiyaç açıktır (Banar vd., 1998:59).

Etkin ve başarılı muhasebe elemanı olmak için sadece çok iyi muhasebe ve mevzuat bilgisine sahip olmak artık yetersiz kalmaktadır. İyi bir muhasebe elemanının işletmenin tüm fonksiyonlarına hâkim olmasının yanında gelişen bilgi teknolojileri ve sistem geliştirilmesi konularında da bilgi sahibi olması gerekmektedir (Ömürbek ve Bekçi, 2006:77). Muhasebe biriminde çalışan personel, analitik olarak düşünebilmeli düşünsel kararlar alıp stratejik olarak uygulayabilmelidir.

1.1.4.2. Haberleşme

Haberleşme belgeleri, veri veya bilgilerin toplanması ve bilgi işlem faaliyetlerine tabi tutulması için gerekli belgelerdir. Kayıt ortamını ve haberleşme olanağını yaratan haberleşme belgeleri; işlemleri zaman, nitelik, nicelik, yer, kişi (taraflar) gibi değişik yönleriyle ortaya koymak suretiyle

muhasabe sistemine ilişkin veri veya bilgileri somutlaştırıp kanıtlanabilir duruma getirmektedir. Haberleşme belgeleri genel olarak; ilk işlem belgeleri ve kayıt belgeleri olarak ikiye ayrılmaktadır. İlk işlem belgeleri, işletme faaliyetlerine ilişkin veri veya bilginin ilk kez kaydedildiği belgelerdir. Bunlara fatura, gider pusulası, müstahsil makbuzu, çek, poliçe, bono, perakende satış vesikalari, serbest meslek makbuzu, kasa kayıt fişleri, taşıma ve sevk irsaliyeleri, ücret bordrosu, yolcu listeleri, günlük müşteri listeleri, yazışma belgeleri, hammadde ve malzeme kullanım belgeleri, işçi çalışma kartları, puantaj fişleri örnek gösterilebilmektedir. Kayıt belgeleri ise veri veya bilgilerin genellikle ilk işlem belgelerine dayanılarak kaydedilmesi ve işleme tabi tutulması için kullanılan ve devamlılık arz eden belgelerdir. Bunlara, yevmiye defteri, büyük defter, envanter defteri, stok kartları örnek gösterilebilmektedir (Sürmeli, 1996:40).

Bu belgeler sayesinde muhasabe bilgi sistemi kayıt, sınıflandırma, özetleme, hesaplama, çoğaltma ve iletme işlemleri için gerekli kayıt ortamını oluşturur. İşletmelerde kullanılan iletişim araçları, genel itibariyle çeşitlilik arz etmekle birlikte iletişimin en önemli noktası olan mesajın net şekilde alıcılara ulaştırılması bu araçların en önemli görevidir (Banar vd., 1998:60).

1.1.4.3. Donanım ve Yazılım

Bilgisayar donanımı; giriş, işlem ve çıkış aktiviteleri için kullanılan fiziksel ekipmandır. Bu bilgisayar işlem ünitesi, çeşitli giriş-çıkış ve depolama üniteleri ve bu üniteleri birbirine bağlayan hatlardan oluşmaktadır (Karahoca ve Karahoca, 1998:15).

Bilgisayar yazılımı ise bilişim sisteminde bilgisayar donanımının bileşenlerini kontrol eden ayrıntılı programdır. Bilgisayar donanımı, bilgisayar yazılımı olmaksızın bir hiçtir. Bir donanım ancak iyi bir yazılım temelinde işlev görebilir ve yazılımı ile değer kazanır. Belirli bir işi yerine getirmek üzere ayrıntılı komutlardan oluşan ve özel bir dille hazırlanan programlara ise bilgisayar programları denir (Erdoğan, 2006:136).

Muhasebeciler bir işletmede gerekli olan taktiksel ve stratejik kararları vermek için kullanımını ve değerini artırma potansiyeline sahip olan veri tabanı sistemleri hakkında bilgili oldukları zaman muhasabe bilgi sistemini tasarlayabileceklerdir. Bu sistemlerde yeterli kontrolü sağlamak ve üretilen bilginin güvenilirliğini garantilemek ve veriyi korumak önemlidir (Ömürbek ve Bekçi, 2006:77).

1.1.4.4. Raporlar

Raporlar, muhasebe bilgi sisteminin çıktılarıdır. Sistemin belirlenebilen maddi ürünleridir. Raporları dış ve iç raporlar olarak sınıflandırabiliriz (Banar vd., 1998:61-62; Gürdal, 2004:92-106):

1.1.4.4.1. Dış Raporlar

Muhasebe bilgi sisteminin ürünü olan dış raporlar işletmeyle ilgili üçüncü kişilere, işletmenin durumu ve çalışmaları hakkında bilgi sunan raporlardır. Bu raporlar sunulacak kişilere veya ilgili oldukları konulara göre değişir. Dış raporların kaynağı muhasebe sisteminin yanı sıra çeşitli alanlarda da olabilir. Dış raporlara örnek olarak bilanço, gelir tablosu, yıllık faaliyet raporları, vergi iadelerine ilişkin raporlar, kredi veren kuruluşlara verilen raporlar örnek olarak gösterilebilir.

1.1.4.4.2. İç Raporlar

Muhasebe bilgi sisteminden elde edilen iç raporlar yönetimin her düzeyinde sunulan ve kontrol amacı taşıyan bütün raporları içerir. Kontrol raporları olarak da ifade edilen iç raporlar genellikle yöneticilere işletme faaliyetlerinin seyrini ve sonuçlarını görme ve planlanan hedeflerle karşılaştırma olanağı sağlar. Dolayısıyla yöneticilerin verecekleri kararlara temel olurlar. İç raporlar gereksinimlere ve işletmenin koşullarına göre farklılık gösterir ve sayıları değişir. Bu tür raporlara bilanço, gelir tablosu, bütçeler, performans raporları, maliyet raporları, üretim raporları, satış raporları örnek verilebilir.

1.1.5. Muhasebe Bilgi Sisteminin Kullanıcıları

Potansiyel muhasebe sistemi kullanıcı sayısı çok geniştir. Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants) 23 farklı kullanıcı grubu tanımlamıştır. Diğer taraftan Vatter bu kullanıcı gruplarını aşağıdaki 3 gruba sınırlandırmıştır (Benita, 2003:303-304):

- ✓ **Yönetim:** Yönetim, muhasebeyi işletme olaylarının en ufak ayrıntılarını kaydeden ve bu olaylara ilişkin delilleri sistematik bir şekilde toplayan bir araç olarak görmektedir.
- ✓ **Sosyal Kontrol Şubeleri:** Hükümeti, ticaret birlikleri, rapor etme şubeleri ve muhasebe araştırmacıları gibi diğer ilgili grupları kapsamaktadır.
- ✓ **Şirket Sahipleri, Kreditorler ve Diğer Borç Verenler (Kamuoyu) veya Yatırımcılar:** Organizasyondaki yüksek orandaki pay sahiplerini kapsamaktadır.

1.1.6. Muhasebe Bilgi Sisteminin Organizasyona Katkıları

Muhasebe bilgi sistemi değer zinciri faaliyetlerini gerçekleştirmek için gerekli olan bilgiyi tam ve zamanında elde etmektedir. İyi tasarlanmış muhasebe bilgi sistemi bu faaliyetlerin etkinliğini ve verimliliğini aşağıda sıralandığı gibi geliştirmektedir (Romney and Steinbart, 2000:2):

✓ **Kaliteyi artırmak ve ürün/hizmet maliyetlerini düşürmek:** Muhasebe bilgi sistemi, süreç içinde kabul edilebilir kalite limitlerinin dışına çıktığı zaman yöneticileri uarmaktadır. Bu, ürün kalitesini korumaya ve atık malzeme miktarı ile yeniden çalışma maliyetlerini azaltmaya katkıda bulunmaktadır.

✓ **Verimliliği artırmak:** İyi tasarlanmış bir muhasebe bilgi sistemi, tam zamanında gerekli bilgi sağlayarak operasyonların verimliliğini artırmaya yardım etmektedir. Örneğin, tam zamanında üretim yaklaşımı hammadde envanteri ve onun yeri ile ilgili sabit, doğru ve güncel bilgiye ihtiyaç duymaktadır.

✓ **Gelişmiş karar verme:** Muhasebe bilgi sistemi, doğru bilgiyi doğru zamanda uygun çalışmayla elde ederek karar vermeyi geliştirebilmektedir. Örneğin, Frito-Lay firması, yöneticilerin satış trendini daha iyi analiz etmek için, günlük müşteri stokları ile ilgili bilgi toplamaktadır. Bu Frito-Lay'in satışlardaki değişim nedenlerini hızlı bir şekilde belirlemelerini ve bunu düzeltici işlemleri yapmasını sağlamaktadır. Texas'da Tostitos Cips satışlarında düşüş yaşandığında, Frito-Lay bir soruşturma başlattı ve küçük bir rakibin yeni beyaz mısır tortilla cipsi piyasaya sunduğunu bulmuştur. Üç ay içerisinde Frito-Lay kendi beyaz mısır cipsini piyasaya sunmuş ve kaybettiği pazar payını tekrar geri kazanmıştır.

✓ **Bilgiyi paylaşmak:** İyi tasarlanmış muhasebe bilgi sistemi, bilgi ve deneyim paylaşımını sağlayabilmekte ve bununla işlemleri geliştirebilmektedir. Hatta rekabet üstünlüğü sağlayabilmektedir. Örneğin kamu muhasebe firmaları, en iyi uygulamaları paylaşmak ve farklı ofislerde çalışanlar arası iletişimi sağlamak için yerel intranet ağı kullanmaktadır. Belirli bir müşteri konusunda yardım almak için çalışanlar işletme veri tabanını tarayabilmektedirler. Dolayısıyla işletmenin uluslararası deneyimi herhangi bir yerel müşteriye açık olabilmektedir.

2. Araştırma Yapılan İşletmeler Hakkında Bilgiler

Araştırma yapılan işletmeler; Elazığ ilinde Organize Sanayi Bölgesi (OSB), Yeni Küçük Sanayi Sitesi, İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) ve Elazığ merkez çevresindeki üretim yapan işletmeler arasından seçilmiştir.

3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, muhasebe bilgi sistemi ile ilgili KOBİ'lerin yeterlilik düzeylerini belirlemeye çalışmaktır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, KOBİ'lerin muhasebe bilgi sistemi ile ilgili KOBİ'lerin yeterlilik düzeylerinin ölçülmesi üzerine ampirik bir çalışma olup çalışanların düşüncelerini saptamak için anket yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin kullanılmasının nedeni diğer yöntemlere oranla daha uygun cevap alma olasılığının yüksek olması ve gerektiğinde gereken açıklamaların yapılabilmesine fırsat vermesidir.

4.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Elazığ'da üretim yapan 750 KOBİ oluşturmaktadır. Bu evrenden istatistiksel açıdan 260 işletme örneklem olarak seçilmiştir.

750 adet bir evren büyüklüğünde %5 güven aralığında 254 örneklem, evreni temsil edecektir. Araştırmada uygulanan anket sayısının 260 olması, olasılıklı basit tesadüfi örneklem yönteminde %5 güven aralığında evreni temsil etmektedir.

4.2. Verileri Toplama Tekniği ve Aracı

Bu araştırmada temelde nicel verilere dayalı araştırma ve ölçme yöntemi benimsenmiştir. Bu noktadan hareketle anket belirlenmesinde nicel verilere dayalı olan araştırma ve ölçme yöntemlerinin benimsendiği çalışmalarda yaygın olarak kullanılan, Likert ölçeği model olarak kullanılmıştır.

Likert ölçeği insanların belirli bir konuya ilişkin tavırlarını ölçmek için tasarlanmış bir yöntemdir. Likert ölçeğinin oluşturulması için katılımcılara benzer anket soruları verilir ve onlardan cümleye karşı tavırlarını ölçmeleri istenir. Ölçekte yer alan ifadeler 5'li bir ölçeğe göre değerlendirilmektedir. Tutumun şiddeti uçlara doğru gidildikçe olumlu veya olumsuz yönde artmaktadır (Büyüköztürk, 2002:16).

5. Araştırmanın Hipotezleri

✓ H₀: Üretim yapan KOBİ'lerde muhasebe bilgi sistemi kullanımı yeterlidir.

✓ H₁: Üretim yapan KOBİ'lerde muhasebe bilgi sistemi kullanımı yeterli değildir.

6. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Muhasebe bilgi sistemi ile ilgili KOBİ'lerin yeterlilik düzeylerini ölçülmesi amacı ile elde edilen verilerin analizi frekans ve yüzde dağılımı, standart sapma, ağırlıklı ortalama, varyans analizi kullanılarak yapılmıştır.

6.1. Betimleyici İstatistikler

Frekans dağılımı; bir ya da daha çok değişkene ait değerlerin ya da puanların dağılımına ait özelliklerini betimlemek amacıyla verileri, sayı ve yüzde olarak vermektedir (Büyüköztürk, 2014:21). Araştırmamızın anketine katılanların ve katılımcıların çalıştıkları işletmelerin özelliklerini betimleyen frekans dağılımı aşağıdaki gibidir:

6.1.1. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmada demografik özellikler, araştırmaya katılanlara yönelik ve araştırmaya katılanların çalıştıkları işletmelere yönelik olarak belirlenmiştir. Bu değişkenlere ait istatistikler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Araştırmaya katılan toplam 260 kişinin %76,2'sini temsil eden 198 kişi bay, %23,8'ini temsil eden 62 kişi ise bayandır. KOBİ'lerin Organize Sanayi Bölgelerinde ya da şehir merkezinden uzak noktalarda kurulması işletmelerde çalışan bayan sayısının az olmasına sebep olmaktadır.

Araştırmaya katılan 260 kişinin %19,2'sini temsil eden 50 kişi 20-29 yaş aralığında, %45'ini temsil eden 117 kişi 30-39 yaş aralığında, %28,1'ini temsil eden 73 kişi 40-49 yaş aralığında, %7,7'sini temsil eden 20 kişi ise 50 yada daha üstü yaşlardadır. KOBİ'lerde genelde orta yaş grubunun çalıştığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan 260 kişinin %3,8'ini temsil eden 10 kişi ilkökul mezunu, %4,2'sini temsil eden 11 kişi ortaokul mezunu, %28,8'ini temsil eden 75 kişi lise mezunu, %19,6'sını temsil eden 51 kişi ön lisans mezunu, %35,8'ini temsil eden 93 kişi lisans mezunu, %7,7'sini temsil eden 20 kişi lisansüstü mezundur. KOBİ'lerde çalışanların büyük çoğunluğunun lisans mezunu olduğu görülmektedir. Devlet dairelerinde iş imkânı bulamayan lisans mezunlarının KOBİ'lere yöneldikleri görülmektedir.

Araştırmaya katılan 260 kişinin %21,9'unu temsil eden 57 kişi genel yönetim bölümünde, %37,7'sini temsil eden 98 kişi muhasebe bölümünde, %2,7'sini temsil eden 7 kişi finansman bölümünde, %18,1'ini temsil eden 47 kişi üretim bölümünde, %15,8'ini temsil eden 41 kişi pazarlama bölümünde, %3,8'ini temsil eden 10 kişi diğer bölümlerde çalışmaktadır. Araştırmanın üretim yapan KOBİ'lere uygulanması ve araştırmanın muhasebe ile ilgili

olması nedeniyle üretim ve muhasebe bölümünde çalışanların oranlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı				
Katılımcıların Cinsiyeti	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Bay	198	76,2	76,2	76,2
Bayan	62	23,8	23,8	100
Toplam	260	100	100	
Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı				
Katılımcıların Yaş Aralığı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
20-29 arası	50	19,2	19,2	19,2
30-39 arası	117	45	45	64,2
40-49 arası	73	28,1	28,1	92,3
50'den fazla	20	7,7	7,7	100
Toplam	260	100	100	
Katılımcıların Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı				
Katılımcıların Öğrenim Durumları	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
İlkokul	10	3,8	3,8	3,8
Ortaokul	11	4,2	4,2	8,1
Lise	75	28,8	28,8	36,9
Ön Lisans	51	19,6	19,6	56,5
Lisans	93	35,8	35,8	92,3
Lisansüstü	20	7,7	7,7	100
Toplam	260	100	100	
Katılımcıların İşletmede Çalıştıkları Bölümlere Göre Dağılımı				
Katılımcıların Çalıştıkları Bölüm	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Genel Yönetim	57	21,9	21,9	21,9
Muhasebe	98	37,7	37,7	59,6
Finansman	7	2,7	2,7	62,3
Üretim	47	18,1	18,1	80,4
Pazarlama	41	15,8	15,8	96,2
Diğer	10	3,8	3,8	100
Toplam	260	100	100	

Katılımcıların Çalıştıkları Bölümde Çalışma Yıllarına Göre Dağılımı				
Katılımcıların Çalıştıkları Bölümde Çalışma Yılı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
1 yıldan az	7	2,7	2,7	2,7
1-5 yıl	92	35,4	35,4	38,1
6-10 yıl	70	26,9	26,9	65
11-20 yıl	61	23,5	23,5	88,5
20 yıldan fazla	30	11,5	11,5	100
Toplam	260	100	100	

Araştırmaya katılan 260 kişinin %2,7'sini temsil eden 7 kişi 1 yıldan az, %35,4'ünü temsil eden 92 kişi 1-5 yıl aralığında, %26,9'unu temsil eden 70 kişi 6-10 yıl aralığında, %23,5'ini temsil eden 61 kişi 11-20 yıl aralığında, %11,5'ini temsil eden 30 kişi 20 yıldan fazla bir süredir işletmede şuan buldukları bölümde çalışmaktadır. Katılımcıların %61,9'unun 6 yıl ve daha üzeri yıllardan beri aynı bölümde çalıştıkları görülmektedir. Kurumsal bağlılık ve iş bağlılığının yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

6.1.2. Muhasebe Bilgi Sistemi ile İlgili Betimleyici İstatistikler

Araştırmaya katılan katılımcılara yöneltilen muhasebe bilgi sistemi ile ilgili ifadeler ve katılımcıların ifadelerine katılma düzeyleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

İfade 1 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgileri için kullanılacak teknolojik yenilikler yönetim tarafından desteklenmektedir.” ifadesine katılımcıların %46,2'sini temsil eden 120 kişi kesinlikle katılıyorum, % 41,5'ini temsil eden 108 kişi katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgileri için kullanılacak teknolojik yeniliklerin yönetim tarafından desteklendiği görülmektedir.

İfade 2 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sistemi rekabet avantajı sağlamaktadır.” ifadesine katılımcıların %45,4'ünü temsil eden 118 kişi kesinlikle katılıyorum, %42,3'ünü temsil eden 110 kişi katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğu muhasebe bilgi sisteminin rekabet avantajı sağladığını düşünmektedir.

İfade 3 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgiler diğer birimlerde (pazarlama, üretim vb.) kullanılmaktadır.” ifadesine katılımcıların %45,8'ini temsil eden 119 kişi kesinlikle katılıyorum, %39,6'sını temsil eden 103 kişi katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgilerin diğer birimlerde kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 2. Muhasebe Bilgi Sistemi ile İlgili Betimleyici İstatistikler

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
1. Muhasebe bilgileri için kullanılacak teknolojik yenilikler yönetim tarafından desteklenmektedir.	5	1,9	6	2,3	21	8,1	108	41,5	120	46,2
2. Muhasebe bilgi sistemi rekabet avantajı sağlamaktadır.	6	2,3	4	1,5	22	8,5	110	42,3	118	45,4
3. Muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgiler diğer birimlerde (pazarlama, üretim vb.) kullanılmaktadır.	4	1,5	9	3,5	25	9,6	103	39,6	119	45,8
4. Muhasebe biriminde bilgi aktarımında sorunlar yaşanmaktadır.	81	31,2	76	29,2	54	20,8	32	12,3	17	6,5
5. İşletmemizde muhasebe bilgi sisteminin alt sistemleri kullanılmaktadır.	76	29,2	75	28,8	34	13,1	44	16,9	31	11,9
6. Muhasebe bilgi sistemi beklenmedik durumlar karşısında uyarı vermektedir.	25	9,6	40	15,4	44	16,9	96	36,9	55	21,2
7. Muhasebe bilgi sisteminden kurum içi raporlar düzenlenmektedir.	13	5	27	10,4	31	11,9	112	43,1	77	29,6
8. Muhasebe bilgi sisteminden kurum dışı raporlar düzenlenmektedir.	34	13,1	57	21,9	43	16,5	75	28,8	51	19,6
9. Muhasebe bilgi sistemi hataları önlemektedir.	15	5,8	30	11,5	15	5,8	118	45,4	82	31,5
10. Muhasebe bilgi sistemi hileleri önlemektedir.	31	11,9	43	16,5	18	6,9	92	35,4	76	29,2
11. Karar verme sürecinde, muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgilerden yararlanılmaktadır.	6	2,3	16	6,2	23	8,8	130	50	85	32,7
12. Muhasebe bilgi sistemi yeni teknolojilere uyumlu çalışmaktadır.	8	3,1	12	4,6	21	8,1	121	46,5	98	37,7
13. Muhasebe bilgi sisteminin işletmede kalitenin artmasına etkileri bulunmaktadır.	12	4,6	7	2,7	16	6,2	81	31,2	144	55,4
14. Muhasebe bilgi sistemi işletmede verimin artmasına katkı sağlamaktadır.	8	3,1	4	1,5	23	8,8	86	32,7	140	53,8
15. Muhasebe bilgi sisteminde üretilen bilgiler yönetsel kararların etkilerini artırmaktadır.	12	4,6	16	6,2	29	11,2	106	40,8	97	37,3
16. Teknoloji muhasebe bilgi sisteminde üretilen bilgilerin güvenilirliğinin artmasına neden olmaktadır.	17	6,5	14	5,4	37	14,2	91	35	101	38,8

17. Muhasebe bilgi sistemi işletmedeki bilgilere rahatça erişimi sağlamaktadır.	29	11,2	36	13,8	23	8,8	68	26,2	104	40
18. Muhasebe bilgi sistemi sayesinde şirketin durumu rahatlıkla görülmektedir.	37	14,2	28	10,8	36	13,8	69	26,5	90	34,6
19. Muhasebe bilgi sistemi sayesinde denetim faaliyetleri kolaylaşmaktadır.	8	3,1	11	4,2	17	6,5	130	50	94	36,2
20. Muhasebe bilgi sisteminin olası suistimalleri engellemede olumlu etkileri bulunmaktadır.	9	3,5	13	5	23	8,8	117	45	98	37,7

İfade 4 olarak adlandırılan “Muhasebe biriminde bilgi aktarımında sorunlar yaşanmaktadır.” ifadesine katılımcıların %31,2’sini temsil eden 81 kişi kesinlikle katılmıyorum, %29,2’sini temsil eden 76 kişi katılmıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe biriminde bilgi aktarımında sorun yaşanmadığı görülmektedir.

İfade 5 olarak adlandırılan “İşletmemizde muhasebe bilgi sisteminin alt sistemleri kullanılmaktadır.” ifadesine katılımcıların %29,2’sini temsil eden 76 kişi kesinlikle katılmıyorum, %28,8’ini temsil eden 75 kişi katılmıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgi sisteminin alt sistemlerinin kullanılmadığı görülmektedir.

İfade 6 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sistemi beklenmedik durumlar karşısında uyarı vermektedir.” ifadesine katılımcıların %36,9’unu temsil eden 96 kişi katılıyorum, %21,2’sini temsil eden 55 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgi sisteminin beklenmedik durumlar karşısında uyarı verdiği görülmektedir.

İfade 7 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sisteminden kurum içi raporlar düzenlenmektedir.” ifadesine katılımcıların %43,1’ini temsil eden 112 kişi katılıyorum, %29,6’sını temsil eden 77 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgi sisteminden kurum içi raporlar hazırlandığı görülmektedir.

İfade 8 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sisteminden kurum dışı raporlar düzenlenmektedir.” ifadesine katılımcıların %28,8’ini temsil eden 75 kişi katılıyorum, %19,6’sını temsil eden 51 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgi sisteminden kurum dışı raporlar hazırlandığı görülmektedir.

İfade 9 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sistemi hataları önlemektedir.” ifadesine katılımcıların %45,4’ünü temsil eden 118 kişi katılıyorum, %31,5’ini temsil eden 82 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden

cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgi sisteminin hataları önlediği görülmektedir.

İfade 10 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sistemi hileleri önlemektedir.” ifadesine katılımcıların %35,4’ünü temsil eden 92 kişi katılıyor, %29,2’sini temsil eden 76 kişi kesinlikle katılıyor seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgi sisteminin hileleri önlediği görülmektedir.

İfade 11 olarak adlandırılan “Karar verme sürecinde, muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgilerden yararlanılmaktadır.” ifadesine katılımcıların %50’sini temsil eden 130 kişi katılıyor, %32,7’sini temsil eden 85 kişi kesinlikle katılıyor seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda karar verme sürecinde muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgilerin kullanıldığı görülmektedir.

İfade 12 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sistemi yeni teknolojilere uyumlu çalışmaktadır.” ifadesine katılımcıların %46,5’ini temsil eden 121 kişi katılıyor, %37,7’sini temsil eden 98 kişi kesinlikle katılıyor seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgi sisteminin yeni teknolojilerle uyumlu çalıştığı görülmektedir.

İfade 13 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sisteminin işletmede kalitenin artmasına etkileri bulunmaktadır.” ifadesine katılımcıların %55,4’ünü temsil eden 144 kişi kesinlikle katılıyor, %31,2’sini temsil eden 81 kişi katılıyor seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgi sisteminin işletmelerde kalitenin artmasına etkileri bulunmaktadır.

İfade 14 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sistemi işletmede verimin artmasına katkı sağlamaktadır.” ifadesine katılımcıların %53,8’ini temsil eden 140 kişi kesinlikle katılıyor, %32,7’sini temsil eden 86 kişi katılıyor seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgi sistemi işletmede verimin artmasına katkıda bulunmaktadır.

İfade 15 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sisteminde üretilen bilgiler yönetsel kararların etkilerini artırmaktadır.” ifadesine katılımcıların %40,8’ini temsil eden 106 kişi katılıyor, %37,3’ünü temsil eden 97 kişi kesinlikle katılıyor seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgi sisteminde üretilen bilgiler yönetsel kararların etkilerini artırmaktadır.

İfade 16 olarak adlandırılan “Teknoloji muhasebe bilgi sisteminde üretilen bilgilerin güvenilirliğinin artmasına neden olmaktadır.” ifadesine katılımcıların %38,8’ini temsil eden 101 kişi kesinlikle katılıyorum, %35’ini temsil eden 91 kişi katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda teknoloji muhasebe bilgi sisteminde üretilen bilgilerin güvenilirliğinin artmasına neden olmaktadır.

İfade 17 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sistemi işletmedeki bilgilere rahatça erişimi sağlamaktadır.” ifadesine katılımcıların %40’ını temsil eden 104 kişi kesinlikle katılıyorum, %26,2’sini temsil eden 68 kişi katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgi sistemi işletmedeki bilgilere rahatça erişimi sağlamaktadır.

İfade 18 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sistemi sayesinde şirketin durumu rahatlıkla görülmektedir.” ifadesine katılımcıların %34,6’sını temsil eden 90 kişi kesinlikle katılıyorum, %26,5’ini temsil eden 69 kişi katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgi sistemi sayesinde şirketin durumu rahatlıkla görülmektedir.

İfade 19 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sistemi sayesinde denetim faaliyetleri kolaylaşmaktadır.” ifadesine katılımcıların %50’sini temsil eden 130 kişi katılıyorum, %36,2’sini temsil eden 94 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgi sistemi sayesinde denetim faaliyetleri kolaylaşmaktadır.

İfade 20 olarak adlandırılan “Muhasebe bilgi sisteminin olası suistimalleri engellemede olumlu etkileri bulunmaktadır.” ifadesine katılımcıların %45’ini temsil eden 117 kişi katılıyorum, %37,7’sini temsil eden 98 kişi kesinlikle katılıyorum seçeneği üzerinden cevap vermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgi sisteminin olası suistimalleri engellemede olumlu etkileri bulunduğu söylenebilir.

i. Aritmetik Ortalama, Varyans ve Standart Sapma Analizi

Aritmetik ortalama, tüm ana kütle ortalamasını temsil etmektedir. Bir veri grubunda yer alan gözlemlerin, daha çok hangi değere eğilimi oldukları aritmetik ortalama ile belirlenebilir. Birimlerin belirli bir değişken bakımından aldıkları değerlerin toplamının birim sayısına bölümü olarak tanımlanır.

Varyans, bir veri kümesinde yer alan ölçme sonuçlarının ortalamadan farklarının karelerinin ortalaması olarak tanımlanmaktadır (Baykul ve Güzel, 2014:275).

Standart sapma ise varyansın kareköküdür. Ortalama değer etrafındaki saçılmaların sayısal ölçütü olarak çoğu zaman standart sapma kullanılır.

Tablo 3. Muhasebe Bilgi Sistemi ile İlgili Standart Sapma, Ağırlıklı Ortalama ve Varyans Değerleri

	N	Minimum	Maximum	Toplam	Ortalama	Standart Sapma	Varyans
İfade 1	260	1	5	1112	4,28	0,857	0,734
İfade 2	260	1	5	1110	4,27	0,859	0,738
İfade 3	260	1	5	1104	4,25	0,879	0,773
İfade 4	260	1	5	608	2,34	1,221	1,491
İfade 5	260	1	5	659	2,53	1,376	1,895
İfade 6	260	1	5	896	3,45	1,249	1,561
İfade 7	260	1	5	993	3,82	1,119	1,253
İfade 8	260	1	5	832	3,2	1,335	1,782
İfade 9	260	1	5	1002	3,85	1,157	1,338
İfade 10	260	1	5	919	3,53	1,374	1,887
İfade 11	260	1	5	1052	4,05	0,933	0,87
İfade 12	260	1	5	1069	4,11	9,954	0,91
İfade 13	260	1	5	1118	4,3	1,026	1,053
İfade 14	260	1	5	1125	4,33	0,928	0,862
İfade 15	260	1	5	1040	4	1,073	1,151
İfade 16	260	1	5	1025	3,94	1,156	1,336
İfade 17	260	1	5	962	3,7	1,401	1,964
İfade 18	260	1	5	927	3,57	4,42	2,015
İfade 19	260	1	5	1071	4,12	0,929	0,862
İfade 20	260	1	5	1062	4,08	0,987	0,974
Valid N (listwise)	260						
Genel Ortalama					3,786	1,0538	1,27245

Veri analizi sonrasında elde edilen bulguların yorumlanmasında (5-1)/3 değerlendirme aralığı temel alınarak, aritmetik ortalama puan 1-2,33 aralığında olduğu zaman değerlendirme kriteri olarak düşük düzey, 2,34 – 3,67 aralığında olduğu zaman orta düzey, 3,68-5,00 olduğu zaman ise ileri düzey olarak temel alınmıştır (Kabakçı, Odabaşı, Kılıçer, Çoklar, Birinci, Kurt, 2012:964). İşletmelerin muhasebe bilgi sistemine ilişkin standart sapma değeri 1,0538 iken, ortalama değer 3,786, varyans ise 1,27245'tir. Ortalama

değer 2,34 ile 3,67 üzerinde olduğu için işletmelerin muhasebe bilgi sistemlerinin yüksek düzeyde yeterli olduğu görülmektedir.

Sonuç

İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe bilgileri için kullanılacak teknolojik yeniliklerin yönetim tarafından desteklendiği ve yeni teknolojilerle uyumlu çalıştığı, teknolojinin muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgilerin güvenilirliğini artırdığı; muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgilerin diğer birimlerde kullanıldığı, bilgilere erişimin kolay olduğu ve muhasebe bilgi sisteminden kurum içi ve kurum dışı raporlar hazırlandığı görülmektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğu muhasebe bilgi sisteminin rekabet avantajı sağladığını düşünmektedir. Kullanılan bilgi sistemlerinin işletmelerde hata, suiistimal ve hileleri önlediği belirtilmektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunda muhasebe biriminde bilgi aktarımında sorun yaşanmadığı ve beklenmedik bir durumda uyarı verdiği belirtilmektedir. Muhasebe bilgi sisteminin işletmede verimliliğin artmasını, kalitenin yükselmesini sağladığı ifade edilmektedir. Muhasebe bilgi sistemi sayesinde işletmeler mali durumlarını daha rahat görebilmekte ve denetimleri bir sıkıntı olarak görmemektedirler.

İşletmelerin büyük çoğunluğunda karar verme sürecinde muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bilgilerin kullanıldığı görülmektedir. Fakat kullanılan bilgilerin muhasebe bilgi sisteminin alt sistemleri arasında değerlendirilmediği görülmektedir. İşletmelerin özellikle sistemden elde edilen bilgileri finansal, yönetim ya da maliyet amaçlı olarak kullanması tavsiye edilmektedir. İş ve işlemlerin belli bir tasnife göre değerlendirilmesi işletmelerin iş yükünü azaltmış olacaktır. Kullanılan bilgiler işletmenin etkinliğini, etkililiğini ve verimliliğini artırarak işletmelerin de belirttiği gibi bir rekabet aracı olarak kullanılabilir.

KOBİ'lerde yönetim teknolojik gelişmelerin günlük yaşamlarına girmesini ve bu alanda üretilecek bilgilerin işletmelerin faydasına olduğuna inandıklarını belirtmekte muhasebe alanındaki bilgilerin önemine vardıkları görülmektedir. Muhasebe bilgi sisteminin sayesinde işletme içi veya işletme dışı bilgi kullanıcılarına sağlıklı bilgiler sunulduğu tespit edilmekle beraber özellikle işletmelerdeki diğer birimlerin bu bilgilere duydukları ihtiyacın önemi araştırma sonucunda ortaya konulmuştur. Süreç olarak tedarikten üretim ve pazarlamaya kadar tüm birimlerin koordineli çalışmasında bu bilgilerin taşıdığı önem ortaya çıkmıştır. Karar verme sürecinde muhasebe bilgi sisteminin önemi üzerinde yönetimde büyük bir kabulün olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra KOBİ'lerin muhasebe bilgi sisteminden teknolojinin sunduğu olanaklar ölçüsünde yararlandıkları görülmekte bu da bilgisayarla ön muhasebe ve bazı maliyet hesaplamaları ile sınırlı kalmaktadır.

Oysaki muhasebe bilgi sistemi yeterli düzeyde kullanılmakla beraber alt bilgi sistemlerinin yeterli ölçüde tanınmadığı görülmektedir. Muhasebe bilgi sistemi ile işletmede üretilen bilginin, kalite ve verimlilik üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Buradan yola çıkarak işletmelerin muhasebe bilgi sistemlerinde üretilen bilgilere güvenmeleri neticesinde yönetsel kararların alınması ve bilgilerin işletme yaşamında rahatlıkla uygulanması söz konusu olabilmekte ve bu da kararlardaki etki oranının artmasına sebep olmaktadır.

Kaynakça

BALAY, Refik (2004), “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c. 37, s. 2, Ankara, ss. 61-82.

BANAR, Kerim-SÜRMEİ, Fevzi-ERDOĞAN-Nurten ve ÖNCE, Saime (1998), *Muhasebe Bilgi Sistemi, Anadolu Üniversitesi Yayınları*, No.963, Eskişehir.

BAYKUL, Yaşar-GÜZELLER, Cem Oktay (2014); *Sosyal Bilimler İçin İstatistik SPSS Uygulamalı*, 2. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara.

BENITA, Cox (2003), “Accountability Lost: The Rise and Fall of Double Entry”, *Omega The International Journal of Management Science*, Vol 31, Issue 4.

BÜYÜKMİRZA, Kamil, (2008); *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi*, 12. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, (2002); *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 2. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara.

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener (2014), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 19. Baskı, Pegem Akademi, Ankara

ÇUKACI, Yusuf Cahit (2005), “*Ekonomik Değer Olarak Bilginin Muhasebe, İşletmeler ve Genel Ekonomi Açısından Değerlendirilmesi*”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, c. 3, s. 3, Elazığ, ss. 11-19, <http://web.firat.edu.tr/daum/default.asp?id=87> (Erişim: 04.03.2017).

DEMİR, Berna (2005), “*Muhasebe Bilgi Sistemlerinde Bilgi Güvenliği*”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, s. 26, Bursa, ss. 147-156.

DOĞAN, Deniz Umut (1999), *Yönetsel Kararlar Almada Muhasebe Bilgilerinin Önemi ve İşlevi*, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.

ERDOĞAN, Melih (2006), *Denetim: Kavramsal ve Teknolojik Yapı*, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara.

ERDOĞAN, Melih-ERDOĞAN, Nurten (1999), *Muhasebede Bilgisayar Kullanımı*, 3. Baskı, Birlik Ofset, Eskişehir.

GÖKÇEN, Hadi (2002), *Yönetim Bilgi Sistemleri*, Epi Yayıncılık, Ankara.

GÖKDENİZ, Ümit (2005), “İşletmelerde Muhasebe Bilgi Sistemine Yaklaşım”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, s. 27, Bursa, ss. 86-94.

GÜRDAL, Kadir, (2004); “Yeni Ekonomi Kavramı ve Yeni Muhasebe Anlayışı”, *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, s. 13, Ankara, ss. 87-110.

HALL, James A. (2008), *Accounting Information Systems*, Sixth Edition, Cengage Learning.

HICKS, James O. (1993), *Management Information Systems: A User Perspective: Instructor's Manual to A Company*, West Publishing Company, Minneapolis.

KABAKÇI, Yurdakul I.,-ODABAŞI, H.F.-KILIÇER, K.-ÇOKLAR, A.N.-BİRİNCİ, Gürkay-KURT, A. A. (2012), “The development, validity and reliability of TRAPCK-deep: A technological pedagogical content knowledge scale”, *Computers & Education*, 58 (3), 964-977.

KARAGÜL, Arman Aziz (2005), “Bilgi Yönetimi, Kurumsal Kaynak Planlaması ve Muhasebe Bilgi Sistemi İlişkisi Çerçevesinde Muhasebe Eğitimi”, *Türkiye XXIV Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, 27-30 Nisan, Muğla.

KARAHOCA, Dilek-KARAHOCA, Adem (1998), *Yönetim Bilişim Sistemleri*, Beta Yayınları, İstanbul.

KARAKAYA, Mevlüt (1994), *Muhasebe Bilgi Sistemi ve Bilgi Teknolojisi*, Ankara.

KOTAR, Erhan-GÜCENME, Ümit (1995), “Fransa’daki Muhasebe Sisteminin Avrupa Topluluğu Düzenlemelerine Etkisi ve Uyumu”, *Muhasebenin Tarihsel ve Çağdaş Konumlarından Geleceğine Bakış 500. Yıl*, Editör: O. Yıldırım ve diğerleri, TÜRMOB Yayınları, 183-208, Ankara.

MCLEOD, Raymond Jr., (1995), *Management Information Systems*, Prentice Hall; Seventh Edition, N.J.

ÖMÜRBEK, Vesile-BEKÇİ, İsmail, (2006), “Bilgi Teknolojilerinin Muhasebe Eğitimi Üzerindeki Rolü: Bilgisayarlı Muhasebe Dersi Alan Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, y. 5, s. 18, Bursa, 75-94.

ÖRTEN, Remzi, (2003), *Genel Muhasebe (Tekdüzen Muhasebe Sistemi ile Uyumlu)*, 3. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

ROMMEY, Marshall-STEINBART, Paul John (2000), *Accounting Information Systems*, 8th ed., Prentice Hall, New Jersey.

ROMMEY, Marshall-STEINBART, Paul John (2003), *Accounting Information Systems*, 9th ed., Prentice Hall, New Jersey.

SARIHAN, Halime İnceler (1998), *Teknoloji Yönetimi*, Desnet Yayınları, İstanbul.

SÜRMEİLİ, Fevzi (1996), *Muhasebe Bilgi Sistemi*, No: 115, Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir.

ŞAKRAK, Münir (2001), “Muhasebe Eğitiminde Amaç Tanımının Değişim Gereği: Fonksiyonel Yönetici ve Çalışanların Muhasebe Eğitimi”, *XX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, 23–27 Mayıs, Antalya.

ÜSTÜN, Rifat (1985), *Yönetim Muhasebesi*, 1. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.

VARICI, İdiris (2007), *Muhasebe Bilgi Sisteminin Kurumsallaşma Üzerine Etkisi: Orta ve Doğu Karadeniz'deki Kobi'ler Üzerine Bir Uygulama*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Trabzon.

YILDIRIM, Oya-TEK, Nergis (2004), *Finansal Muhasebe*, Birleşik Matbaacılık, İzmir.

YAYIM İLKELERİ VE MAKALE YAZIM KURALLARI

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Dergimize gönderilen yazılar, sosyal bilimler alanında, Elazığ ili ve yakın çevresini konu alan özgün çalışmalar olmalı ve aşağıda belirtilen nitelikleri taşımalıdır.

1. Türkçe ve yabancı dildeki başlıklar; yazının kapsamıyla uyumlu; yazının konusunu kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtmalıdır.

2. Türkçe ve yabancı dildeki özetler; yazının amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalıdır. Türkçe makalelerin başına Türkçe ve İngilizce; İngilizce makalelerin başına Türkçe ve İngilizce özet eklenmelidir. Türkçe ve yabancı dildeki özetlere beşer tane anahtar kelime eklenmelidir.

3. Makaleler, dil ve ifade bakımından dilbilgisi kurallarına uygun olmalı, makalede açık ve yalın bir anlatım yolu izlemeli, ayrıca amaç ve kapsam dışına çıkan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir.

4. Makalenin hazırlanmasında bilinen bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgeler bilimsel kurallara uygun olarak hazırlanmalı, yazının amacına ve kapsamına uygun olarak seçilmeli, makalede değinilmemiş gereksiz belgelere ve kaynaklara yer verilmemelidir.

5. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgelerin altında kolayca anlaşılacak biçimde yalın ve yeterli bir açıklama bulunmalıdır.

6. Makalede kullanılan kaynaklar yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmeli, değinilen her belge kaynaklar kısmında yer almalı, ancak yazıda değinilmeyen belgelere kaynaklar kısmında yer verilmemelidir.

7. Sonuçlar, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmeli, metinde sözü edilmeyen veri ya da bulgulara sonuçta yer verilmemelidir.

8. Yazılar A4 kâğıdının bir yüzüne basılmalı ve bütün kenar boşlukları 2,5 cm olarak ayarlanmalıdır.

9. Türkçe ve İngilizce yazılar Microsoft Word programında New Times Roman karakteri ile hazırlanmalı; makalenin ana başlığı, büyük harflerle bold ve 14 punto olmalıdır. Türkçe başlığın altına yazılacak İngilizce başlık ise italik ve ilk harfleri büyük, diğerleri küçük olarak yazılmalıdır. Makale İngilizce ise altına Türkçe başlık eklenmelidir. Metin içindeki başlıklar öncesinde 12nk, sonrasında ise 6 nk boşluk bırakılmalıdır.

10. Başlıktan sonra 12 punto aralık verilerek yazar ad(lar)ı unvansız olarak yan yana sayfa ortalanarak yazılmalı, unvan, çalıştığı kurum ve e-mail adresi dipnot olarak belirtilmelidir.

11. Yazar adından sonra 12 nk boşluk bırakılarak Türkçe, İngilizce olarak hazırlanmış 150 kelimeyi geçmeyen özet yazılmalı ve yazının ana konusunu tanımlayan anahtar kelimeler bu özetlerde belirtilmelidir.

12. Türkçe ve İngilizce özetler, 10 punto, metin içi yazılar 11 punto ve 1,5 satır aralıklı olarak, dipnotlar da 9 punto New Times Roman ile yazılmalıdır.

13. Makale; tablo, şekil, fotoğraf ve kaynaklar dâhil 30 sayfayı geçmemelidir. Şekil, tablo ve fotoğraflar bilgisayar ortamında hazırlanıp metin içinde ya da sonunda sayfa boyutlarını (12x18 cm) aşmayacak şekilde yerleştirmelidir. Tablo, şekil, fotoğraf başlıkları ile altlarındaki tablo, fotoğraf veya şekil arasında 6 nk aralık bulunmalı, başlıkları bold ve “Tablo-1:” şeklinde olmalıdır.

14. Referanslar metin içinde gösterilmeli; parantez içinde yazarın/ yazarların soyadı, atıfta bulunulan çalışmanın yayım tarihi, alıntı yapılan sayfanın ya da sayfaların numarası (Çakar 2013: 25) şeklinde yazılmalıdır. Aynı yazarın aynı yıl içerisinde yayımlanan birden fazla çalışmasına atıf yapılmış ise bu durum (Çelik 2014a), (Çelik 2014b) şeklinde küçük harflerle belirtilmelidir. Ancak açıklama gerektiren hususlar sayfa altında dipnot olarak yazılmalıdır.

15. Makalede kaynakça aşağıdaki gibi gösterilmelidir:

ÇAKAR, Enver-UZUN, Celalettin (2017), *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ.

ÇELİK, Kürşat (2013), “R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf- Hümayun Defteri’ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 40, Ankara, s. 143.162.

GÖYÜNÇ, Nejat (1991), “Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul, s. 267-277.

İNALCIK, Halil (1995), “Eyalet”, *DİA*, c. 11, s. 548-550.

ALKAN, Mustafa (2010), “Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği”, *XV. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Eylül 2006, Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. 4, I. kısım, Ankara, s. 831-842.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1986/20790.pdf>. Erişim tarihi:
10 Mayıs 2017.

16. Yayınlanması istenen makaleler, harputumdergi@gmail.com adresine gönderilecektir.

17. Hakemlerden olumlu rapor alamayan ve dergimiz yazım kurallarına göre hazırlanmayan makaleler yayınlanmaz, yazarına iade edilmez; bu konuda idari ve adli bir sorumluluk kabul edilmez.

PUBLICATION PRINCIPLES AND ARTICLE WRITING RULES

Journal of Harput Studies is published twice a year; in March and September. The manuscripts sent to our journals must be in the field of social sciences, original works, and have the necessary qualifications indicated below.

1. Headings in Turkish and foreign languages must be compatible with the scope of the article, short, clear and adequate.

2. Abstracts in Turkish and Foreign language abstracts must reflect the purpose, scope and consequences of the writing. Turkish and English abstracts must be added into the articles written both in Turkish and English. Five keywords must be written for each abstract written in Turkish or any foreign language.

3. The articles must be in accordance with the grammar rules in terms of language and expression; besides, a clear and absolute way of expression must be used in the articles not giving unnecessary information that is out of the purpose and scope.

4. The known scientific methods must be used in the preparation of the articles; the subject, purpose, scope and reason for the preparation of the study, and etc. must be given in a satisfying and certain order. Figures, tables, photographs and other documents used in the article must be prepared in accordance with the scientific rules, be selected according to the purpose and scope of the article, and unnecessary documents and resources not mentioned in the article cannot be included.

5. There must be an absolute and sufficient explanation that can be easily understood under the figures, tables, pictures and other documents used in the article.

6. The resources used in the writing must be arranged in accordance with the writing rules; each mentioned document must be included in the bibliography, but not anything else.

7. The results must be in accordance with the purpose and scope of the study, and cannot include any information or findings that are not explicitly mentioned in the main text; must be given with its all outlines and in summary.

8. The paper size is set to A4 size and the margins will be 2.5 cm from all edges.

9. Articles are prepared in the Microsoft Word program on the PC with the New Times Roman character. The main headings of the Turkish and English articles are written on the centre of the first page being written with bold 14 pt. capital letters. The English title to be written under the Turkish heading must be written in italics and the first letters are large and the others are small. If the article is in English, a Turkish title should be added to the bottom. Headings in the text should be preceded by 12 nk, followed by 6 nk.

10. After the heading, the author name (s) is written untitled side by side by centring the page with 12 pt. spacing. The title, institution and e-mail address are specified as footnotes.

11. After the author's name, a summary written in Turkish, English not exceeding 150 words is written leaving 12 pt. spaces, and the key words that define the main topic of the article are indicated in these abstracts.

12. Abstracts in Turkish and English should be written in 10 pt, 11 pt in text and 1.5 pt spaced, and footnotes in 9 pt New Times Roman.

13. Article should not be more than 30 pages including tables, figures, photographs and resources. Figures, tables and photographs should be prepared in a computer environment and should not exceed the page size (12x18 cm). Table, shape, photo titles should have 6 nk spacing between the table, photo or figure below, titles must be bold and as "Table-1:".

14. References should be shown in the text; The surname of the author (s) in the parentheses, the date of publication, the number of the cited page or pages (Çakar 2013: 25). If more than one work of the same author is published in the same year, this should be indicated in small letters (Steel, 2014a), (Steel, 2014b). However, the points that need explanation should be as footnotes below the page.

15. The reference should be shown as follows:

ÇAKAR, Enver-UZUN, Celalettin (2017), *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Publications of Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Elazığ.

ÇELİK, Kürşat (2013), "R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf- Hümayun Defteri'ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, 40, Ankara, pp. 143-162.

GÖYÜNÇ, Nejat (1991), "Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, pp. 267-277.

İNALCIK, Halil (1995), "Eyalet", *DİA*, Vol. 11, pp. 548-550.

ALKAN, Mustafa (2010), “Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği”, *XV. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Eylül 2006, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Vol. 4, part I, Ankara, pp. 831-842.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1986/20790.pdf>. Date of access: 10 May 2017.

16. The manuscripts will be sent to harputumdergi@gmail.com.

17. Articles that do not receive a positive report from the referees and that are not prepared according to our writing rules are not published or returned to the author; No administrative or judicial responsibility is assumed in this respect.